Irodalmi Szemle

Irodalmi Szemle

ÉBER | NYITOTT | ELEVEN

KELETI MESÉK

LVIII. évf.
12. szám
2015. december

Ára: 1,20 € / 600 Ft
Előfizetőknek: 1 € / 500 Ft

2015 / 12

Irodalmi Szemle

Alapítás éve: 1958, LVIII. évfolyam

Alapító főszerkesztő:
DOBOS LÁSZLÓ

Főszerkesztő:
SZALAY ZOLTÁN
(szalzo@gmail.com)

Szerkesztő:
SZÁZ PÁL
(pali.100@freemail.hu)
Lapterv és tördelés:
GYENES GÁBOR,
SZABÓ ZSOLT,
VÁCLAV KINGA
Főmunkatársak:
GRENDEL LAJOS,
TŐZSÉR ÁRPÁD
Szerkesztőbizottság:
BALÁZS IMRE JÓZSEF (Kolozsvár),
BÁRCZI ZSÓFIA, CSANDA GÁBOR,
DARVASI FERENC (Budapest),
N. TÓTH ANIKÓ,
ONDREJCSÁK ESZTER (Budapest),
PÉCSI GYÖRGYI (Budapest)

Szerkesztőség
Madách Egyesület, P.O.BOX 7
820 11 Bratislava.
ISSN 1336-5088
web: www.irodalmiszemle.sk
facebook.com/irodalmiszemle
skype: irodalmi.szemle

Romana Kovárová a pozsonyi Képzőművészeti Főiskola diákja, mestere Róbert Jančovič. Több külföldi tanulmányúton vett részt, főleg Görögországban, legutóbb pedig Izraelben. Ahogyan az számunkban látható alkotásaiból is kiderül: tanulmányútjai során a külföldi iskolák megismerésén túl az adott kultúrát és a jellegzetes tájakat, látványvilágot is vizsgálta.
Alkotásaiban a fekete-fehér monotípiákra összpontosít, de gyakran kísérletezik a technika más médiumokba való átvezetésével is, például animációba és videóba, installációkba, performanszba.
Számunkban bemutatott műveiben közel-keleti élményeit dolgozza fel, a tájak és emberek ismert vizuális jegyeivel.

Élet a kairói tetőkön

TARTALOM

KELETI MESÉK

3 **Pachóm:**
Tanítás a haragos szerzeteshez (Kövi Franciska fordítása)

5 **Spät Eszter:**
Jezidi szájhagyomány: egy jezidi mítosz Feqir Hádzsi előadásában
(mítosz- és himnuszszöveg kommentárral)

16 *Jezidik: egy szorongatott vallási kisebbség kilátásai*
(beszélgetés Spät Eszter vallástörténésszel)

21 **Veres Erika:**
Előszó Ahmet Hâşim, Ahmet Hamdi Tanpınar és Sezai Karakoç verseihez

23 **Ahmet Hamdi Tanpinar:**
Tükör; Kora este (versek, Veres Erika fordításai)

24 **Ahmet Hâşım:**
Szegfű; Fekete madarak; Az esthajnalcsillaghoz (versek, Veres Erika fordításai)

25 **Sezai Karakoç:**
Mona Rosa (vers, Veres Erika fordítása)

28 **Ṣādeq Hedāyat:**
Örvény; Karom (novellák, Sárközy Miklós fordításai)

42 *Ṣādeq Hedāyat novelláinak magyar fordításához*

SZÍNHÁZ

46 **MEG+ÉRTENI MÚLTAT S JÖÖÖVEHENDŐŐŐT:**
A Naccságos Fejedelem, avagy számozatlan fejezetek a Rákóczi-szabadságharc történetéből (dráma)

65 **Soóky László:**
A Kassai Thália Színház két előadásáról – „Visszafelé az út járhatatlan" [Rükverc – Egy (lecsúszott) polgár vallomásai]; Egy megreformált történelmi dráma (A kassai polgárok)

78 **Bíró Tímea:**
Felkészületlen; Adomány; Életszünet; Látogatás (versek)

81 **Kövesdi Károly:**
C´est la vie; Anyám szavai (versek)

83 **Kassai Zsigmond:**
Bajtársak (regényrészlet)

ÍZLÉSEK ÉS POFONOK

87 **Demény Péter:**
Híd és szakadék (Egressy Zoltán *Lila csík, fehér csík* című kötetéről)

89 **Steinmacher Kornélia:**
Mágiába oltott történelem (Dragomán György *Máglya* című kötetéről)

92 **Gyürky Katalin:**
Kétarcú háború (Curzio Malaparte *Kaputt* című kötetéről)

96 Szerzőink

Irodalmi Szemle
ÉBER | NYITOTT | ELEVEN

Számunkat Romana Kovárová alkotásaival illusztráltuk.

Kiadja a Spolok MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET (EV 153/08), nyilvántartási szám: 30807719.
A lap megjelenését támogatta a Szlovák Köztársaság Kormányhivatala – a Nemzetiségi Kultúrák 2015 program keretében.

ÚRAD VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Nyomta a Rubiconprint Kft., Somorja.
Terjeszti a kiadó és a Slovenská pošta, a. s.
Megrendelhető a szerkesztőségben, ill. a következő címen: Slovenská pošta, a. s. Stredisko predplatného tlače, Uzbecká 4.
P. O. BOX 164, 820 14 Bratislava 214.,
e-mail: zahranicna.tlac@slposta.sk
Megjelenik havonta (évente 10 rendes és egy összevont szám). Példányszám: 400.
Egyes szám ára: 1,20 €. Magyarországon: 600,-Ft.
Előfizetőknek fél évre 6,- € , egy évre 12,- €, Magyarországon fél évre 3000,- Ft, egy évre 6000,- Ft. Szlovákián, ill. Magyarországon kívüli postázás esetén a postaköltséget felszámítjuk.

A lapban megjelent írások tartalmi/eszmei szempontból nem feltétlenül tükrözik a szerkesztőség véleményét.

Vydáva Spolok MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET (EV 153/08).
Šéfredaktor: Zoltán Szalay. Redaktor: Pál Száz.
Grafická úprava a obálka: Gábor Gyenes, Kinga Václavová, Zsolt Szabó.
Adresa redakcie: Madách Egyesület, P.O.BOX 7 820 11 Bratislava.
ISSN 1336-5088.
web: http://www.irodalmiszemle.sk
Adresa vydavateľstva:
Spolok Madách, Mierová 16, 821 05 Bratislava 2.
IČO vydavateľstva: 30807719.
Realizované s finančnou podporou Úradu vlády Slovenskej republiky – program Kultúra národnostných menšín 2015.
Tlač: Rubiconprint, s.r.o., Šamorín.
Rozširuje vydavateľstvo a Slovenská pošta, a. s.
Objednávky na predplatné prijíma redakcia a každá pošta Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a. s. Stredisko predplatného tlače, Uzbecká 4. P. O. BOX 164, 820 14 Bratislava 214.,
e-mail: zahranicna.tlac@slposta.sk.
Vychádza mesačne (10 riadnych a 1 spojené číslo ročne).
Náklad: 400.
Cena jedného čísla: 1,20 €. Predplatné za polrok: 6,- €, na rok: 12,- €.

PACHÓM

TANÍTÁS A HARAGOS SZERZETESHEZ[1]

Egy tanítás, amit a mi szent atyánk, a minden tekintetben kitűnő szent *archimandrita*, Pachóm atya mondott egy korabeli haragos testvér miatt, akit Tabennészébe hozott.

Neki mondta ezeket a mondásokat más idős szerzetesek társaságában, akik nagyon örültek az Isten békéjében. Az ő szent áldásai és az összes szent áldásai szálljanak ránk, és üdvözöljünk mind, ámen.

Itt következik a mondás:

Fiam, hallgass és légy bölcs; vedd magadhoz az igaz tant, ugyanis két út van. Vagy engedelmes leszel és hallgatsz az Istenre, úgy, ahogy Ábrahám, amikor elhagyta földjét és idegenségbe adta magát. Idegenként élt Izsákkal sátorban az Ígéret földjén. Engedelmeskedett és alázatos volt.

Őt örökségbe hozták (örökséget kapott) egészen addig, hogy próbára is tették Izsák miatt. Ő erős volt a kísértésben; felemelte Izsákot az Istennek áldozatként. Az Isten pedig úgy hívta őt, hogy: „Barátom".

Vedd magadhoz továbbá Izsák szelídségét is, miután/mikor meghallotta az ő atyától érkező parancsot; alávetette magát neki az ő levágásáig úgy, mint egy jámbor bárányt.

Vedd magadhoz továbbá Jákób alázatosságát, engedelmességét és állhatatosságát addig, amíg ő fénnyé válik, miközben látja a mindenség atyját; és ők úgy hívták őt, hogy: „Izráel".[2] Vedd magadhoz továbbá József bölcsességét és az ő engedelmességét, és küzdj önmegtartóztatással és szolgasággal, míg nem uralkodsz.

Fiam, törekedj az életre, ami a szenteké; és az ő erényeikben élj és ébredj fel, és ne légy nemtörődöm. Kelj fel és ne maradj a halottakkal.

És akkor Krisztus fényleni fog neked, és a kegyelem virágozni fog benned. Az összes kegyelmet, ugyanis a türelmesség az, ami feltárja neked. A szentek türelmesek

[1] Az első szerzetesi közösséget a 3–4. századi Egyiptomban élt Pachóm (Szent Pachomius) szervezte meg. Egy olyan szerzetesrendet hozott létre, ami későbbi európai szerzetesrendeknek is az alapját képezte. Az egyetlen központi vezetés alatt álló, regulákkal ellátott rendek létrejötte előtt a remetéknek csupán laza közössége létezett, és az elhagyott thébai sírokban éltek. Ebben az időszakban népszerű volt a régebbi, klasszikus értelemben vett egyiptomi (faraonikus) sírok, templomok felhasználása, átalakítása, keresztény jelképekkel és szövegekkel való díszítése.
Pachóm regulájával az első szerzetesi közösségi szabályzatot hozta létre, amivel meghatározta a szerzetesek mindennapi életét; szigorú előírásait mindenkinek be kellett tartania. Sajnos ez a szöveg nagyrészt latin fordításban maradt fent, ezért egy másik alkotásra esett a választásom, ami hasonló utasításokat, példázatokat tartalmaz, mint a regulája. A haragos szerzeteshez intézett tanítás arról szól, hogyan nyugtathatja meg a lelkét a felháborodott testvér, de a közösség egészének is hasznos tanácsokkal szolgál a mindennapi élethez. – *A ford.*

[2] Nem Jákóbnak mondatik ezután a te neved, hanem Izráelnek; mert küzdöttél Istennel és emberekkel, és győztél (1Móz 32:28).

voltak, és elérték az ígéreteket (azokat, amiket ígértek nekik). A szentek dicsekvése a türelmesség.

Légy türelmes azért, hogy a szentek közé tartozhass, bízva abban, hogy kapsz egy elpusztíthatatlan koronát. Egy gondolatot tűrj türelemmel, amíg az Isten megnyugvást nem ad neked. És tűrd a böjtöt kitartással, és legyen ima szüntelenül a te szobádban közted és az Isten között.

Egyetlen szív legyen a testvéreiddel, a szüzesség minden tagodban, szüzesség a gondolataidban, testi és szívbéli tisztaság. Egy nyak, ami hajlik (értsd: alázatos), és egy szív, ami alázatos, egy szelídség a harag órájában.

Ha egy gondolat nyomaszt téged, ne csüggedj, hanem tarts ki buzgón, miközben azt mondod: „körülvettek engem, de én visszavertem őket az Úr nevében".

És akkor az Isten segítsége jön majd hozzád, és te magadon kívülre dobod azokat, és az öröm körbevesz téged, és az Isten dicsősége veled tart, mert a buzgalom azzal tart, aki alázatos.

És elégedett leszel azon a módon, ahogy a lelked azt kívánja. Ugyanis az Isten útjai a szív engedelmessége és szelídsége. Ő ugyanis azt mondta, hogy: „Kire fogok nézni az alázatosakon és szelídeken kívül?"

Ha az Isten útján haladsz, az Úr őrizni fog téged, és erőt ad neked, és megtölt tudással és bölcsességgel. És a te emléked maradjon minden időben ő előtte, és megajándékoz az ő békéjével halálodkor.

Fiam, kérlek téged, hogy légy éber és józan úgy, hogy ismered azokat, akik lesben állnak rád. A gyávaság és a hitetlenség lelke együtt járnak. A hazugság és a köpönyegforgatás lelke együtt tartanak. A pénzéhség és a kereskedés lelke, és a hamisan esküvő lelke, a gonoszságé és a rossz tekinteté együtt járnak.

Az üres dicsőség hajhászásának a lelke és a falánkság lelke együtt tartanak. A paráznaság és a tisztátalanság lelke együtt járnak. Az ellenségeskedés és a bánat lelke együtt tartanak.

Jaj annak a szerencsétlen léleknek, akit meg fognak látogatni, és akin uralkodni fognak. Az ilyen lelkeket eltávolítják az Istentől, mert ő az ő hatalma alatt volt úgy, hogy folyamatosan keringett és belekerült az alvilág alvilágába.

Fiam, hallgass rám, és ne légy nemtörődöm. Ne adj alvást a szemeidnek, ne adj pihenést a szemhéjaidnak azért, hogy kiszabadulj úgy, mint egy gazella a hurokból.

Kövi Franciska fordítása

SPÄT ESZTER

JEZIDI SZÁJHAGYOMÁNY: EGY JEZIDI MÍTOSZ FEQIR HÁDZSI ELŐADÁSÁBAN

2014 augusztusában egyik napról a másikra egy addig szinte teljesen ismeretlen kicsinyke közelkeleti vallási közösség került a nemzetközi figyelem középpontjába, az észak-iraki jezidik. Mióta az Iszlám Állam lerohanta a jezidik lakta Szindzsár vidékét a szír–iraki határ közelében, és lemészárolták a lakosság egy részét, a nemzetközi média rendszeresen tudósít a túlélők szenvedéseiről, a kurdisztáni menekülttáborokról és a rabszolgaságba hurcolt jezidi lányokról. Azonban arról, hogy kik is a jezidik valójában, igen keveset hallhattunk, legfeljebb annyit, hogy a jezidiket az Iszlám Állam szélsőséges ideológiájának követői „kafirnak", vagyis hitetlennek, pogánynak tartják, és ezért üldözik. A keresztényekkel szemben, akik elvileg védett státuszt élveznek, amennyiben megfizetik a dzsizját, vagyis a nem muzulmán „könyv népei" számára megállapított különadót, a jezidik csak a betérés vagy a halál (nők és gyermekek esetében a rabszolgaság) között választhatnak. Bár az Iszlám Állam kegyetlensége szinte példa nélküli és sokkolta a közvéleményt, a hitetlenség vádja a jezidikkel szemben nem újkeletű a Közel-Keleten. Sok, az Iszlám Állam ideológiáját és tetteit egyébként elutasító elutasító muzulmán, sőt keresztény szerint is a „jezidiknek nincs vallása", illetve a „jezidik nem Istent imádják". Ezek a vádak természetesen nem a valóságon alapszanak. A jezidiknek is van vallásuk, hiszen ez a vallás különbözteti meg őket a szintén kurdul beszélő muzulmán kurdoktól. Szent könyveik, írásos szent szövegeik azonban nincsenek, így az iszlám jog szerint nem számítanak a „könyv népének", hiszen ebbe a kategóriába a Korán szavai szerint csak a kinyilatkoztatott szent könyvekkel rendelkező vallások

tartoznak. A írott könyvek hiánya azonban messze nem jelenti, hogy a jezidik ne ismernék az Isten mint minden létezés eredetének fogalmát, vagy ne rendelkeznének szent szövegekkel. Ezeket a szent szövegeket azonban a jezidik nem írott formában őrizték és adták tovább évszázadokon keresztül (sőt, a jezidi vallási hagyomány kifejezetten tiltotta ezek feljegyzését), hanem szóbeli hagyomány formájában. A szövegek memorizálása és továbbörökítése különböző „papi kasztokba" született vallási szakértők feladata volt.

A jezidi szóbeli hagyomány általánosságban két „irodalmi zsánert" különböztet meg: a mítoszt (szó szerint mesét, *csirok*ot), illetve a himnuszt (*qewl*). Míg az előbbit prózában, kötetlen formában adták tovább, addig a himnuszokat (elvileg legalábbis) szó szerint memorizálták. (A valóságban a különböző régiókban, különböző előadóktól gyűjtött himnuszok jelentős eltéréseket mutatnak.) Napjainkban sok jezidi úgy véli, hogy a himnuszok sokkal régebbiek és „autentikusabbak", mint a prózai *csirok*ok. Ez alighanem összefügg azzal, hogy a muzulmánok komoly vallási jelentőséget tulajdonítanak szent szövegük, a Korán szó szerinti memorizálásának (még akkor is, ha nem értik az arab szöveget). A valóságban a himnuszok gyakran a mítoszokra épülnek, és azok ismerete nélkül nem lehetne értelmezni őket. A himnuszok nyelvezete az iszlám egyértelmű hatását mutatja, míg a mítoszok számos iszlám előtti elemet őriznek. Az is tény, hogy a közvélekedéssel ellentétben a két műfaj nem mindig különül el élesen, a próza és a himnusz gyakran keveredik egyetlen előadáson belül. Jó példa erre Shehid bin Dzsár (a Korsó Tanúja) története, vagyis a jezidik eredetmítosza Faqir Hádzsi elbeszélésében, aki hol *csirok*ként hol *qewl*ként utalt az elbeszélésre. A jezidi nép keletkezésmítosza egyszersmind kitűnő példája a jezidi vallást és mitológiát jellemző kulturális szinkretizmusnak is. Számos kulturális szubsztrátum elemeit vegyíti magában: iszlám eredetű motívumok ugyanúgy kimutathatóak benne, mint a judaizmus, kereszténység, gnoszticizmus és természetesen az ősi nyugati iráni hitvilág elemei. Ugyanakkor Feqir Hádzsi elbeszélésében már megjelenik a modern, iraki és kurd történelmi öntudat hatása is (a jezidik,

mint akik azonosak az asszírokkal, babilóniaiakkal és az ókori mezopotámiai civilizáció más népeivel.)

Feqir Hádzsi a jezidi szóbeli hagyomány talán legkiemelkedőbb élő szakértője. Sokak szerint senki sem ismer annyi himnuszt és mítoszt, mint Feqir Hádzsi, aki még a hagyományos módon, apjától és más idősebb vallási szakértőktől tanulta, amit tud. Sok jezidi értelmiségi, aki könyvet, cikket írt a jezidi vallásról, tőle szerezte az anyag jelentős részét. A most kilencvenéves Feqir Hádzsi, aki Baadrában nőtt fel, a jezidi hercegek hagyományos székhelyén, csak egy évet járt iskolába. Ahogy elmondta, utána az iskola bezárt, mivel a szülők nem küldték oda tovább a gyerekeiket. Az akkori szegény időkben nem volt pénzük cipőre és füzetre – és alighanem idegenkedtek az addig tiltott betűvetéstől, és főleg attól, hogy egy idegen külső erő, az állam kezébe engedjék át gyermekeik nevelését. Az oktatás Baadrében, akárcsak más falvakban, évtizedek múltán indult újra. Feqir Hádzsi maga igen fontos és magas rangú családból származik. Ebből a (kiterjedt) családból kerülnek ki a lalisi szent völgyben található Központi Szentély (*Parestgeh*) szentélyőrei. A szentélyőr, aki családjával együtt a szent völgyben lakik, nemcsak a szentély rendbentartásáért, a zarándokok (és adományaik) fogadásáért felelős, hanem számos fontos szertartást is ő vezet. Feqir Hádzsi szintén éveken át töltötte be ezt a pozíciót. A Feqir jelző a neve előtt arra utal, hogy a különleges vallási tiszteletnek örvendő jezidi aszkéták közé tartozik. Valaha feltételezhetőleg bármely jezidiből válhatott *feqir*, vagyis aszketikus életet élő szent ember, ám idővel, akárcsak a többi vallási rang, a *feqir*ok rangja is örökletessé vált. Csak bizonyos *feqir* családok leszármazottai lehetnek *feqir*ok, mármint ha vállalják a pozícióval járó lemondásokat és bizonyosságot tesznek spirituális elkötelezettségükről.

Feqir Hádzsi előadásmódja, a *staccato* megfogalmazás, a linearitás hiánya és az ismétlődő formulák is mind jellemzőek a szóbeli hagyományra. A szöveg némi előzetes magyarázatra szorul, mivel az orális hagyományokra jellemző módon az elbeszélés módja feltételezi, hogy a hallgatóság ismeri a jezidi mitológiát és nem először hallja Shehid bin Dzsár mítoszát, így egy kívülálló számára a történet

nem mindig követhető könnyen. A jezidi mitológia szerint a teremtés kezdetén Isten, aki az Ős Gyöngyben rejtőzött (és egyszersmind magában rejtette az Ős Gyöngyöt), megmozdult, és a Gyöngy darabokra robbant. Ezekből a darabokból jött létre a Föld és a fölé boruló égbolt(ok). Majd Isten saját esszenciájából (*szur*, a szó eredeti jelentése szúfi szövegekben: isteni misztérium) vagy fényéből (*nur*) létrehozta a Hét Fő Angyalt, a Heptádot. A világ teremtése után Isten a Heptádra bízta a világ irányítását. Az ember teremtése már az Angyalok műve, bár Isten parancsára. Elkészítették Ádám testét a négy elemből (föld, víz, levegő, tűz), ám az élettelenül hevert. Egyetlen módja volt csak annak, hogy életre keltsék: ha saját isteni esszenciájukat, a *szur*t, másképp az isteni misztériumot kölcsönadják Ádámnak. Végül sikerült meggyőzni Angyal Sejk Szint (másképp Angyal Sejk Hassant, a Heptád egyikét), hogy adjon saját isteni esszenciájából, a *szur*ból Ádámnak. Angyal Sejk Szin ezt csak azzal a feltétellel vállalta, hogy Ádám a Paradicsomban lakhat, és hordhatja a *khirqé*t, avagy a jezidi aszkéták, a *feqir*ok szent ingét. A *khirqe* a spirituális tudás, avagy gnózis szimbóluma, amiről a jezidi himnuszok azt mondják, hogy eredetileg Isten viselte, majd az égből szállt alá, akárcsak maguk a himnuszok, egyfajta isteni revelációként. Isten és az angyalok beleegyeztek ebbe a tervbe, és Angyal Sejk Szin, vagyis inkább az esszenciája beköltözött Ádám homlokába, aki így hasonlatossá vált a jezidi angyalokhoz. Száz év után azonban Isten megparancsolta a Páva Angyalnak (a Heptád vezetőjének), hogy hozza ki Ádámot a Paradicsomból, mivel a Paradicsomban nincs prokreáció, avagy szexualitás, és így, Isten terveivel ellentétben, Ádám gyermekei nem népesíthetik be a Földet. A Páva Angyal (akit sokan alighanem emiatt azonosítanak az ábrahámi vallások sátánjával) egy ügyes trükkel rávette Ádámot, hogy egyen egy szemet a tiltott búzából. A búzaszem beindította Ádám beleinek a működését, és el kellett hagynia a Paradicsomot, nehogy bemocskolja azt. A Páva Angyal pedig elvette Ádámtól a *khirqé*t és homlokából a *szur*t. Így tehát Ádám „bukása" a jezidi mitológia szerint nem egy tragikus esemény, hanem Is-

ten eredeti tervének a része. Bár bukása után Ádám közönséges halandó lett, a *szur* továbbra is jelen van a Földön. A Páva Angyal tudniillik egy korsóba helyezte az Ádám homlokából kiemelt isteni esszenciát. A korsóból kilenc hónap elmúltával világra jött Ádám csodálatos módon megfogant gyermeke, Sehid bin Dzsár (a Korsó Tanúja), az ő utódai pedig a jezidik. Minthogy a jezidik nem Ádám és Éva gyermekeitől származnak, hanem a *szur*ból csodás módon világra jött Sehidtől, ők az igaz vallás örökösei, a Páva Angyal saját népe, akik nem keveredhetnek a többi néppel.

Faqir Hádzsi előadásában váltakoznak a prózai részek és a himnuszidézetek (*qewl*). (Az egyértelműség kedvéért a himnuszrészleteket dőlt betűvel szedtem.) Érdekes momentum, hogy Angyal Sejk Szin *szur*jának motívuma, vagyis az, hogy Ádám lelke eredetileg Angyal Sejk Szin *szur*jával, isteni esszenciájával volt azonos, csak a prózai részekben szerepel. Egyes, modernizáló jezidik pont arra hivatkozva utasítják el ennek a ma már nehezen értelmezhető, sőt nevetségesnek tűnő mítosznak az „eredeti" voltát, hogy ez a himnuszokban nem szerepel, így csak késői „mesei" elem lehet. Valójában ez a mozzanat alighanem a késő antikvitás gnosztikus-manicheus mitológiájához vezethető vissza,[1] míg a himnuszok egyértelműen már az iszlám érkezése után íródtak, ahogy ezt a szúfi szimbolikájuk és az iszlám nyelvezetéből vett terminológia is mutatja.

ÁDÁM ÉS SEHID BIN DZSÁR, A JEZIDI ŐSAPA MÍTOSZA

A Páva Angyal[2] *egy drága vezető,*
A Qendil[3] *volt a lakhelye,*
De Ádám kedvéért otthagyta,
Reményt adott Ádámnak, Noénak és Ibrahim Khalilnak.[4]

Angyal Fahradin[5] *egy bölcs,*
A Gyöngy egy gyöngyház erődítmény,
Körbenéztem, ki béta és ki alfa,
Angyal Fahradin egy jó vezető,

[1] Erről részletesebben lásd Spät Eszter: *Egy gnosztikus mítosz a modern Közel-Keleten: A jezidi „korsó gyermeke" és Seth.* Ókor, 10.2 (2011). 14–24.
[2] Kurdul Tauszi Melek.
[3] A *Qendil* szó szerint „lámpást" jelent, a jezidi mitológiában Isten lámpása. Feqir Hádzsi szavaival: „A *Qendil* egy menyyei dolog. A *Qendil* Isten fénye. A *Qendil* Isten trónja. A szent lények (*khas*, angyali lények, akik a jezidik vezetőiként inkarnálódtak valaha) a *Qendil*ben tartózkodnak. A tiszta lelkek, a szentek, a próféták a *Qen-dil*be térnek vissza." Egy másik vallási vezető a *Qendil*t egyenesen „a lelkek kincstárának" nevezte.
[4] Ibrahim Khalil a Biblia Ábrahámja.
[5] A hét Fő Angyal, avagy a Heptád egyike.

Számos úton ő vezet, és arany Haszán[6]
az égi kincstárból jött.
Haszán az égi kincstárból jött, a Gyöngyből.
Előbb volt, mint a férfi és nő,
Haszán az égi kincstárból származik.[7]
Haszán fénye a Qendilben volt,
A jóság a sejk Haszánból áradó szeretet volt.
Az égben ő lett a Szunna[8] *sejkje,*
Ő adta földet, ő adta az erőt az Umma[9] *prófétájának.*

Ki az Umma prófétája? Ádám. A szur, Angyal Sejk Szin szurja lejött az égből Ádám homlokába. Mit is mond a Zebûnî Meksûr himnusza:

Ádám próféta[10] *ivott a kupából,*[11]
a kupa csodás ereje egyből megmutatkozott:
Ádám próféta tüsszentett és magához tért.

Ádám próféta ivott a kupából, és életre kelt,
Megrészegült és reszketett,
Eleven hús lepte tagjait, és vér járta át az ereit.

Ádám próféta ivott a kupából, és jólesett neki.
A kupa csodás ereje eltöltötte Ádámot,
felemelte és elvitte a Paradicsomba.[12]

Igen, ez a *szur* beköltözött Ádám homlokába, a *khirqe*, a szent ing pedig Ádám ruhája lett, magára öltötte. Miért? A Szunna sejkje ezt mondta az angyaloknak: „rám fogjátok adni a *khirqét*". Az angyalok azt válaszolták: „igen, rád adjuk". „A Páva Angyal legyen a (spirituális) vezetőm, és vigyen a Paradicsomba."[13] „Igen, vigyen a Paradicsomba, és legyen a vezetőd a Paradicsomban." Ekkor elhozta a *szur*t, és elhelyezte Ádám homlokában.

A *szur* ott is maradt száz évig Ádám homlokában, a Paradicsomban. Akkor [Isten] azt mondta: „Aj, Páva Angyal, amíg Ádám a Paradicsomban él, addig nem lesznek emberek, és elvész a te neved. Milyen dolog ez?"[14] Letelt a száz év, a világ hatalmas Ura azt mondta a Páva Angyalnak: „menj, és dobd ki őt a Paradicsomból!" Amikor kidobta a Paradicsomból, elvette tőle a *khirqét*, és a homlokából kivette a *szur*t. Kivette a *szur*t a homlokából.

[6] Sejk Szin másik neve.
[7] A szöveg egyszerre azonosítja az „égi kincstárat" a kozmikus Ős Gyönggyel és a *Qendil*lel.
[8] Szunna, avagy „Hagyomány". A jezidi himnuszok a jezidi vallást tekintik az igazi Szunnának, vagyis iszlám hagyománynak. A kifejezés használata jól mutatja, hogy a korai jezidi közösség még az iszlám részének tekintette magát, ám úgy fogták fel, hogy az ő értelmezésük az igazi iszlám, nem pedig a velük ellenséges „ortodoxoké".
[9] A (muzulmán) hívők közössége. Akárcsak fentebb a „Szunnát", a himnuszok a „Ummát" is a jezidik közösségére értik.
[10] Az iszlám hagyomány prófétaként tartja számon Ádámot. Bár a mai jezidik előszeretettel hangoztatják, hogy nekik nem volt prófétájuk, hiszen a testet öltött angyalok nem próféták a szó valódi értelmében, a szöveg még az iszlám hagyományt tükrözi.
[11] A kupa vagy boroskupa az isteni eredetű tudás vagy gnózis elterjedt szúfi szimbóluma.
[12] Vö. *Zebûnî Meksûr* 35, Kreyenbroek, Philip: *Yezi-dism – Its Background, Observances and Textual Tradition.* Lewiston (NY), 1995, The Edwin Mellen Press. 176.
[13] Mind a *khirqe*, mind a spirituális vezető fogalma jellemző a szúfizmusra, vagyis az iszlám misztikus vonulatára, amely nagy hatással volt a jezidikre. A szúfi dervisrendekben minden „tanulónak" (*murid*) rendelkeznie kellett egy mesterrel vagy szellemi vezetővel. („Akinek nincs mestere, annak az ördög lesz a vezetője", tartotta egy szúfi mondás.) A mester ruházta fel a *khirká*val, vagyis a szúfik durva gyapjúingével tanítványát. A *khirka* egyszerre

Évát megteremtette [Ádám] bordájából. Évát a bordájából teremtette. Hozzáadta Évát [Ádámhoz], Gábriel[15] hozzáadta Évát. Ádámtól és Évától született Káin és Ábel.[16] Káin megölte Ábelt, Ábel meghalt. Ezután Ádámnak és Évának hetvenkét fia és hetvenkét leánya született, akik később összeházasodtak.

Sehid honnan jött? [A Páva Angyal] egy korsóba tette a *szur*t, Sehid bin Dzsárt ezért hívják úgy az emberek, hogy Sehid bin Dzsár (a Korsó Tanúja).

(Kérdés: mit tett a korsóba?)

A *szur*t. Amit kivett Ádám homlokából. Betette egy korsóba, egy korsóba bizony. (Kérdés: Csak Ádám *szur*ját?) Csak Ádámét. Éva még nem létezett. Először kivette [a *szur*t], utána megalkotta Évát a bordából. Éva azelőtt nem létezett. Betette a *szur*t egy korsóba, és abból lett Sehid, Sehid Próféta. Mi pedig az ő népe vagyunk, és az ő népének nincs más prófétája Sehiden kívül. Mi Sehiden kívül mást nem ismerünk el. Mi mindig is a Páva Angyal népe voltunk, a *szur* népe. Mi mindig is tudtunk [ti. tudtuk az igazságot], nem valami tudatlan[17] nép voltunk, amíg egy próféta el nem jött, hogy Isten felé fordítson minket, hogy megértesse velünk az igazságot. Mi már a próféták előtt is értettük [az igazságot], mi tudtuk.

Sehid próféta a világra jött. Leilát lehozta a mennyből Sehidnek. Az asszony neve Leila volt, a menny leánya volt, a leány neve Leila volt, a mennyből hozta neki, hozzáadta Sehidhez. Mármint Gábriel. Hozzáadta Sehidhez, Hasim és Kures a világra jöttek.[18] Valamikor rég mi is kuresek voltunk. Mi Sehidtől és Leilától lettünk, és kuresek voltunk.

Először volt a Szunna *szur*ja, Ádám homlokában volt, a *szur* Sehidé lett, mi voltunk a Szunna, a Szunna népe, aztán kuresek lettünk, kuresek. Aztán zsidók, aztán más volt a nevünk, de akármi is a nevünk, jezidik vagyunk. Már a kuresek előtt is mindig jezidik voltunk. Mi voltunk a Szunna népe, aztán jezidik lettünk, aztán kuresek, aztán adawik,[19] aztán daszenik,[20] aztán mitannik,[21] aztán babiloniak, aztán asszírok, aztán… Mi, jezidik Leila és Sehid népe vagyunk. Semvolt a szimbóluma annak, hogy valaki a „misztikus utat" járja és a tanítvány és vezetője közt fennálló szoros szellemi kapcsolatnak.

[14] Mármint ha nincs emberiség – mert ahogy Feqir Hádzsi korábban megjegyezte, a Paradicsomban nincs prokreáció –, akkor nem létezhetnek a jezidik sem, akik a Páva Angyalt tisztelik.

[15] A hét Fő Angyal egyike, a Páva Angyallal is szokták azonosítani.

[16] Avagy Habil és Qabil, akárcsak a muzulmán hagyományban.

[17] *Jahil*, az arab kifejezés eredetileg a pogányság, vallási tudatlanság állapotára vonatkozott, amelyben az arab törzsek éltek Mohamed és az iszlám előtt.

[18] Mohamed a kurajs törzs tagja volt és a hasim klánhoz tartozott. A jezidi szájhagyomány beépítette saját rendszerébe ezeket a híres neveket.

[19] Al-Adawiyya volt a Sheikh Adi bin Muszafir alapította szúfi rend követőinek a neve. A jezidi mint intézményekkel, konkrét keretekkel rendelkező vallás ebből a dervisrendből fejlődött ki.

[20] Duhok környékén, a hajdani Bahdinán hercegségben élő jezidi törzs vagy törzsszövetség neve. A késő ókorban, illetve középkorban Daszen volt az itt elhelyezkedő nesztoriánus püspökség elnevezése is. Valószínű, hogy a jezidi törzs kapta a nevét a terület után, nem pedig fordítva, de ma sok jezidi úgy véli, hogy a daszeni a jezidik eredeti neve, és erről nevezték el a vidéket.

[21] Egy fontos ókori államalakulat Észak-Mezopotámiában.

mi közünk sincs Ádámhoz és Évához. Nincs közünk Ádámhoz. Mi, jezidik Leila és Sehid utódai vagyunk. Shehid *szur* volt, *szur*, amit Ádám homlokából vettek ki, egy korsóba tettek és abból a korsóból jött világra Sehid. Kilenc hónap után. Úgy zárta magába a korsó, mint egy asszony méhe. Ez a *szur*, ez a *szur* az égből jött. Ez a *szur* az égből jött, a homlokába szállt. Sehid bin Dzsár, a korsó fia. Nem volt apja. Egy korsóból jött, apa és anya nélkül. Mi, jezidik valamennyien ennek a *szur*nak a népe vagyunk.

Mi nem csatlakoztunk Noéhoz, minket nem öntött el az Özönvíz.[22] A mi nemzetünk mindvégig független volt. Amikor az Özönvíz elöntött mindent, mi, jezidik mind Indiában voltunk. A víz elborította az egész világot, amikor elérte India határát, a mi nemzetünk mind Indiában volt. Az Özönvíz minket nem ért el. Mi nem utaztunk a hajóban.

Ádámnak és Évának hetvenkét fia és hetvenkét lánya született, akik összeházasodtak. Tőlük származik a hetvenkét nemzet. A gyerekek, akik Ádámtól és Évától születtek, káromolták a Páva Angyalt.[23] A hetvenkét nemzet, akik Ádámtól és Évától származnak, káromolták a Páva Angyalt, de mi nem. Mi a Páva Angyal népe vagyunk, az ő nemzete. Mi a Páva Angyal népe vagyunk, az ő *szur*jának a népe, semmi közünk sincs Ádám és Éva fajához. Mi Ádám és Leila népe vagyunk, Leila a mi anyánk, és Sehid a mi atyánk.

A *szur* az égből jött, a *szur*, ami [Ádám] homlokában volt, a mennyből jött. Angyal Sejk Szin *szur*ja volt, a Szunna *szur*ja. A Szunna *szur*ja lejött, és a homlokában lakott. Gábriel kivette a *szur*t a homlokából, és betette egy korsóba. A Páva Angyal kivette a homlokából. Ádám boldogtalan volt, és ezért káromolta a Páva Angyalt.[24] A Páva Angyal kivette a [*szur*t] a homlokából, betette egy korsóba, és Ádámot kihajította a Paradicsomból, kitette. Ádám olyan lett, mint az üres csigaház, egy egyszerű halandó lett.

Felpuffadt, amikor evett a búzaszemből, felpuffadt. Azt mondta [a Páva Angyal Ádámnak], menj ki innen, menj el.[25] A Páva Angyal kivette a homlokából

[22] Ez meglehetősen meglepő állítás, hiszen Noé és a vízözön szerepelnek a jezidi mitológiában, sőt a közhiedelem szerint a víz Eini Szifni jezidi falu közelében tört fel (ma emlékét egy aprócska jezidi szentély őrzi egy hajdani *tel* tetején), Noé bárkája pedig a jezidik lakta Szindzsár hegyének a tengerből kimeredő csúcsán feneklett meg. Feqir Hádzsi ezzel a kijelentéssel alighanem azt akarta hangsúlyozni, hogy a jezidik elkülönülnek a többi nemzettől, Ádám és Éva gyermekeitől, akik a bárkában utaztak.

[23] Vagyis sátánnak nevezték. A jezidik környezetében élő muzulmánok, de még gyakran a keresztények is, a sátánnal azonosítják a jezidi Páva Angyalt.

[24] Sátánnak nevezte, amiért megfosztotta a paradicsombeli élettől.

[25] Mármint a Paradicsomból.

a *szur*t. Kivette, és Sehid lett abból [a *szur*ból], betette a *szur*t egy korsóba, és azt mondta [Ádámnak], „nincs többé jogod”.[26] Azért, hogy az emberiség létrejöhessen. Hát van a Paradicsomban házasság? Nincs.

(Kérdés: A Páva Angyal mondta Ádámnak, hogy egyen a búzából?) Igen. A Paradicsomban mindenféle dolgot ehetett, de amikor a Világ Ura úgy döntött, hogy Ádámot kiteszi a Paradicsomból, elküldte a Páva Angyalt. A Páva Angyal elhozott egy búzakalászt és megkérdezte: „Ettél már ebből?” „Nem.” Azt mondta neki: „Egyél!” Azt mondta: „Istentelen dolgot akarsz. A Mesterem azt mondta, ne egyél.” Valójában végig a Páva Angyal volt az, a (spirituális) vezetője, de elrejtőzött [Ádám] szemei elől.[27] Azt mondta: „Enned kell belőle.” Azt mondta neki: „Mondom, hogy egyél.” Az egyik ezt mondta, a másik azt mondta, amíg egyszer csak a Páva Angyal a szájába hajította [a búzaszemet], és [Ádám] megette. Véletlenül ette meg, erőszakkal megetették.

Megette, és a hasa egyből feldagadt. Az szóba sem jöhetett, hogy a Paradicsomot bemocskolja. A hasa feldagadt, kihozta [a Páva Angyal Ádámot a Paradicsomból], elvette tőle a *khirqé*t, a homlokából pedig a *szur*t.

(Kérdés: Mi a kapcsolat Sehid teremtése és Ádám kiűzetése között?)

Sehid bin Dzsár egy égi *szur* volt, mennyből alászállt *szur* volt. A *szur* mennyei volt, lehozták onnan Ádám homlokába. Ez a *szur* megígértette az angyalokkal, azt mondta nekik: „vigyetek engem a Paradicsomba”. Azt mondták: „elviszünk a Paradicsomba”. Hétszáz évig Ádám próféta teste készen volt, [a *szur*/lélek] nem ment bele. Azt mondta: „Nem megyek a földre, nem megyek a testbe.”

Hétszáz évet így maradt: Ádám próféta teste szombatról péntekre készült el,[28] tudod, szombatról péntekre.

Szombaton lefektették az alapot,
Pénteken befejezték,
Hétszáz év után
A Hét Misztérium összegyűlt a Kupa körül.[29]

[26] Ti. többet nem hordhatja a *szur*t a homlokában, nem lakhat a Paradicsomban és nem hordhatja a *khirqé*t.

[27] Azaz elváltoztatott alakban jelent meg előtte, Ádám nem ismerte fel benne a mesterét, vagyis a vezetőjét.

[28] Szombat a muzulmán hét első, péntek az utolsó napja.

[29] Vö. *Zebûnî Meksûr* 31, in Kreyenbroek: *Yezidism*, 177.; és *Zebûnî Meksûr* 38, in Kreyenbroek: *God and Sheikh Adi are Perfect: Sacred Poems and Religious Narratives from the Yezidi Tradition.* Wiesbaden, 2005, Harrasowitz. 62.

Miután hétszáz évig élettelenül feküdt, azt mondták az angyalok a *szur*nak: „menj bele". Azt mondta: „nem megyek bele". A Világ Ura azt mondta: „menj bele". Azt mondta: „Nekem adod Isten világának tizedét?" Azt mondta: „neked adom". „A Páva Angyal lesz majd a vezetőm? Elvisz majd a Paradicsomba?" Ráhagyta: „Elvisz majd a Paradicsomba." „Rám adod majd a *kirqét*?" Azt mondta: „Rád adom a *khirqét*." Meggyőzte. Ment és belebújt. A *szur* az angyaloktól volt. Mi pedig, mi pedig… emiatt a *szur* miatt kihajította Ádámot a Paradicsomból, kivette a homlokából a *szur*t, és kihajította Ádám prófétát a Paradicsomból. Ádámot azért hajította ki a Paradicsomból, hogy a népét[30] megalkothassa. A *szur*t egy korsóba tette, hogy ez a nép a világra jöhessen, hogy a Szunna népe világra jöhessen. Hogy a Páva Angyalnak ez a nemzete világra jöhessen, a mi népünk a Páva Angyal népe, mi a Páva Angyal népe vagyunk.

És Sehid, Sehidet egy korsóba tette, a *szur*t egy korsóba tette. Ebből született Sehid, a Páva Angyal csodás hatalmának hála, hogy világra jöhessen a mi népünk, akik az ő nevének az élő emlékezete. Sehid bin Dzsár azért teremtetett, hogy el ne veszszen a [Páva Angyal] neve, hogy ez a nemzet mind az ő népe legyen. Ez az ő népe, a mai napig a Páva Angyal nemzete vagyunk. Mi nem Ádámtól és Évától származunk, nem. Mi Sehidtől származunk és a *szur*ból. A *szur* Ádám kedvéért jött le az égből. De a [Páva Angyal] kivette a homlokából. Mi a *szur* által lettünk Ádám fiai. Azt mondják ránk, Ádám fiai. Mi a *szur*on keresztül jöttünk létre. Amíg Ádám a mennyben volt, ő is egy volt a nagy angyalok közül,[31] mert a *szur* Angyal Sejk Szin, a nagy angyal *szur*ja volt. Amikor elvesztette, amikor kivették a *szur*t a homlokából, akkor ott maradt üresen. Mi pedig ennek a *szur*nak az utódai vagyunk. Mi vagyunk a Szunna népe. A muzulmánok közt nincs Szunna népe, mások közt sincs. Mindenki tőlünk tanulta.[32]

[30] A Páva Angyal saját népe.
[31] A Heptád, a hét Fő Angyal, akik közé Angyal Sejk Szin tartozik.
[32] A jezidik szerint övék a legősibb vallás, a muzulmánok, keresztények, zsidók tőlük tanulták a vallásukat.

Sinai

JEZIDIK: EGY SZORONGATOTT VALLÁSI KISEBBSÉG KILÁTÁSAI

BESZÉLGETÉS SPÄT ESZTER VALLÁSTÖRTÉNÉSSZEL

Irodalmi Szemle: Ön a Central European University (CEU) doktoranduszaként kezdte a jezidi kultúrát kutatni. A kurd népcsoport, bár egyedülálló vallási kultúrával rendelkezik, a széles közönség számára mégis javarészt ismeretlen, s kétséges, hogy ezen bármit is változtatott volna az a sajtófigyelem, amely tavaly az Iszlám Állam általi üldözés miatt erre a népcsoportra is ráirányult. Hogyan „fedezte fel" magának a jezidiket, mi volt az első impulzus, ami feléjük irányította a figyelmét?

Spät Eszter: Pontosítanék egy kicsit: a kurdok többsége az iszlám szunnita ágát követi. Egy kisebb részük azonban olyan helyi vallási irányzatokhoz tartózik, mint az alevik Törökországban vagy az Ahl-i Haqq (Isten Népe) követői Nyugat-Iránban és Észak-Irakban és a jezidik (ma már főként Észak-Irakban). Míg az első kettőt „hivatalosan" a tizenkettes síita irányzathoz sorolják, a jezidiket, ma már legalábbis, önálló vallásnak tekintik. A kurd nemzeti mítoszban azonban mindhárom irányzat (még a számos török követővel rendelkező aleviké is) mint az ősi kurd vallás továbbélése jelenik meg.

Az eredeti PhD-témám tulajdonképpen más volt, a törökországi alevik és a manicheizmus közti történelmi kapcsolat. (Az MA-dolgozatomat a manicheizmusból írtam.) Ez persze szigorúan történelmi téma, de én reméltem, hogy utat nyit afelé, hogy az aleviket, akik mindig is nagyon érdekeltek, a terepen is tanulmányozhassam. Ezen a területen azonban nem találtunk szakértőt, márpedig szakértő nélkül nem lehet doktori dolgozatot írni. Egyértelmű volt tehát, hogy új témát kell keresnem. Engem kifejezetten a közel-keleti vallási kisebbségek, pontosabban „eretnek irányzatok" (a „renitensek") érdekeltek, méghozzá lehetőleg egy olyan csoport, amely ma is létezik és nem csak töredékes írásokból ismerjük őket (mint a manicheusokat). Ekkor említette Andrew Palmers, aki akkoriban a CEU-n tanított neoaraemust és keleti kereszténységet, hogy Philip Kreyenbroek professzor, akivel korábban együtt oktatott a SOAS-on, a németországi Göttingenben egy igen izgalmas és a mi szempontunkból forradalmi témán dolgozik: a jezidi szent szövegek angolra fordításán és publikálásán. Tudni kell, hogy a jezidik nem rendelkeznek hagyományos értelemben vett szent könyvvel, csak egy gazdag szóbeli irodalommal (pontosabban mítoszokkal, himnuszokkal), ezekkel azonban Kreyenbroekot megelőzően senki sem foglalkozott. A jezidik hosszú ideig a „nincs is igazi vallásuk, hiszen nincsenek szent könyveik/szövegeik" fiókban lapultak. Kreyenbroek munkája egy új fejezetet nyitott meg. Nemcsak lehetővé tette, hogy megismerjük a szent szövegeket, hanem teljesen más megvilágításba he-

lyezett egy „orális kultúrát", hangsúlyozva, hogy azt más módszerekkel és más nézőpontból kell tanulmányozni, mint a „könyves vallásokat". Ugyanakkor egyértelmű volt, hogy ez nem egy elcsépelt, agyontanulmányozott téma, itt még rengeteg lehetőség van újszerű kutatásokra, új eredményekre. Kreyenbroek elvállalta a külső szakértő szerepét, fél évvel később pedig Perczel István, a témavezetőm segített, hogy ösztöndíjjal néhány hónapra Göttingenbe utazhassak Kreyenbroek akkor még ki nem adott szövegeit tanulmányozni.

ISZ: Közelebbről milyen viszony van az írott és az orális hagyományozódás között? A jezidik Fekete Könyvének (Mesz'hefa Res, az arab Musz'hafkódex) és a Jelenések Könyvének (Kiteba Dzsilva) milyen funkciója van – tekinthetjük ezeket szent könyveknek? Ön 2002 és 2004 között többször járt az észak-iraki jezidik között, ahol a szóbeli forrásokat gyűjtötte. A kutatóút eredményeképpen született meg 2005-ben a *The Yezidis* című monográfia. Az úgynevezett kevelektől vagy qewwaloktól, a szakrális énekmondóktól gyűjtötte az anyagot? Mi a qewwal szerepe a jezidi kultúrában?

SE: Az úgynevezett jezidi szent könyvek megítélése meglehetősen ellentmondásos. Állítólagos létezésükről először a XIX. század elején tudósított egy európai utazó, de hozzáfűzte, hogy véleménye szerint ezek a szent könyvek nem léteznek, hiszen maguk a vallási vezetők sem tudnak olvasni, és a jezidik pusztán azért hivatkoznak rájuk, hogy „megvédjék a vallásuk becsületét" a muzulmánok szemében. Az iszlám ugyanis csak a kinyilatkoztatott szent iratokkal rendelkező vallásokat ismeri el. Mindenesetre a nyugati kutatókat és utazókat nagyon izgatták a jezidik állítólagos szent könyvei, hiszen úgy gondolták, ezekből megismerhetik a jezidik „valódi" vallását, amit maguk a jezidik már „elfelejtettek". (Ebben a korban a nyugati kultúra is csak az írott szent szövegekkel, konkrét doktrinális rendszerrel rendelkező vallásokat tekintette igazi vallásnak.) A XIX. század végén „elő is kerültek" ezek a szent iratok, először arab, majd „ősi" kurd nyelven. Idővel kiderült, hogy az ősi kurd nyelv valójában szoráni (déli kurd dialektus), ezt a nyelvet a jezidik pedig mostani tudásunk szerint sosem beszélték (ők a kurd északi, kurmandzsi változatát beszélik – a két dialektus jelentősen eltér). Ma már a legtöbb kutató úgy véli, hogy fizikai értelemben ezek a könyvek nem eredetiek, valószínűleg a bőkezű nyugati kutatók kedvéért készültek ezek a kéziratok. Ugyanakkor a jezidi „szent könyvek" valóságos jezidi szájhagyományt tartalmaznak, emiatt nem számítanak hamisítványnak. Erről az egészről persze maguk a jezidik másként vélekednek. Amikor én kutatni kezdtem, sokan még úgy gondolták, hogy valaha valóban léteztek a jezidi szent könyvek, de aztán elpusztította őket az ellenség – vagy pedig maguk a jezidik, hogy ne kerüljenek ellenséges kézre. Ma viszont nagyon sokan meg vannak róla győződve, hogy a könyveket a muzulmánok (vagy az oszmán törökök) ellopták és eladták egy nyugati múzeumnak – ahol állítólag egyes jezidik látták is őket. Ezek a vélekedések bizonyára az iraki múzeumok kifosztásáról szóló hírek, illetve a nyugati múzeumokban található ókori műkincsekkel kapcsolatos nemzetközi viták hatását tükrözik.

Ami a könyvemet illeti, érdekes módon én nem a qewwaloktól gyűjtöttem

az anyagomat – ahogy Kreyenbroek sem. Ennek több oka is van. Egyrészt, amikor én az anyaggyűjtést elkezdtem, a kurd régióból lehetetlen volt a bagdadi kormány irányítása alatt álló területekre utazni, ahol a qewwalok éltek. Másfelől a qewwalok énekelve, zenei kísérettel adják elő a szövegeket. Ezeket még maguk a jezidik is csak nehezen értik meg, nem anyanyelvűek számára pedig szinte reménytelen lenne a feladat. Így, bár büszkén mondhatom, hogy ma már több qewwalt is barátomnak tekinthetek, a könyvben szereplő szövegek más vallási szakértőktől származnak, hiszen a szövegek ismerete nem csak a qewwalok kiváltsága. A szövegeket bárkinek jogában áll megtanulni és elmondani. Ezzel a joggal persze csak kevesen éltek és élnek, elsősorban olyanok, akik valamelyik papi „kasztba" születtek.

A szent zeneszerszámokon (tambur és furulya) azonban csak a qewwalok játszhatnak, ezért bizonyos szertartásokhoz szükség van a qewwalok részvételére. Ennél még fontosabb, hogy a qewwaloknak kifejezetten az a feladatuk és munkájuk, hogy a szétszórt közösségeket járva előadják a szent szövegeket. Régen (vagyis pár évtizede, az én generációmhoz tartozók is emlékeznek rá) a qewwalok rendszeresen járták a falvakat. Tőlük tudták meg az asszonyok, hogy mikor vannak az ünnepek, és ha kérték (és megfizették) őket, akkor a himnuszokat is előadták (például szerdán és pénteken, a jezidi szent napokon, vagy a halottak sírjánál). Még fontosabb volt a Páva-sétáltatás intézménye, amikor a qewwalok és más vallási vezetők körbehordozták a Páva Angyal szobrát a falvakban, ahol mindenki összegyűlt, hogy meghallgassa az előadásukat. A qewwalok és kísérőik időről időre a legtávolabbi jezidi falvakba is eljutottak, például Aleppo közelében vagy a Kaukázusban. Tevékenységük segített egyben tartani a jezidi közösséget és biztosítani, hogy a vallás legfontosabb tanításai, mítoszai ne merüljenek feledésbe. A qewwalok nélkül aligha maradt volna fent a jezidi szóbeli hagyomány, vagy talán sok helyi változatra, helyi vallásra esett volna szét. Ma már lassan a könyvek veszik át a qewwalok szerepét, és így a jezidi vallás jellege teljesen meg fog változni. A qewwalok is fogyóban vannak, talán ha 12-15 qewwal dolgozik még. De tavaly az ő falvaikat is lerombolta az Iszlám Állam Moszul mellett, és azóta úgynevezett belső menekültként élnek. Már aki még Kurdisztánban van. Qewwal Hussein, akitől ugyan szövegeket nem tanultam, de sok más fontos dolgot a jezidi vallásról és szokásokról igen, két hónapja már Németországban él. (Négy napot Magyarországon volt „fogságban", ahogy ő mondta.) Azt mondja, hogy ott is igény van rá, és a jezidi szent napokon ugyanúgy előadja a himnuszokat, mint otthon, a falujában. Ez talán lassítja a Németországban élő jezidik asszimilációját ám attól tartok, megakadályozni nem tudja. Az iraki közösség pedig lassan qewwalok nélkül marad. Erre persze, ahogy változik a világ, és a globalizáció magába szippantja a jezidi falvakat is, számítani lehetett, de az Iszlám Állam nélkül lassúbb lett volna a folyamat.

ISZ: Részben már meg is válaszolta a következő kérdést. A diaszpórákban élő jezidik kultúrája mennyire képes adaptálódni, a hagyomány mennyire rugalmas? Van okunk optimizmusra a történelem folyamán oly sokat üldözött vallás jövőjét illetően?

SE: Néhány éve jelent meg egy, a német diaszpórában élő jezidikkel készített interjúkötet (Kreyenbroek, Philip G. – Omerkhali, Khanna: *Yezidism in Europe: Different Generations Speak about their Religion*. Wiesbaden, 2009, Harrassowitz). Az általában második generációs bevándorló fiatalokkal készült interjúk egyértelművé tették, hogy a diaszpórában felnőtt fiatalok szinte semmit sem tudnak a saját vallásukról. A vallási ismereteik elsősorban a tabukra vonatkoznak, azokon belül is leginkább a kívülállókkal való keveredést tiltó tabukra. Az, hogy ők jezidik, az elsősorban a másság tudatában merül ki (vagyis hogy ők nem muzulmánok és nem is keresztények), és abban, hogy nem házasodhatnak nem jezidikkel (vagy kitaszítja őket a család, a jezidi közösség). Ez a „tudatlanság" nem meglepő. A jezidi vallás alapja, a szóbeli vallásokra jellemzően, inkább az ortopraxia, mint az ortodoxia. A falvakban élő jezidik többsége nem formális, strukturált módon ismerkedett meg a saját vallásával (bár ma már az iskolai tananyag a jezidi vallás oktatását is tartalmazza), hanem a különböző szertartásokon keresztül. Ezek a szertartások viszont szorosan kapcsolódnak a közösséghez, közösségi élethez és a szent helyekhez, szentélyekhez. A jezidi kalendárium egyik legfontosabb eseménye a *tiwaf* (*tuaf*), vagyis a falut védelmező „angyal", szent lény (*khasz*) szentélyének az éves búcsúja. Ilyenkor nem csak az egész falu, hanem még a szomszédos falvak lakosai és gyakran a távolabb élő rokonok is felkeresik a szentélyt, hogy ott a különböző szertartásokban, rituális étkezésben részt vegyenek. Hasonlóan fontos a jezidi újév, ami azzal kezdődik, hogy hajnalban az asszonyok rituálisan elsiratják a halottaikat a temetőben és a sírokat megterítik az ünnepi étkekkel (amit a siratás után el is fogyasztanak). A falu védelmezőjének a szentélyét, illetve a körötte elhelyezkedő sírokat amúgy minden ünnep alkalmából felkeresik a jezidik, és a szentély felkeresése az esküvőknek is elengedhetetlen része. Októberben tízezrek keresik fel a lalisi szent völgyet (Moszultól keletre a kurd hegyvidék lábánál) az egyhetes Dzsemáály, avagy a „Gyülekezet Ünnepe" alkalmából, hogy ott részt vegyenek a szertartásokon és találkozzanak a közösség többi tagjával. (Bár idén ősszel a tragikus eseményekre való tekintettel az ünnepet a jezidi vezetők „lemondták", és a szertartások elmaradtak, így is naponta négy-öt ezer jezidi kereste fel a kisebb-nagyobb szentélyekkel teli völgyet. Elsősorban a táborokban élő szindzsári menekültek jöttek el, akik egyfelől a Szindzsár felszabadításáért akartak imádkozni, másfelől kihasználták az alkalmat, hogy ezúttal nem kellett messzire utazniuk, ha Lalisba akartak menni.) Alighanem nem kell hosszan magyarázni, hogy a nyugati diaszpórában, távol a szentélyektől és temetőktől, ezeket a szertartásokat nem igazán lehet megtartani, vagy legalábbis meglehetősen kiüresednek. Az idősebb generáció viszont bármennyire szeretné is, szavakon keresztül nem tudja továbbadni a saját vallási ismereteit, hiszen az átlag jezidivel szemben sosem volt elvárás, hogy a rituális kontextusból kiemelve, elvont módon, ám koherensen beszéljen a jezidi vallás tanításairól.

Bár a német diaszpórában működő jezidi kulturális szervezetek igyekeznek kiadványaikkal, internetes oldalaikkal betölteni ezt az űrt, erősen kérdéses, hogy ez mennyire sikerülhet. Ha egyik-másik szertartást megpróbálják is idegen földön rekonstruálni, immár az Iszlám Ál-

lam támadását követően Németországba menekült qewwal (vagy akár qewwalok) közreműködésével, az a fiatal generációk számára inkább bír majd folklorisztikus, mint spirituális jelentőséggel.

ISZ: 2010-ben jelent meg *Late Antique Motifs in Yezidi Oral Tradition* című műve, melyben az összegyűjtött jezidi szóbeli folklóranyagokat a gnoszticizmus motívumaival veti össze. Milyen eredménnyel járt az elemzés – milyen viszony áll fenn a jezidi vallás és a gnosztikus irányzatok között? Illetve mi az, amin most dolgozik?

SE: Amikor elkezdtem dolgozni a PhD-témámon, a tézisem munkacíme még „jezidi szóbeli hagyomány és a gnoszticizmus" volt. Munka közben ébredtem rá, hogy a gnoszticizmussal való kapcsolat, bár tagadhatatlan, nem ennyire lineáris. Pontosabban nem úgy kell elképzelni, hogy a jezidik a hajdani gnosztikusok, esetleg a számos gnosztikus elemmel operáló, szintén dualista világnézetet valló manicheusok egyenes ágú leszármazottai. Sokkal inkább arról van szó, hogy a késő ókor Közel-Keletének vallási világára nagy hatással voltak a különféle, ma gnosztikus névvel illetett irányzatok. Számos gnosztikus-manicheus mitológiai elem beépült a régióban a néphitbe. Olyan irodalmi motívumok is voltak, amelyek egyaránt megtalálhatóak a gnosztikus csoportok és az „ortodox" keresztények műveiben. Mind ezek a közös késő ókori elemek, mind a kifejezetten dualisztikus eredetű mitológiai motívumok túlélték az iszlám hódítását, és felbukkannak középkori szerzők leírásaiban különböző vallási, etnikai csoportokkal kapcsolatban. A jezidi mitológia, ma ismert formájában, ennek a közös közel keleti „kulturális csomagnak" az (egyik) örököse.

Pillanatnyi kutatásaim egész másra irányulnak, és a múlt helyett inkább a jelennel foglalkozom. Mivel az iraki jezidiket terepen csak én kutatom, ezért nem engedhetem meg magamnak, hogy csak egyetlen témára koncentráljak, hiszen az egyik kérdés összefügg a másikkal, és a legtöbb kutatóval ellentétben én nem utalhatok mások által írt szakirodalomra. Durván felosztva két nagyobb témával foglalkozom: a jezidi identitás alakulása az elmúlt évtizedekben és a jezidik szerepe a kurd mozgalomban, illetve a jezidi vallás napjainkban. Ez utóbbi téma magában foglalja a szóbeli hagyomány írott (vagy inkább „könyves") vallássá alakulását, a rituális élet változását, a társadalmi fejleményeket és a jezidi látók, jósok reneszánszát az elmúlt évtizedben. Mint mondtam, ezek a témák gyakran szorosan kapcsolódnak egymáshoz, hiszen a különböző politikai események (a kurdok és Bagdad közti belháború, az autonóm kurd régió kiépítése vagy az Iszlám Állam támadása) és a modernizáció (a mára elterjedt közoktatás, a modern média, a városokba, illetve Nyugatra történő elvándorlás) egyaránt hat a jezidi élet különböző aspektusaira.

VERES ERIKA

ELŐSZÓ AHMET HÂŞIM, AHMET HAMDI TANPİNAR ÉS SEZAI KARAKOÇ VERSEIHEZ

AHMET HÂŞIM (1883-1933)

A bagdadi születésű Ahmet Hâşim édesanyja halála után gyerekként került az Oszmán Birodalom fővárosába, Isztambulba. Magányról, fájdalomról, sötétségről írt verseiben sajátos képet fest a XIX. század végének hangulatáról. 1909-től kezdődően a francia mintára újonnan alapított Fecr-i Âti irodalmi csoport egyik vezető egyénisége lett. Két verseskötete jelent meg, a *Göl Saatleri* 1921-ben, a *Piyâle* pedig 1926-ban. A „tiszta költészet" és a „művészet a művészetért" elvek jegyében alkotott. Esztétikai jellegű elméleti írásaiban a vers tartalmi-gondolati szabadságát hirdette, s a legfontosabbnak a hangzást tartotta, amely bizonyos szuggesztiókat hivatott kiváltani az olvasóban. Bonyolult képeiben többször ugyanazt a témát veszi alapul: sötétségről, hajnali ködről, naplementéről, holdfényben fürdőző tavi madarakról, napszakok időtlen jelenlétéről szólnak versei. A török szimbolizmus legfőbb képviselőjének is tekintik, bár kizárólag szimbolista jegyeket felmutató verseiből kevés van. Igyekezett ugyan a szavak közti logikai kapcsolatot minél inkább feloldani, teljesen azonban nem tüntette el azt: verseiben elmosódott képek zárt világába kerül az olvasó. Gyakran találkozni nála metonímiával, míg a leíró költészet jegyei szinte teljesen hiányoznak műveiből. Időn és téren kívülre helyezte színes fantáziaképeit, az álom és a valóságon túli valóság tartományaiban lebegett legszívesebben. Önmaga teremtette belső világát jeleníti meg, olykor az impresszionistákhoz hasonlóan. Egyetlen stílusirányba tehát nehéz lenne Hâşim költészetét besorolni, s erre talán nincs is szükség, hiszen sajátos hangulatú versei a tárgyilagos kanonizációktól távol, egy másik, hâşimi világban érzékelhetők leginkább.

AHMET HAMDI TANPİNAR (1901-1962)

Orhan Pamuk *Isztambul* című önéletrajzi regénye több helyen említi Tanpınar *Beş Şehir* (*Öt város*) című monográfiáját, amelyet joggal nevezhetünk a török próza egyik legizgalmasabb darabjának. Tanpınar, bár az olvasóközönség elsősorban prózaíróként ismeri, mindenekelőtt költő volt. Verseinek filozófiai mélységéből látomások tűnnek elő, esztétikájában a szépség, a valódi érték, az örökkévalóság s a tökéletesség

elérése iránti igyekezet a mérvadó. Számára a vers nem csupán forma vagy tömör kiemelése egy-egy gondolati mozzanatnak, hanem az álom és valóság valamiféle csodálatos összhangja. Lelki mélységekbe merülő lírájában az emberi egzisztenciát, a múltat, a jövőt, magát az időt kereste. Freud, Jung, Bachelard, a francia szimbolisták, illetve az iszlám misztikusok műveit forgatva alkotta meg saját költői világát, amelyben nagy szerepet kapnak az álmok. Vers és álom kapcsolata a létkérdések vonalán húzódik műveiben, amelyeket hosszasan tökéletesítgetett magas szintű nyelvi elvárásainak jegyében. Nemcsak költő, író, hanem az Isztambul Egyetem tanára is volt. *Tükör* és *Kora este* című versei a halála előtt egy évvel kiadott *Şiirler* című kötetében jelentek meg.

SEZAI KARAKOÇ (1933)

A kortárs török költészet egyik meghatározó alakja. Verseiben Anatólia falvainak hangulata, szokásai, hiedelmei jelennek meg különféle szimbólumokban és metaforákban, megújítva a régi misztikus költők mindennapi élethez kötődő vallási hagyományát. Művészetének alapja a mai Afganisztán területéről az anatóliai Konya városába elszármazott szúfi költő, Mevlânâ Celâleddîn-î Rûmî (XIII. századbeli) munkássága, valamint a perzsa és arab költők művei. S bár Karakoç verseinek lelkületét, tudásanyagát, kultúráját és mondanivalóját az iszlám tárgyköréből meríti, modernségük mégis a nyugati világhoz közelíti ezeket az írásokat. Sezai Karakoç az ún. Ikinci Yeni nemzedékéhez sorolandó költő, amely csoport nézetei szerint a versbeli értelem zárt, bonyolultsága miatt érthetetlen, sőt funkcióját vesztett. Ennek a besorolásnak ellenére Karakoç mégis úgy tartja, hogy bármennyi üres helyet, értelmezhetőségi nehézséget tartalmazzon is a vers, az mindig valamilyen üzenettel bír. Jellemzően nehezen értelmezhető, helyenként titkok homályába vesző soraiban Sezai Karakoç mindig hagy valamennyi nyomot az olvasónak, hogy gondolatmenetét felfejthesse. Számára a metafora magát a verset jelenti. S mindezt a mai török nyelv hétköznapi szókincsével és szójátékaival fejezi ki. Ebben az értelemben a gazdag képanyaggal dolgozó szimbolista-impresszionista Ahmet Hâşim követőjéről beszélhetünk, hiszen metaforáinak eredetiségét tekintve Sezai Karakoç rajzolja tovább a vallási török líra (poszt)modern nyomvonalát. Az 1959-ben megjelent *Körfez* című kötetben olvasható *Mona Rosa* egy Muazzez Akkaya nevű lány akrosztichonját rejti török eredetiben. A vers később ciklusokká fejlődött.

Irodalom

Hâşim, Ahmet: *Piyale – Göl Saatleri*. İstanbul, 2012, Lacivert Yayıncılık.
Kabaklı, Ahmet: *Türk Edebiyatı III., Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları*. İstanbul, 2002. 209–221.
Kabaklı, Ahmet: *Türk Edebiyatı IV., Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları*. İstanbul, 2004. 464–480.
Kaplan, Mehmet: *Tanpınar´ın Şiir Sanatı Hakkında Birkaç Söz*. In Tanpınar, Ahmet Hamdi: *Bütün Şiirleri*. İstanbul, 1976, Dergâh Yayınları. 5–11.
Tanpınar, Ahmet Hamdi: *Bütün Şiirleri*. İstanbul, 1976, Dergâh Yayınları.
http://www.edebiyatfatihi.net/2014/04/sezai-karakocun-mona-rosa-siiri-ve.html

AHMET HAMDI TANPİNAR

TÜKÖR (AYNA)

Mély vizében e tükör
Fényedet vetíti folyton,
S olykor egy meztelen váll,
Olvadt fehér hattyú, merül alá halkan.

Néha egy mosoly, megkövült tengeri csillag,
Vérvirágként álmodik a mélyben,
S a hajszálak reménytelenül úsznak
Érett esték nehézkes fényében.

Télen-nyáron e tükör mutat immár,
Bármely dombról bámulod is habzó hajnalát
A kék vizű Boszporusznak.

Mindig itt, minden életkorban
Ebből a mélységből kacagod derűs-komoran az időt,
Mint a hajnal, amelyet börtönbe zártak.

KORA ESTE (YOLLAR ÇOK ERKEN…)

Kora este tűntek el az utak,
Reményem sem maradt a tévelygésre;
Valami más takarta el lépted hangját
Holdfényű csönded túlvilágán.

Minden dolgoktól és a csillagoktól távol
Kertek hazugsága lettél,
Házad kiszárította a hideg,
Törni való ágat sem lelő szél.

AHMET HÂŞIM

SZEGFŰ (KARANFIL)

Kedvesem ajkáról idecsöppent
Lángocska e szegfű.
Tudom, hiszen égette arcomat.

Hulltában mintha megütötte volna magát,
Pillangók rajzottak fel forró illatától,
Társául én mégis éjjeli lepkeként szegődtem.

FEKETE MADARAK (SIYAH KUŞLAR)

Véres napnyugtával terhes madarak
Ültek vörös nádszálakra s a rubint vízre;
Bosszú által ejtett seb a lemenő nap –
Hallgatag melankóliával ették, és most jóllaktak.

AZ ESTHAJNALCSILLAGHOZ (ZÜHRE´YE)

Titkos emlék esték széles,
Hervadt, zöld ege fölött. Hanyagul
Fénylik, mintha az égboltozathoz könyörögne,
Mintha az összes emberi szempár bánata egy helyütt lenne összegyűjtve.
Egy örökké imádkozó arcban.

Ah! Ó! Sötét éjjelek magányos
Bánatában várt társalkodónő, ó, égető szerelem!
Mondd, bóbiskol-e fényedben éjjelente azoknak az elkeseredett,
Hatalmas, nagy babonáknak bódító tisztelete?
Mondd, e messzire csavargó, kedvetlen,
Ürességek unalmába kevert éji hang
Nem mesélt-e valamit lelkem s a világ meghasonlottságáról?

SEZAI KARAKOÇ

MONA ROSA

Mona Rosa. Rózsák feketén, rózsák fehéren
Geyve rózsái, fehér nyoszolya
Ah, miattad megfulladva, vérben
Szárnyaszegett madár mosolya
Mona Rosa. Rózsák feketén, rózsák fehérben

Mocskos sakálok a holdat ugatják
Nyulak lesnek reszketeg körbe
Mona Rosa, miért érzem magamat furcsán?
Kövér esőcseppek potyognak a földre
Mocskos sakálok a holdat ugatják

Ne nyiss ablakot, függönyödet húzd be
Mona Rosa, ha nem látlak, jobb
Halni egy tekinteted elég lenne
Értsd meg, Mona Rosa, én más vagyok
Ne nyiss ablakot, függönyödet húzd be

Olajfák. Fűzfaárny –
A napfényben bennem éled
Egy jegygyűrű, egy ajtócsapódás
Mindig újra fölidéznek téged
Olajfák. Fűzfaárny –

A liliom élőhelye sivár
S van büszkeség az összes vadvirágba'
Gyertyaláng mögött szél vár
Fénytelen lelkemet ide-oda rázza
A liliom élőhelye sivár

Kezed, kezed és ujjad
Mintha gránátalmavirágot morzsolna szét
A nőt kezéről megismerni, tudtad?
Mint mikor tengeri mélységben sétálva lép
Kezed, kezed és ujjad

Mily gyorsan repül az idő, Mona
Aludj el szépen végre
A lámpákat eloltották, tizenkettőt ütött az óra

Ne bámulj ily furán az égre
Mily gyorsan repül az idő, Mona

Esténként madarak szállnak a fügefára
Kertem fügéire telepednek
Némelyik színe fehér, másoké sárga
Ó, ha engem lőnének meg valamelyik helyett
Esténként madarak szállnak a fügefára

Persze én megtalállak, Mona Rosa, téged
A fügerigók pillantásában akár
Vízpartról nyíló ártatlan tekinteted
Üres vitorlába életet töltő sugár
Persze én megtalállak, Mona Rosa, téged

Ne nézz ily kedvetlenül rám, Rosa
Dalaimat meg sem hallgattad még
Nem akármilyen lantra termett szívemben a nóta
Bár úgyis golyó énekli legszebbikét
Ne nézz ily kedvetlenül rám, Rosa

Hidd el végre szavam, bevándorlók lánya
Hallgass meg, hadd gyónjak valami szépet
Hideg, kék a fájdalom, furcsa
Körémtekeredve éget
Hidd el végre szavam, bevándorlók lánya

Eső után érik a kalász
Hízik a türelmes gyümölcs napra nap
Végre szemembe nézhetnél talán
S megérted, miért éltek a halottak
Eső után érik a kalász

Arany karkötő, félelemmel itatott bőr
Válaszod lesi véres madártoll
Egy toll, elzárva éjjel, nappal elől
Egy pihe is kiadja lelkét mosolyodtól
Arany karkötő, félelemmel itatott bőr

Mona Rosa. Rózsák feketén, rózsák fehéren
Geyve rózsái, fehér nyoszolya
Ah, miattad megfulladva, vérben
Szárnyaszegett madár mosolya
Mona Rosa. Rózsák feketén, rózsák fehérben

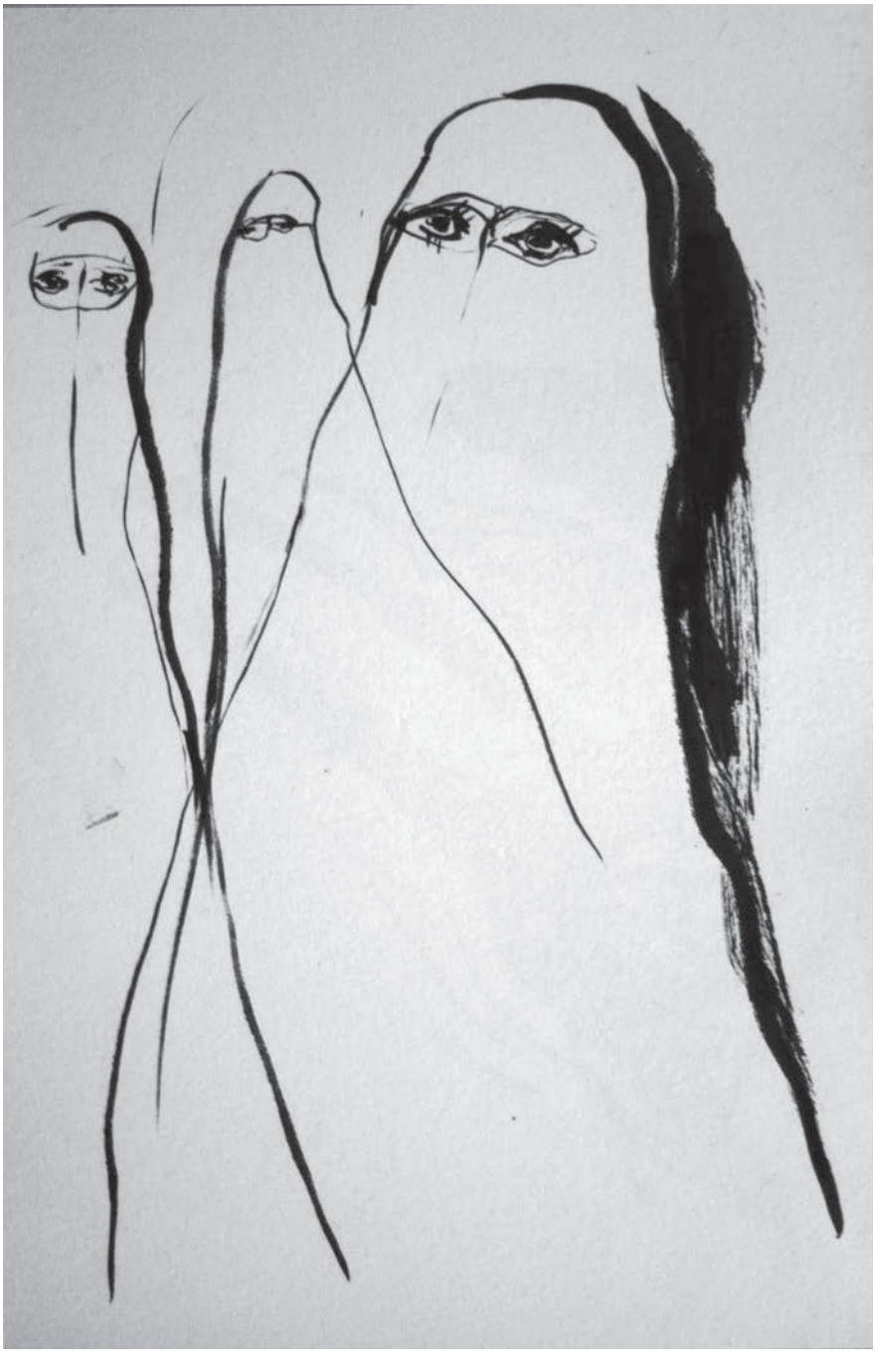

Palesztin skicc

ṢĀDEQ HEDĀYAT

ÖRVÉNY*

Homájun magában dohogott.

– Hát igaz ez?… Hát lehetséges? Ilyen fiatalon, ott fekszik Sáh Abdolazemben ezer más halott között, a dermesztő, szikkadt földben… A halotti lepel a testére csavarodva! Már nem láthatja a tavaszt és az őszi alkonyt, s nem látja a maihoz hasonló, gondtól elgyötört napokat. Kihunyt szeme ragyogása, és elnémult a hangja! Pedig annyit nevetett, s oly gyönyörűen beszélt!

Felhős idő volt, az ablaküvegre halvány pára telepedett, s mögüle látszott, hogy a szomszéd ház tetejét hó fedte be. A hópelyhek lassan, komótosan hullottak alá, és megtelepedtek a háztető felszínén, amelynek kéményéből fekete füst emelkedett fel, s a hamuszürke ég felé csavarodva, szép lassan eltűnt a szem elől.

Homájun fiatal feleségével és kislányával, Homával a kisszobában, a kályha mellett üldögélt. Annak ellenére, hogy péntekenként mindig nevetés és vidámság töltötte be ezt a szobát, ma mindegyikük csendes és szótlan volt. Még a kislányuk is, aki pedig jókedvre szokta deríteni őket, még ő is letette játékbabáját, és némán, csodálkozva bámult ki az ablakon. Ő is megsejtette, hogy valami baj van. S ennek oka a drága Bahrám bácsi volt, aki a megszokottól eltérően ma még nem érkezett meg. Homa érezte, hogy apja és anyja emiatt szomorkodik. A fekete ruhák, a vörös, kialvatlan szemek, a levegőben egyre csak terjengő cigarettafüst, mind-mind megerősítették gyanúját.

Homájun komoran bámult a tűzbe, ám gondolatai máshol jártak. Akaratlanul is a téli iskolai napokra gondolt, amikor, mint ma, arasznyi hó lepte be a földet. Ilyenkor mindig ugyanazt játszották – ő meg Bahrám esélyt sem adtak senkinek, hogy lélegzetvételhez jussanak. A földön hógolyót gyúrtak, mire seregnyi gyerek verődött össze, majd két csapatra váltak szét, barikádokat emeltek, s máris kezdődhetett a hógolyócsata. Mit sem törődtek a hideggel, fagytól kipirosodott kezükkel szórták egymásra a hógolyókat. Egyszer Homájun, amikor éppen így játszottak, egy jól meggyúrt lucskos hógolyóval eltalálta Bahrámot, és az orrán megsebesítette. Jött is a folyosófelügyelő, és pársz or a kezére csapott egy nádpálcával. Talán ugyanitt kezdődött barátságuk, és Homájun mindig, amikor eszébe jut a körmöse, látni fogja maga előtt a heget Bahrám orrán. Homájun és Bahrám tizennyolc éves korukra annyira jó barátokká lettek, hogy nem csupán saját legrejtettebb gondolataikat és érzéseiket mondták mindig el egymásnak, hanem egymás legféltettebb titkait is kitalálták.

A két embernek szinte teljesen egy volt a gondolata, az ízlése és az erkölcsi felfogása is. A legkisebb vita, a legcsekélyebb nézeteltérés sem merült föl közöttük mostanáig. Egészen addig, míg tegnapelőtt reggel telefonon nem értesítették Homájunt a hivatalában arról, hogy Bahrám Mirza öngyilkos lett. Homájun azonnal kocsiba vágta magát, és lélekszakadva Bahrám ágyához sietett. A Bahrám arcára terített fehér, de már teljesen vöröslő lepelből vér csepegett lassan alá. Szempilláin is alvadt

* Az *Örvény* (Gerdab; گرداب) és a *Karom* (Csángal; چنگال) 1932-ben jelent meg a *Három csepp vér* (*Sē qaṭreh-khūn*) című novelláskötetben.

vér, agyveleje a párnára fröccsenve, vérfoltok a szőnyegen is. Bahrám rokonainak zokogása és jajveszékelése villámként sújtott le Homájunra. Este ő is elkísérte barátja koporsóját a temetésre. A korábban megrendelt csokor virágot elhelyezte Bahrám sírján, majd végleg elbúcsúzott barátjától, és hazament. De attól a naptól kezdve egészen mostanáig egy nyugodt perce sem volt, nem jött álom a szemére, halántékán ősz hajszálak jelentek meg, s az előtte heverő cigarettásdobozból az egyik szálat a másik után szívta el.

Először fordult elő, hogy Homájun igazán elgondolkozott a halálról, de sehogy sem volt képes megérteni azt. Nem elégíthette ki semmilyen indok, semmilyen magyarázat.

Homájun megtört, és saját kötelességeivel sem volt tisztában, olykor pedig az őrület jelei mutatkoztak rajta. Hiába próbálta, nem tudta elfelejteni, hogy barátságuk még az iskolában kezdődött, s életük azóta szinte teljesen összefonódott. Társak voltak jóban-rosszban, s bármikor, amikor hazatért, Bahrám fotóját látva megelevenedtek előtte a múlt emlékei. Látta maga előtt szőkés bajszát, egymástól kissé távol eső kék szemeit, apró száját, vékony vállát, hallotta hangos nevetését, mellkasának zihálását – ezek mind-mind felidéződtek benne. Képtelen volt elhinni, hogy Bahrám meghalt, az egész ilyen hirtelenül… Pedig mi áldozatot meg nem hozott volna Bahrám őérte! Amikor három évig kiküldetésben volt, Bahrám viselte gondját a házának, s felesége, Badri szerint nem hagyta volna, hogy gondok gyötörjék az otthoniak lelke miatt.

Most Homájun megérezte az élet terhét, s keserűség fogta el a múlt miatt, amikor oly családiasan gyűltek össze ebben a távoli szobában, mindig ostábláztak, s órák teltek anélkül, hogy észrevették volna. De egyvalami még ennél is jobban kínozta. Ez pedig a következő volt: annak ellenére, hogy sülve-főve együtt voltak, s nem voltak titkaik egymás előtt, hogy lehetett, hogy Bahrám nem tudatta vele elhatározását? Mi baja volt? Megőrült talán, vagy valami családi titok volt az oka? Homájun állandóan csak ugyanezt kérdezgette magától. Végül egy gondolat szöget ütött a fejébe. Átsietett feleségéhez.

– Te mire gyanakszol? Semmit sem tudsz arról, hogy miért lett Bahrám öngyilkos?

Badri, aki éppen hímezgetett valamit, fejét fölemelte, s mint aki nem számított erre a kérdésre, közönyösen így szólt:

– Mit tudom én. Talán nem mondta neked?

– Nem… a végén meg is kérdeztem volna… én is megdöbbentem… amikor visszajöttem a kiküldetésből, éreztem, hogy megváltozott. De semmit sem mondott. Azt hittem, a hivatali munkája miatt depressziós… mert teljesen kikészítette, néhányszor mondta is nekem… de hát semmilyen apróságot nem titkolt volna el előlem.

– Isten nyugosztalja! Nem volt ő olyan élénk és vidám természetű, idegen volt az tőle.

– De nem… néha láthatóan úgy nézett ki, mintha kicserélték volna… Különösen… amikor egyedül volt… egy nap, amikor beléptem a szobájába, nem ismertem rá. Arcát a tenyerébe temette, töprengett. Amint így megláttam, nagyon megdöbbentem. Hogy elterelje a figyelmemet, újra nevetett és viccelődött. Nagy játékos volt!

– Meglehet, valami olyasmit tudott, hogyha azt neked elmondta volna… félt, hogy szomorú leszel. És emiatt viselkedett így. Végtére is bármi történjék, neked feleséged, gyereked van, az élet gondjaival kell törődnöd, ő viszont…

Badri jelentőségteljesen biccentett fejével, mintha nem tulajdonítana különösebb súlyt Bahrám öngyilkosságának. A csönd ismét gondolkodásra késztette őket. De Homájun érezte, hogy felesége szavaiban hazugság bujkál, s ennek bizonyosan oka volt. Ugyanaz az asszony, aki nyolc évvel ezelőtt még bálványozta őt, akinek minden gondolata a szerelmen járt! Ebben az órában eloszlott a köd Homájun szemei előtt. Megutálta feleségét, mert vigasztalása méltatlan volt Bahrám emlékéhez. Megvetette Badrit, mert anyagias, számító volt, az életben csak a gazdagság érdekelte, s nem akart tudomást venni az ő gondjáról, bánatáról. S mindezt amiatt hordta össze, hogy Bahrámnak nem volt felesége és gyereke. Micsoda gyalázatos dolog nem fájlalni Bahrám halálát pusztán azért, mert megfosztotta magát ettől a szokványos örömforrástól! Talán a gyereke előbbre való barátjánál ebben a világban? Soha! Talán Bahrám nem érdemli meg a gyászt? Talán van a világon másvalaki, olyan, mint ő volt?

Bahrámnak meg kell halnia, ennek a kilencvenéves vén satrafának meg élnie kell, aki képes volt idebotozni Pácsenárból hóban és fagyban, hogy Bahrám házába jöjjön halotti halvát enni. Ez Isten rendelése, s felesége szerint természetes dolog… és majd Badri is ilyen lesz egy nap, mint ez a vén banya. Most, amióta Bahrám meghalt, Badri festetlen arca nagyot változott, tekintete és hangja is más lett. Kora reggel, amikor Homájun munkába indul, Badri még alszik. Felesége szeme alján ráncok jelentek meg, s mintha Badri üdesége is elillant volna. Ki tudja, biztos Badri is ugyanezt érzi vele kapcsolatban. Talán saját maga nem változott meg? Vajon még ugyanaz a korábbi kedves, segítőkész, vidám Homájun-e? Talán még nem csalta meg a feleségét? De miért járnak ezek a gondolatok a fejében? A kialvatlanság jele ez, vagy barátja fájdalmas emléke?

Eközben kinyílt az ajtó, s egy szolgálólány, csadorja szélét fogával maga elé tartva, egy nagy lepecsételt levelet hozott be, Homájun kezébe adta, majd kiment. Homájun felismerte Bahrám apró és szaggatott írását a borítékon, sietve felbontotta, kivette a papírt a borítékból, és elolvasta:

Most, másfél órával éjfél után, 1311. Mehr havának 13. napján én, Bahrám Mirza Arzsanpur végső óhajommal és akaratommal minden vagyonomat a drága Homa kisasszonyra hagytam.

Bahrám Arzsanpur

Homájun elképedve olvasta el újra a levelet, és döbbenetében kiejtette a kezéből.
Badri, aki a szeme sarkából leste Homájunt, megkérdezte:

– Ki írta a levelet?

– Bahrám.

– Mit írt?

– Tudod, hogy mindenét Homára hagyta?

– Milyen kedves egy ember!

Ez a szívélyességgel vegyes csodálkozás csak még inkább megutáltatta Homájunnal feleségét. De Homájun akarva-akaratlanul is Bahrám fényképére függesztette a tekintetét. Majd odafordulva, Homára nézett. Aztán valami átvillant agyán, és hirtelen megremegett. Mintha egy újabb köd szállt volna föl szemei előtt. Lánya, Homa minden kétséget kizárólag Bahrámra – és nem őrá – hasonlított, de nem

is az anyjára! Hiszen egyiküknek sem volt ilyen kék szeme, kicsiny szája, vékony válla… és egyáltalán, Homa egész kinézete, annak minden részletében Bahrámra ütött. Homájun most jött rá, hogy miért szerette Bahrám annyira Homát, és hogy halála után miért hagyta rá mindenét! Tehát ez a gyermek, akit ő annyira imádott, a felesége és Bahrám titkos viszonyának gyümölcse? Azé a jó baráté, aki vele szinte egy test és egy lélek volt, s akivel annyira összetartottak? A felesége éveken át viszonyt folytatott vele anélkül, hogy neki, Homájunnak erről tudomása lett volna, és Badri mindvégig becsapta, csúfot űzött belőle. És akkor ez a végrendelet, ez a gúnyirat, most, a halála után ideküldve neki. Nem, ezt már nem tudta megemészteni. Mindez villámként sújtott le rá, hogy a feje is belefájdult, és majd belesápadt; szikrázó tekintetét Badrira vetve így szólt:

– Te mit szólsz, heee… miért tette ezt Bahrám, talán nincs nővére vagy fivére?

– Amíg élt, annyira szerette ezt a gyereket. Amikor Bandargezben voltál, Homa kanyarós lett. Bahrám tíz éjjel és tíz nappal ült az ágyánál. Isten nyugosztalja!

Homájun dühösen vetette oda:

– Nem ilyen egyszerű ez…

– Hogyhogy nem ilyen egyszerű? Nem mindenki olyan érzéketlen ám, mint te, aki három évre eltaszítottad magadtól a feleséged és a gyereked, csakhogy elutazhass. Amikor pedig visszatérsz… Hát olyan csalódott voltam, hogy egy harisnyát sem hoztál nekem. Mert amit a szív óhajt, azt a kéz is megadja. Amit a gyermeked akar, azt neked is akarnod kell, és ha mégsem, akkor nem szeretted igazán Homát. Akkor talán nem vetted észre, hogy mennyire odavolt érted, a szeme sarkából mindig rád pillantgatott.

– Na ne fogd nekem itt a pártját!

– Mit akarsz, mit mondjak? Nem értelek…

– Csak megjátszod magad itt az értetlenkedéseddel.

– Micsoda!?… Valaki egyszer fogja magát és öngyilkos lesz, másszor pedig örökül hagyja a vagyonát, és erről nekem akkor el kell számolnom?

– Pontosan tudod te azt, hogy mit kell tudnod!

– Mit kéne tudnom? Nem értem, mire célzol? Eredj már és gyógyulj meg! Te nem vagy észnél! Mit akarsz ezekkel a célozgatásokkal?

– Azt hiszed, nem tudom?

– Hát akkor miért tőlem kérdezed?

Homájun türelmetlenül rákiáltott Badrira:

– Elég volt! Elég volt! Csúfot űztél belőlem!

Majd fölkapta Bahrám végrendeletét, összegyűrte és a kályhába vetette, ahol az lángra kapva hamuvá porladt.

Badri levágta a földre a kezében lévő kék ruhát, felpattant és így szólt:

– Csak miattam őrjöngtél? A saját gyerekedre sem vagy tekintettel?

Homájun is felemelkedett, rátámaszkodott az asztalra, és gúnyosan így szólt:

– Az én gyerekemre… az én gyerekemre… Akkor miért Bahrámra hasonlít?

A férfi az intarziás képkeretre csapott, amelyben Bahrám fotója volt, és a földre lökte.

A gyerek, aki mostanra egyre nyugtalanabb lett, most felsírt.

Badri halálsápadtan és fenyegetően szólt Homájunhoz:

– Hát mit akarsz? Mit akarsz ezzel mondani?

– Azt akarom mondani, hogy nyolc éve, hogy már átversz, hogy kigúnyolsz. Nyolc éve már, hogy egy aljas gazember vagy, te asszony!

– Én!?… A lányom!?

Homájun cinikus mosollyal a képre mutatott, majd lélegzetet véve így szólt:

– Igen, a te lányod… a te lányod, nézzed csak, aranyoskám! Most megmondom neked, hogy felnyílt a szemem, megértettem, miért hagyta Homára mindenét, jó apja volt… De te szerinted már nyolc éve, hogy…

– …hogy a házadban vagyok, hogy mennyit szenvedtem, hogy alig bírtalak ki; amikor meg három évig távol voltál, én vigyáztam mindenre… Aztán meg hírül hozták, hogy Bandargezben összeszűrted a levet egy könnyűvérű orosz nőcskével. És most ez a köszönet ahelyett, hogy bocsánatot kérnél, és azt mondod, hogy a gyerekem Bahrámra hasonlít. De többé már nem parancsolsz nekem! Többé egy percet sem maradok ebben a házban! Gyere, kicsim… gyere, menjünk.

Homa halálra rémülve, sápadtan, remegve nézte apja és anyja szörnyű és ijesztő veszekedését. Sírva belekapaszkodott anyja szoknyájába, majd mindketten az ajtóhoz mentek. Badri hirtelen elővette zsebéből kulcscsomóját, és dühösen Homájunhoz hajította, a kulcsok Homájun lábához estek.

Homa sírása és lépteik nesze egyre távolodott a folyosón, majd tíz perc múlva egy fogat kerekeinek csikorgása hallatszott, amint hóban-fagyban elvitte kettejüket. Homájun szédelegve és elképedten állt a szobában. Félt, hogy elveszíti a fejét, és nem akarta elhinni, hogy mindez igaz, ami történt. Azt kérdezgette magától, hogy megőrült-e, vagy rémálmai vannak, de valami világos volt előtte: ezek után ez a ház és ez az élet elviselhetetlenné vált számára. Többé látni sem akarta kislányát, akit pedig annyira szeretett. Képtelen lett volna megcsókolni vagy becézgetni. Homa korábbi kedves emléke bemocskolódott. De mindennél rosszabb volt, hogy a felesége – előle eltitkolva – viszonyt folytatott az egyik barátjával, és besározta a család szentségét. És mindezt titokban – anélkül, hogy tudta volna! Aljas színjáték volt az egész… Egyedül ő volt, akit rászedtek, és az arcába nevettek.

Homájun teljesen megundorodott az életétől. Iszonyodott mindentől és mindenkitől. Mérhetetlenül egyedül és idegenül érezte magát. Nem látott más kiutat, minthogy egy távoli városba vagy egy déli kikötőbe menjen kiküldetésbe, és élete hátralevő részét ott töltse el, vagy pedig hogy elpusztítsa magát. Elmegy egy olyan vidékre, ahol senkit sem lát, senkinek nem hallja a hangját; érezte, hogy közte és az emberek közt iszonyú örvény keletkezett, amilyet mostanáig nem ismert.

Rágyújtott egy cigarettára, fel-alá járkált a szobában, majd újra az asztalra könyökölt. Az ablaküveg mögött a hópelyhek szabályosan közönyös lassúsággal, mintha csak valami misztikus zene dallamára táncoltak volna a levegőben, hullottak a háztetőre. Öntudatlanul is azokra a boldog és önfeledt napokra gondolt, amikor apjával és anyjával vidékre mentek, a falujukba. Akkor napokig csak árnyas fák övezte zöldellő mezőkről álmodott. Eszébe jutott Sir Ali is, amint a cséplőgépben ülve megtömte a pipáját, s vörös kendős kislánya eközben órákig várt rá. A cséplőgépek sivító hanggal aprították szét az aranyló gabonakévéket. A járomba fogott ökröket hosszú botokkal ösztökélték, s azok széles homlokukkal napestig köröttük keringtek. Most

ő is egy ilyen ökörre emlékeztetett. Most már tudta, mit is érezhettek ezek az állatok. Egész életében behunyt szemmel járkált, saját maga körül kerengett, mint egy gebe, mint azok az ökrök, amelyek akkor ott csépeltek. Hosszú órákon át ücsörgött parányi irodájában, és állandóan csak iratokat láttamozott; néha munkatársaira nézett, ásított egyet, majd újra fogta a tollát, és megint számokat rendezett táblázatokba, egybevetette, összesítette őket, emelgette az aktákat. De akkor még elégedett volt sorsával, habár ifjúsága, frissessége, gondolkodása szép lassan odalesz – ám este, amikor látja nevetni Bahrámot, a kislányát, a feleségét, minden fáradtsága el fog múlni. Most azonban mindhármukat meggyűlölte. Mert együttesen juttatták ide.

Hirtelen eszébe jutott valami, és odament íróasztalához. Kihúzta a fiókot, és elővette pisztolyát, amelyet minden útjára magával szokott vinni. Megvizsgálta a fegyvert, belenézett hideg és sötét csövébe – a töltények is a helyükön voltak –, majd szép lassan megfogta és a halántékához emelte. Ekkor azonban eszébe ötlött Bahrám véres arca. Végül elrakta a pisztolyt a nadrágzsebébe.

Megint felállt. Az előszobában felvette a kabátját és a csizmáját. Fogta az esernyőjét, és kilépett a házból. Az utca kihalt volt. A hópelyhek komótosan hullottak. Homájun lassan lépkedett, olyan arckifejezéssel, mintha nem is tudná, hova megy. Ennyire igyekezett ettől a háztól és ezektől a rettenetes eseményektől eltávolodni, elmenekülni.

Látta, hogy az utca fehér, hideg és lehangoló. A fogatok kerekei a kisebb-nagyobb hóbuckák között rekedtek. Homájun lassabban, nagyobb léptekkel ment tovább. Egy autó húzott el mellette, és végigfröcskölte az utca sáros, latyakos havával. Homájun megállt, végignézett ruháján, amely tiszta kosz lett, és nagyon szánalmas lett így. Útközben találkozott egy gyufaárus gyerekkel. Megszólította. Vett tőle egy doboz gyufát, de amikor ránézett a gyerek arcára, látta, hogy a szemei kékek, ajkai vékonyak és a haja dióbarna. Bahrám jutott eszébe, teste megremegett, folytatta útját. Hirtelen egy bolt üvegablaka előtt találta magát. Közelebb ment, homlokát a hideg üvegre nyomta, hogy kalapja csaknem leesett. Az üveg mögött játékok voltak. Ujjával megdörzsölte az üveget, hogy a zúzmarát letörölje onnan, de sikertelenül. Egy nagy piros arcú és kék szemű babát pillantott meg. Homájun elmosolyodott, és egy ideig nézte a babát. Az jutott eszébe, hogyha ez a baba Homáé lenne, mennyire örülne neki. A bolt tulajdonosa kinyitotta az ajtót. Homájun ekkor ismét továbbállt. Megint két utcát haladt.

Útközben egy csirkeárussal találkozott, aki kosara mellett üldögélt. A kosárban három tyúk és egy kakas volt, lábaikat összekötözték, úgy voltak odatéve. Vörös színű lábszáraik reszkettek a hidegtől. Az árus mellett vörös vércseppek borították a havat. Nem sokkal odébb egy ház küszöbe előtt egy ápolatlan kisfiú üldögélt, kezének körmei kilátszottak szakadozott kabátja alól.

Homájun elnézte ezeket az embereket, anélkül, hogy tudta volna, melyik negyedben jár. Sűrűn hullott a hó, de ő észre sem vette, a kezében lévő esernyőt sem nyitotta ki. Majd egy újabb ismeretlen utcába ért, az út mellett egy ház állt, a hó egyre erősebben szakadt, Homájun pedig kinyitotta esernyőjét. Kezdett erősen fáradni. Feje elnehezedett, szemei le-lecsukódtak.

A járókelők hangjára azonban magához tért és felegyenesedett. Besötétedett. Minden, ami aznap történt, végigfutott az agyán. Így az a kisfiú is, aki annak a háznak

a küszöbe előtt üldögélt, és akinek a körmei kilátszottak szakadozott kabátja alól, lábfejei pedig kivörösödtek a fagytól; a tyúkok, amelyek reszkettek a hidegtől a kosárban, és a vér, amely a havon volt. Kicsit megéhezett. Kalácsot vett egy édességboltban, és útközben megette, miközben céltalanul, árnyékként kószált az utcán.

Amikor hazaért, éjszaka kettő volt már. Belezuhant székébe. Egy óra múlva a hideg felébresztette, és Homájun úgy, ahogy volt, ruhástul lefeküdt és betakarózott. Álmában látta, hogy a fekete ruhás, gyufaárus gyerek a szobájában, az asztalánál ül, s az arca mosolygó kék szemeivel olyan, mint az a nagy játékbaba. A gyerek előtt hárman álltak. Ekkor lánya, Homa lépett be a szobába. Egy gyertyát tartott a kezében. Utána egy férfi jött be, akinek fehérlő arcát véráztatta kendő borította. A férfi odament hozzájuk, majd megfogta a gyufaárus fiú és Homa kezét. Amint éppen ki akarta volna vinni őket az ajtón, a függöny mögül két kéz bukkant elő, mindkettőben egy-egy revolver a férfira irányozva. Homájun halálra rémülten ijedt föl álmából.

Így telt el két hét. Nappal hivatalba ment, és csak esténként, nagyon későn ért haza. Néha délutánonként azon gondolkodott, vajon mi lehet azzal a leányiskolával, ahova Homa járt. Amikor kicsöngettek, titokban elrejtőzött az utcasarkon, az iskola fala mögött, félve, nehogy Masdi Ali, apósa szolgája meglássa. Néha-néha rápillantott a gyerekekre, de Homát nem látta közöttük. Aztán elfogadták áthelyezési kérelmét, és javasolták, hogy menjen Kermánsáhba, az ottani vámhivatalba dolgozni.

Egy nappal elutazása előtt Homájun már mindent előkészített, már látta az autót is a garázsában, helyét lefoglalta, és a jegyet is megvette. Annak ellenére, hogy a járat gazdája ragaszkodott hozzá, bőröndjeit nem kötötte össze, s ahelyett, hogy aznap este ment volna, elhatározta, hogy másnap reggel utazik el.

Amint hazaért, egyenesen szobájába sietett. A szobában óriási rendetlenség volt, a kályha előtt szürke hamu volt a földön. Badri kék selyemhímzésének darabjai és Bahrám végrendeletének borítékja az asztalon hevertek. Homájun felemelte a borítékot, s már összetépte volna, amikor egy apró papírt látott meg benne, melyet aznap sietségében nem vett észre. Dühösen az asztalra vágta és elolvasta a papírt.

Ennek az írásnak okvetlenül el kell jutnia hozzád a halálom után. Tudom, meg fog lepni hirtelen elhatározásom, hiszen semmit sem tettem a tudtod nélkül. De azért, hogy semmi se maradjék titokban közöttünk, bevallom, szerelmes voltam Badriba. Már négy éve, hogy magamban tusakodtam, s végül megöltem azt a démont, mely bennem rejtezett. Így tehát nem árultalak el. Ezt a szerény ajándékot meg, remélem, elfogadja Homa kisasszony.

Tisztelettel, Bahrám

Homájun egy ideig meredten bámult maga elé a szobában. Most már semmi kétsége sem volt, hogy Homa a saját gyereke. Hát képes lenne-e elutazni anélkül, hogy Homát ne lássa? Újra és újra elolvasta a papírt, majd a zsebébe csúsztatta, és elment hazulról. Útközben betért a játékboltba, és azonnal megvette azt a nagy piros arcú és kék szemű játékbabát. Majd elment apósa házához. Amikor megérkezett, bekopogott. Masdi Ali, a szolgájuk, amikor meglátta őt, könnyes szemmel így szólt hozzá:

– Jaj, az úr, Istenem, Istenem, mi történt! Homa kisasszony!

– Mi történt?

– Hát az úr nem tudja, hogy Homa kisasszony mennyire odavolt távol magától. Mindig én vittem az iskolába. Aznap vasárnap volt. Már öt napja, hogy aznap délután elszökött az iskolából. Előtte meg Homa kisasszony azt mondogatta, hogy „elmegyek, megnézem a papát". Teljesen összezavarodtunk. Hát Mohammad sem mondta magának? A rendőrségre is telefonáltunk, aztán meg elmentem magukhoz.

– Mit beszélsz? Mi történt?

– Semmi, uram… Már kora este volt, amikor hazahozták. Homa eltévedt. A hidegben tüdőgyulladást kapott. Amíg meg nem halt, mindig csak magát szólongatta. Tegnap temettük el Sáh Abdolazemben, Bahrám Mirza sírja mellé.

Homájun döbbenten Masdi Alira meredt, a játékbaba doboza kiesett a hóna alól. Majd mint egy elmeháborodott, feltűrte kabátja gallérját, és nagy léptekkel elindult a kocsi garázsa felé. Mégis meggondolta magát a bőröndökkel kapcsolatban, és aznap délután, amilyen gyorsan csak tudott, elutazott.

Blue hole

KAROM

Szejjed Áhmád, amint belépett a házba, gyanakvó pillantást vetett a kertre, majd fapálcájával bekopogott a ciszterna feletti szoba barna ajtaján, és lassan így szólt:

– Robabe… Robabe…!

Az ajtó kinyílt, és egy sápadt lány jött ki ijedten:

– Bátyuskám, te vagy? Gyere föl.

A lány megragadta fivére kezét, és bementek a kicsi, sötét szobába, amelynek a fala félig be volt ázva. Szejjed Áhmád botját a szoba falához támasztotta, és leült annak nemezzel borított sarkába. Robabe is mellé ült. Robabe gondterhelt és ideges volt. Szejjed Áhmád, miután egy ideig meredten a lány könnyekkel teli szemébe bámult, megkérdezte ettől a kedvetlen arctól:

– Mostohánk hol van?

Robabe félhangon így szólt.

– Abban a szobában aludt az a pokolfajzat.

– Aludt?

– Igen… ma fölsöpörtem a konyhát, a csadorom beleakadt a vörös rózsás porcelántálba, az meg aztán leesett és összetört. Ha tudnád, mit művelt velem nénénk. Megragadta a hajtincseimet, csomókban tépkedte ki… fejemet a falhoz verte, anyámat gyalázta. Azt mondogatta, hogy lennék már én is anyámmal a föld alatt. Apánk is ott állt és nevetett…

Szejjed Áhmád dühösen odavetette:

– Nevetett?

– Csak nevetett és nevetett… tudod, elvesztette a fejét, ugyanúgy, mint egy hónappal ezelőtt, majd egyszer csak habzani kezdett a szája, megtántorodott, aztán felkelt, megragadta mostohánkat, s úgy megszorította a torkát, hogy a szemei teljesen kidülledtek. Ha Mah Szoltan nem lett volna ott, megfojtotta volna. Most már értem, hogy ölte meg anyánkat.

Szejjed Áhmád szemei villámokat szórtak:

– Ki mondta, hogy így ölte meg anyánkat?

– Mah Szoltan volt, aki elment a hullájához, és azt mondogatta, hogy a hajfonatai a nyaka köré voltak tekeredve. Ne tudd meg, amikor kezeivel megragadta mostohánk nyaka alját…

Szejjed Áhmád, ahogy Robabéra nézett, kinyújtotta eres kezeit, ujjai szétnyíltak, mint a platánfa levelei, és mintha egy képzelt személyt akarna megfojtani, ujjait összeszorította.

Robabe, aki figyelte őt, kicsit visszahőkölt, és meredten bámult rá. Szejjed Áhmád megint megkérdezte:

– Ma nem jött haza apám?

– Nem… nem volt jól, délután óta félrebeszélt, ugyanazokról a dolgokról, amelyekről a mecsetben beszél az embereknek: a rituális mosdásról, a tisztálkodásról, a túlvilágról.

– A böjt megtöréséről, a nők ciklusáról, a gyermekágyról.

– Igen… magától kérdezett és magának válaszolgatott. Azt hiszem, megőrült. El is szégyelltem magamat, olyan dolgokat mondogatott.

Majd Robabe közelebb ment Áhmádhoz, kezét arcához nyújtotta:

– Aztán mikor szökünk el? Hát nem mondtad, hogy Ábbasz szerint tizenegy tománért és hat qeranért már lehet venni egy tehenet? Most majd veszünk egy soványkát, én mosást is vállalok, a pénzem meg félreteszem. Annál jobb, minél gyorsabban megszökünk, félek!

– Várj, amíg tiszta lesz a levegő. Már néhány napja, hogy sajog a lábam.

– Amikor tiszta lesz a levegő, elmegyünk innen, ugye, bátyuskám?

– Bárhogy is történik majd, ennél jobb lesz.

Azután mindketten elhallgattak.

Áhmád tizennyolc éves, magas fiatalember volt, sűrű, középen összenőtt szemöldökkel, szemei villámlottak, tekintete idegességet hordozott, és újabban bajusza is pelyhedzett már… Robabe tizenöt éves, sápadt leány volt, vékony szemöldökkel, piros ajkakkal, apró kezekkel, vékony vállakkal, s leginkább anyjára ütött, miközben Szejjed Áhmád apja fajtája volt, mi több, még vészes betegsége is kiütközött rajta.

Szejjed Dzsááfár, az apjuk, hitszónok volt a sah mecsetében, munkanélküli embereket szokott maga köré gyűjteni, s nekik kendőzetlenül cseppnyi félelem nélkül részletezgetett vallási kötelezettségeikkel kapcsolatos problémákat kérdezz-felelek formában. Olyannyira ügyesen űzte mesterségét, hogy imaalkalmakkor egy fekete skorpiót is szelídítgetett, annak mérgét semlegesítette, és ezzel a mutatvánnyal lépett mindig fel… Habár az utóbbi időben nem sok csurrant-cseppent ebből az üzletből, de a családjának megkereste a betevőt. Öt évvel ezelőtt, amikor mindannyian aludtak, részegen lépett be a házba, és reggel a feleségét, Szákrát megfojtva találták meg a szobában. De senki sem vetette a gyanú legkisebb árnyékát sem Szejjed Dzsááfárra, és mindenki azt hitte, hogy felesége betegségben halt meg. Kivéve Mah Szoltant, aki Szákra mostohanővére volt, s aki Szejjed Dzsááfárt okolta Szákra haláláért. Két hónappal felesége halála után Szejjed Dzsááfár feleségül vette Rákie Szoltant.

Rákie Szoltan megkeserítette a két árva, Áhmád és Robabe életét, és sehogy sem akarta abbahagyni sanyargatásukat és kínzásukat. S ami a legdöbbenetesebb volt az egészben, maga Szejjed Dzsááfár, ahelyett, hogy gyermekeit védelmébe vette volna, még részt is vett a kínzásukban Rákie Szoltannal együtt. Mert ő, mint mások is, fiatalon vált szülővé, s abban a hitben, hogy elég csak odavetni egy *la ila ilallahot,* s már nem is marad a porontyok éhes szája kenyér nélkül, s az Isten is azért ad gyereket, hogy fejükre tökfedőt lehessen húzni. De most, ezt látva, csodálkozott, hogy lehetnek ezek az ő gyerekei, s mindig azon morfondírozott, hogy ez a két kenyérpusztító milyen sokat elrabol szabadságából, s megfáradt szíve Rákie Szoltannal lenne inkább együtt. Attól kezdve Szejjed Áhmád és Robabe idegennek érezték magukat az atyai házban, az élet elviselhetetlenné vált számukra, s ez is okozta, hogy szimpátia szövődött közöttük. Rákie Szoltan, hogy kirekessze őket saját életéből, a ciszterna feletti nyirkos és sötét szobát utalta ki mostohagyermekeinek; már két hónapja volt, hogy Áhmádnak megfájdult a lába, s bár oly sokszor imádkozott, az nem fordult jobbra. Áhmád naponta elbotozott a foltozóműhelybe, Robabe pedig egész nap házkörüli munkákat végzett, abban reménykedve, hogy éjjel fivérével együtt lesz, azzal, aki egyedül adott neki szeretetet. Napnyugta felé, amikor Áhmád haza szokott térni, ha maradt még valami munka Robabénak, átvette azt. Ha Robabe sírt, ő is sírva fakadt, s viszont. És amikor este lett, együtt megvacsoráztak sötét szobájuk egyik sarkában,

majd magukra húzták a takarót, és egy ideig panaszkodtak egymásnak. Robabe aznapi munkájáról beszélt, Áhmád is a sajátjáról. Különösen sok szó esett a szökésről – elhatározták ugyanis, hogy elszöknek apjuk házából.

Ábbasz Árángei volt az, aki ezt az elgondolást szorgalmazta, Áhmád barátja, akivel naponta együtt dolgozott a bazárban. Ő korábban sokat mesélt az árángei olcsó és gazdag életről. Olyannyira befészkelte ez magát Áhmád képzeletébe, amint testet öltöttek szemei előtt a falusi házak, a vörös színű, bő nadrágot viselő asszonyok, a zöld hegyek, a hűs források, az emberek téli és nyári élete, s ahogy azt Ábbasz neki mesélte, hogy teljesen elbűvölte Áránge gondolata. Szejjed Áhmád elmondta menekülési tervét Ábbasznak, aki szintén helyeselte elgondolását. Végül aztán elhatározták, hogy mind a hárman elszöknek Árángéba, és új, szabad életet alapítanak maguknak ott.

Áhmád minden éjjel szökésük tervét ismételgette Robabénak, mindig ugyanúgy, és Robabe lelkesült pillantásokkal támogatta testvére gondolatait és kedvességét. Csodálatos ábránd öltött testet képzeletében, és mivel az egyetlen utazás, amelyet idáig tett, a Szájjed Malek Hatunba tett zarándoklat volt, minden alkalommal, amikor szóba került Áránge, Robabénak eszébe jutott az a nap, amikor az útra készülve a gombóclevest megfőzték; akkor még édesanyja is élt. Ő pedig Tadzsi, a szomszéd lány után rohant, aztán elesett, és lehorzsolódott az orra. Robabe azt képzelte, hogy Áránge hasonló Szájjed Malek Hatunhoz, és testvérének is megígérte, hogy nem fog panaszkodni a testi munka miatt, és a kiadásokban is a segítségére lesz majd. Áhmád idáig tizenegy tomant és hatezer qerant tett félre. Ha lenne hat tomanja és négy qeranja még, vehetne egy tehenet és két nőstény kecskét. Akkor elmennének Ábbasz házába, nappal ott vetnének-aratnának, Robabe pedig megfejné az állatokat, joghurtot készítene, szedret szárítana, télen Áhmád foltozóvargaként dolgozna, és Ábbasz szerint két év múlva vehetnének házat és földet is a jövedelmükből.

Eltelt az ősz, a tél és a tavasz is. Áhmád gyűjtögette félretett pénzét a szökés reményében, és Robabe is összespórolta minden apró fillérjét és a régi dobozkájába tette, hogy majd magukkal vigyék a szökéskor, és éjjelente, lefekvéskor más sem került szóba, mint Áránge és a szökés. Ám valami más is történt ekkor, mégpedig, hogy egy nap Másdi Gholam, a helyi gabonakereskedő, aki korábban már látta Robabét, elküldte házukba anyját, hogy kérje meg neki a lányt. Világos volt, hogy mindketten, Szejjed Dzsááfár és Rákie Szoltan, elégedettek a lánykérés dolgában. Ez aztán rossz hatással volt Áhmádra, mivel ha nem lett volna tekintettel húgára, már két éve elszökhetett volna. Robabe megértette a helyzetet, s még jobban kifejezte ragaszkodását testvéréhez. Áhmádot fáradalmai mellett a lábfájása is nyomasztotta, amely egyre súlyosbodott, s emiatt állandóan ideges és hallgatag volt.

Egy nap, amikor Szejjed Dzsááfár és Rákie Szoltan Sahabdolázembe mentek zarándoklatra, és elhatározták, hogy ott maradnak éjszakára, Robabe mindennél boldogabb volt, hogy nem lesznek otthon. Kicsit ki is sminkelte magát, mostohaanyja tebrizi arcfestékével, amelyet nemrég csent el, kifestette magát, de Szejjed Áhmád aznap később jött meg a szokásosnál. Habár Robabe öltözéke egyszerre ragyogóbb lett a szemében, ám ez neki fájdalmas volt; azt gondolta, hogy Robabe most már szabadnak érzi magát, és Másdi Gholam felesége lesz, eddig a szökés ürügyével őt becsapva. Most meg nem akar már elszökni otthonról, vonakodik, hogy férjet találtak neki. Ahogy Robabe meglátta fivérét, eléje futott és így szólt hozzá:

– Miért késtél ma este?
– Ábbasznál voltam.
– Bátyuskám, ma este nem jönnek haza.
– Tudom.
– Mit ittál? Bűzlik a szád. Mitől ilyenek a szemeid? Rosszul vagy?
– Nem, bort ittam. Ábbasz erőltette, bort adott.
– Bevetted a gyógyszert?
– Mit csináljak ezzel a nyomorék lábammal?
– Hát nem hallottad atyám prédikációját, mit mondott a borra?
– Az az ő dolga. Te magad mondtad, Mah Szoltan szavait idézted, hogy akkor éjjel, amikor anyánkat megfojtotta, részeg volt. Te is tudod, hogy amiket mond, az üzlete miatt van. Ha a szomszéd boltból sok bivalybőr cipőt vesznek, kígyót-békát kiabálok rá, hogy a saját boltom áruját eladjam. De üzletelni és igazat mondani két dolog.
– Lehet, hogy az orvos adta neked a bort.
– Az orvos miért ne adna nekem? Fiatal vagyok, rosszabbul is vagyok apámnál. Ő meg hatvan éves, már kiélvezte az életet, minden mocskosságot végigcsinált, érted? Meg a lábfájását is rám testálta. Hogyha a bor jó a lábfájásra, miért ne igyak? Hazugság. Minden szava hazugság.
– Hát nem megyünk Árángéba?
– Miért ne igyak? Így meg sem tudok moccanni, minden pillanatban rosszabb lesz csak. Két nap múlva belépsz Gholam házába, én meg egyedül maradok, ebben a házban fogom kilehelni a lelkem, délutánonként, mikor hazajövök, mintha bottal kényszerítenének rá… El akarok menni, elmenni, nekivágni a sivatagnak, hát miért ne igyak?

Aztán egyszer csak elhallgatott, néhány perc múlva megvacsoráztak, és a medence melletti ágyukon lefeküdtek aludni.

Robabe jókedvű volt, szotyolát ropogtatott és énekelt:

– *Árángéba akarok menni, a szamaram lába sánta kezdett lenni…*

Robabe nevetgélt, de Áhmád rosszkedvű volt és szorongott, azt gondolta magában, hogy Robabe őt hibáztatja.

Robabe ismét így szólt:

– Ma éjjel egyedül vagyunk. Ha elmennénk Árángéba, minden éjjel ilyen lenne. Nincs itt a mostohánk. Együtt vagyunk, ugye, Áhmád?

Áhmád kényszeredetten elmosolyodott, Robabe azt hitte, a lábfájása miatt teszi. Majd folytatta:

– Tudod, ha elszöknénk, ott, Árángéban gondoználak téged, a lábad is meggyógyulna. Hát nem mondta Mah Szoltan, hogy a szél miatt van? Melegben kéne lenned. Jaj, csak nehogy épp akkor fájduljon meg a lábad, hogy ne tudjunk elmenni.
– Nem, semmi baja a lábamnak – de neked mi közöd hozzá, mikor férjhez mész?
– Esküszöm, nem, nem, soha sem leszek Másdi Gholam felesége, veled megyek.

Feljött a hold. Apró csillagok pislákoltak az ég alján. Robabe szertelenül fecsegett, mosolygott, arca kipirult. Áhmád soha nem látott ilyen érzelmeket megnyilvánulni Robabénál, csodálkozva nézett rá, és gunyoros hangon kérdezte tőle:

– Mi hír Másdi Gholamról?
– Pokolba azzal az ördögfajzattal, bárcsak már alulról szagolná az ibolyát!

– Nem… te őt akarod.

– Esküszöm, hogy nem, senkit sem szeretek rajtad kívül.

– Hazudsz!

– Istenemre, nem hazudok. Amint útnak indulsz, veled tartok.

– Jövő héten… nem, holnap elmegyünk.

– Ezzel a lábbal…!

– Hm… hm… látod, hogy megértettem. Már az elejétől fogva tudtam. Becsaptál. Bolondot csináltál belőlem.

– Azt hiszed, hogy hazudok? Gyere, induljunk most azonnal.

– Hm… de te ott is férjhez akarsz menni. Árángéban erős, fiatal, szép férfiak vannak ám. Te azt akarod…

– Esküszöm, hogy nem láttam Ábbaszt.

Ekkor Áhmád elvörösödött, nehezen vett levegőt, ujjai remegtek, ajkai pedig kiszáradtak. Robabe ezt nem vette észre, csak szavaira válaszolt.

– Szüleim életére esküszöm, ha Másdi Gholam felesége lennék. Hát végtére is nem kell igent mondanom? …Nem is mondok… És egyébként is, ő már öreg és gonosz is. Mah Szoltan azt mondta, hogy már van két felesége, nem akarom őt. Veled megyek… no hát, Áránge messze van?

– Nem, a hegy mögött. De majd, ha gazdagok leszünk, akkor megyünk oda.

– Azok a kéklő hegyek, amelyek a háztetőnkről is látszanak, ismerem azokat, a csúcsaikat hó fedi, a joghurthoz való jeget is onnan hozzák. És milyenek az ottani asszonyok, hm… vándorolnak ide-oda. Emlékszem, Nad-e Áli néni néha eljött hozzánk, emlékszel? Amikor még élt anyánk, ő is faluról származott. A hegyről szokott beszélni, bátyus, mondd, mikor veszünk tehenet? De én még nem tudok fejni.

Áhmád döbbenten nézett rá, Robabe folytatta:

– Van egy új cipőm, meg egy karperecem, amelyet anyám adott még nekem, a karperec csúcsán három ékkő van, azokat is félreraktam. Telente majd cipőt foltozol, ugye?

Áhmád intett a fejével, hogy igen.

– Egy falusi asszonyt is el fogsz majd venni!

Áhmád furcsállva, döbbenten nézett rá, Robabe megérezte, hogy dühös, de szóra akarta bírni, hogy miért bőszült fel, majd megköszörülte a torkát, és elkezdett énekelni:

Én, én, egy vándor csalogány vagyok,
Hegyek-völgyek között barangolok,
Kósza anyám megölve,
Kegyetlen apám engem öl le,
Én, a lelkes leány,
Csontjaim hét rózsavízzel leöntve,
A rózsafa alatt egy sírgödörbe',
Csalogánnyá lettem,
Igen, igen…

Ez ugyanaz a dal volt, amelyet három évvel ezelőtt a ciszterna feletti szobában együtt énekeltek, de ma este másképpen csengett ez Áhmádnak, és nagyon felidegesítette.

Mintha Robabe a férjhezmenetelére és távozására célozgatott volna. Áhmád pedig nyomorék lesz, és lőttek a szökési tervnek.

Robabe ismét köszörülte a torkát az ágyon, odafordult hozzá, és így szólt:

– Hideg van ma éjjel, add ide a kezed.

Megfogta Áhmád kezét, a nyakára tette. De Áhmád hideg ujjai, mint egy kígyó, mely a melegségben életre kel, elkezdtek remegni. Ekkor minden elsötétült szemei előtt, gyorsan szedte a levegőt, halántéka felforrósodott, jobb kezét akaratlanul kinyújtotta, és erősen megszorította Robabe nyakát, aki így szólt:

– Félek, ne nézz így rám.

Szemei kidülledtek, és ajkán ez jött ki:

– Ó… a szemeid… mint apánké, olyan lettél…!

A többi az ajkára fagyott, mivel Áhmád kezei rendkívüli ügyességgel és gyorsasággal megragadták Robabe két hajfonatát, és a nyakára csavarták őket, majd keményen megszorították. Robabe kiabálni próbált, de Áhmád elszorította torkát, és a fejét a medence egy kövébe verte. Vérben ázó kezeit levette a lány ajkáról, és élettelenül zuhant annak lábához. Majd Áhmád újra felállt, tett néhány lépést botja nélkül, aztán mintha minden ereje elfogyott volna, ismét a földre zuhant.

Reggel kettejük holttestét a medence mellett, a kertben találták meg.

Dr. Sárközy Miklós fordításai

Bir el Ugda

ṢĀDEQ HEDĀYAT NOVELLÁINAK MAGYAR FORDÍTÁSÁHOZ

„Évszázadokon át a költészet volt az a terület, amelyen a perzsák a világirodalom kincsestárát örökértékű alkotásokkal gazdagították. A próza mindvégig másodlagos szerepet játszott s inkább a történetírás és a tudomány eszköze volt."[1] Nyugati hatásra azonban a XX. század elején lassan megindult az újperzsa próza kialakulása is. Ebben úttörő szerepet játszottak Moḥammad-ʿAli Jamālzāda[2] és Ṣādeq Hedāyat novellái.

Jamālzāda az első világháború alatt írta nagy hatású elbeszéléseit, melyekből hatot *Egyszer volt, hol nem volt* címmel Berlinben publikált. Ez a kötet tekinthető az első modern perzsa novellákat tartalmazó gyűjteménynek, amely újító jellegével, a novella műfaj formai és tartalmi követelményeinek megfogalmazásával döntően meghatározta a későbbi perzsa írónemzedék tevékenységét. Hatása megmutatkozik többek közt az újperzsa próza legnagyobb alakjaként számon tartott Ṣādeq Hedāyat novellisztikáján is.

Hedāyat 1903. február 17-én született Teheránban, előkelő hivatalnokcsaládban. Felmenői leginkább katonai és politikai vezetők voltak, ám egy jelentős XIX. századi költő is akadt köztük, Reżā-qolī Khan Hedāyat.

A perzsa és arab kultúrában nevelkedett író tanulmányait szülőföldjén kezdte meg, majd 1926-ban állami ösztöndíjjal Európába utazott. Egy évet Belgiumban, majd egyet Párizsban töltött az előkelő St. Louis francia misszionárius iskolában. Reimsban két félévig (1929), Besançonban egy évig (1929–1930) tanult. Figyelmét ekkor leginkább az európai irodalom kötötte le, Kafka, Dosztojevszkij és Poe munkásságát tanulmányozta. Nagy hatást gyakorolt rá Rilke halál iránti rajongása, olyannyira, hogy 1927-ben megírta saját tudományos munkáját

[1] Bodrogligeti András: *Utószó*. In Hedaját, Szadek: *Az élet vize*. Budapest, 1959, Európa Könyvkiadó. 87.

[2] Az iráni neveket ebben a szövegben meghagytuk perzsa írásmód szerint, míg a novellákban (a szerző nevének kivételével) a magyaros átírás mellett döntöttünk. – *A szerk.*

a halál témájáról (*Marg*). Franciaországi és belgiumi tartózkodása alatt születtek meg első elbeszélései is, a *Halál*, a *Madlen*, az *Élő a sírban*, *A francia hadifogoly* és a *Hádzsi Morád*, valamint történelmi drámája, a *Parvin, Sasan lánya*.

Tanulmányai befejezése előtt visszatért Teheránba, ahol kiadta első novelláskötetét *Élő a sírban* címmel. Közben a Rezā Pahlavī sah[3] önkényuralma alatt szenvedő országban szervezte a „Négyek Társasága" (Rab'eh) elnevezésű irodalmi kört, melynek tagjai a kor kiemelkedő egyéniségei voltak: Mojtabā Minovī filológus, Bozorg'Alavī író és Mas'ud Farzad költő. Mindannyian haladó gondolkodású emberek voltak, a tradicionalizmussal szembeni lázadásuk leginkább publicisztikai és tudományos munkásságukban mutatkozik meg.

1936-ban a diktatórikus rendszer intézkedései miatt Hedāyat Bombaybe utazott. Itt jelent meg limitált kiadásban *A vak bagoly* című novellája. „A világirodalmilag is jelentős mű egy teljesen magára maradt ember testi-szellemi felbomlását mutatja be több síkú, groteszk-valóságos ábrázolásban, ahol a vízió, a konkrét valóság és az igazi valóság szinte kibogozhatatlanul összefonódik."[4]

Hedāyat indiai tartózkodása alatt elsajátította az ősi iráni nyelvet, melyet Teheránba visszatérve pehlevi irodalmi művek fordításával mélyített el. Néhány évig nem publikált, majd 1939-ben csatlakozott a „Zeneirodához" és a szervezet folyóiratát, a Majelleh-ye Musiqit szerkesztette. A negyvenes évek elején azonban, amikor a Szövetségesek megszállták Iránt, a szervezetet és folyóiratát megszüntették. Ezek után az iráni-szovjet társasághoz csatlakozott, és ennek lapjában, valamint a Sokan című folyóiratban jelentek meg írásai.

1946-ban részt vett az első iráni írókongresszuson, melynek az volt a célja, hogy elősegítse „a második világháború után kibontakozó demokratikus életet" és „harcoljon az új irodalom kialakulásáért".[5] Irán háború utáni belpolitikai helyzete viszont nem kedvezett a kulturális megmozdulásoknak. Az országot a demokratikus és reakciós erők közti harc erősödése kötötte le.

Hedāyat ekkoriban szakított a radikális értelmiséggel, aminek következményeként emigránsként

[3] Rezā Pahlavī uralkodó (1925–1941) diktatórikus eszközökkel igyekezett országát a modernizáció útján elindítani. Fasisztabarátsága miatt azonban 1941. augusztus 25-én a szovjet kormány csapatai megtámadták Irán északi tartományait, miközben a brit csapatok Irán déli tartományaiba vonultak be. A sah 1941. szeptember 16-án lemondott fia, Mohammad Rezā Pahlavī (1941–1979) javára.

[4] Simon Róbert (vál. és jegyz. írta): *Mai perzsa elbeszélők*. Budapest, 1973, Európa. 284. Ezt az elbeszélést a XX. század legjelentősebb alkotásai között tartja számon a világirodalom, egyben ez a legtöbbet fordított modern iráni műalkotás is.

[5] Bodrogligeti: i. m. 89.

tekintettek rá, „nyárspolgárnak" nevezték, munkásságát pedig „fekete irodalomnak" bélyegezték meg. Elhagyatottsága, félelme és szociális elszigetelődése depresszióhoz vezetett, melyet országának és lakóinak jövőjével szembeni kilátástalan helyzete tovább fokozott. A demokratikus mozgalmak leverése után Mohammad Rezā Pahlavī sah diktatúrája elől Párizsba menekült. A franciák azonban nem fogadták szívesen. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy az író 1951-ben öngyilkosságot követett el.

Hedāyatot napjainkban az iráni és európai kultúra egyik leghaladóbb modernista írójaként tartják számon, aki morális és intellektuális szinten egyaránt magasra jutott, és aki össze tudta egyeztetni az újat a régivel, csakúgy, mint a perzsiait és az európait, ami csak kevés iráninak sikerült.[6] Munkássága alatt rendkívüli érdeklődést tanúsított a szociális és etikai kérdések iránt, és mindegyik írása egy-egy központi téma köré szerveződött.[7] Az 1920-as évek végén, az 1930-as évek elején készült írásai főként az igazság, bizalom, változás és determinizmus kérdéseit járják körül.[8] Különös hangsúlyt kap prózájában a nők helyzetének bemutatása is az iránihoz hasonló, férfiuralmú, tradicionális társadalmakban.[9]

Homa Katouzian[10] monográfiájában négy csoportba sorolja Hedāyat műveit: romantikus-nacionalista, kritikus-realista, szatírák és pszicho-fikciók. Az elsőbe többek között történelmi drámáját, a *Parvin*t és a *Mongol árnyék* című novellát helyezi. Ezek az írások szerinte pánperzsa ideológiából táplálkoznak, egy olyan kultúrából, amely az I. világháborút követően kezdte el érdekelni az iráni modernista elit köreit.[11]

A második, kritikus-realista csoportba az író kimagasló műveit sorolja, például az *Alaviyeh asszony*t. Ezek az alkotások többnyire szatirikusak és ironikusak, az alsó középosztály tradicionális életmódjáról és hiedelemvilágáról számolnak be, előítélettől mentesen. Jellemző rájuk az elátkozottság-tudat, a babona, mely örömmel, szomorúsággal, képmutatással és alkalmanként bűnözői viselkedéssel párosul bennük.[12]

A harmadik kategóriába a rendkívüli hatású szatirikus írások tartoznak. Legjelentősebb köztük a *Hádzsi Aga* című regény, mely az író leghosszabb

[6] Katouzian, Homa: *Sadeq Hedayat: His Life and Works*. In Hedayat, Sadeq: *Three Drops of Blood*. London, 2008, Oneworld Classics. http://www.almaclassics.com/excerpts/threedrops.pdf .
[7] Hedayat, Sadeq: *The foremost short story writer of Iran*. Iranian Chamber Society. http://www.iranchamber.com/literature/shedayat/sadeq_hedayat.php.
[8] Uo.
[9] Uo.
[10] Katouzian: i. m.
[11] Uo.
[12] Uo.

szatírája a második világháború korabeli politikai berendezkedésről.

A negyedik csoportba Katouzian azokat az alkotásokat helyezi, melyekben ötvöződik a pszichológia, az ontológia és a metafizika. A kifejezést az 1970-es évek közepén alkotta meg Hedāyat munkásságának különleges műfajára.[13] Ezek az alkotások biztosítják leginkább az író világirodalomban elfoglalt helyét. Ide tartoznak többek között *A vak bagoly*, az *Élve eltemetve*, a *Három csepp vér*, *A kóbor kutya*, a *Bábu a függöny mögött* és a *Sötétkamra* című elbeszélések.[14]

Hedāyat itt közölt két novellája, az *Örvény* és a *Karom* 1932-ben jelent meg Iránban. A két novellát a *Sze qátre khún* (*Három csepp vér*) című novelláskötetében publikálta. E kötete összesen tizenegy novellát tartalmaz.

A *Három csepp vér* című novelláskötet Hedāyat korai modernista irodalmi kísérleteinek nyomait viseli magán, a novellákban erős a pszichológiai fikció (psycho-fiction) hatása. Mindezek mellett a Hedāyat által Európában megismert francia szimbolizmus és szürrealizmus elemei és technikái is számos helyen érzékelhetőek. A stílus szempontjából Hedāyat korai alkotásairól van szó, de mindkét novella már érett alkotás és egyben szándékoltan egyszerű és kifejező stílusban íródott. A két novella jó mintapéldája Hedāyat egyszerű és világos nyelvezetet használó, olykor expresszív stílusának.

Kosztrabszky Réka – Ondrejcsák Eszter
(lektorálta és kiegészítette: dr. Sárközy Miklós)

[13] Uo.

[14] A *Bábu a függöny mögött* (Ārūszak post-e pārde) 1933-ban jelent meg a *Fényes árnyék* című novelláskötetben. A *Sötétkamra* (Tarīkkhane) 1942-ben *A kóbor kutya* című novelláskötetben.

MEG+ÉRTENI MÚLTAT S JÖÖÖVEHENDŐŐŐT

A NACCSÁGOS FEJEDELEM, AVAGY SZÁMOZATLAN FEJEZETEK A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC TÖRTÉNETÉBŐL*

(KURUC ESZTRÁD KORABELI NAPLÓK, VISSZAEMLÉKEZÉSEK, PLETYKÁK ÉS SEJTÉSEK ALAPJÁN, VENDÉGSZÖVEGEKKEL)

11. Dunántúli huzavona

JÁTÉKVEZETŐ *(Be)* Hamarosan tanúi lehetünk a Dunántúlért folytatott küzdelemnek. Nem babra megy a játék! A kuruc sereg innen védheti a már elfoglalt területeket, és innen támadhat Bécs vagy akár az adriai kikötők felé. A császári seregek számára felvonulási területül szolgálhat Felső-Magyarországra, de az itáliai hadszíntér ellátását is le tudná innen bonyolítani. Fogadják a küzdőtéren a két hadurat, II. Rákóczi Ferenc nagyságos fejedelmet és I. Lipót német-római császárt, amint megvívnak a Dunántúlért! *(Rákóczi és Lipót be, Játékvezető vezényel)* Három, kettő, egy, harc!

RÁKÓCZI Megbízom Forgách tábornokot a dunántúli haderő vezetésével!

I. LIPÓT Visszavezénylem Heistert a Dunántúlra! *(Összecsapnak, Rákóczi nyakon vágja Lipótot)*

JÁTÉKVEZETŐ Találat. Egy pont Rákóczi fejedelemnek. Forgáchnak sikerült felduzzasztania a csapatait.

I. LIPÓT Északon Pálffyval és Ritschannal megtámadom Bercsényi csapatait! *(Rákészül az újabb támadásra)*

JÁTÉKVEZETŐ Egy pillanat. Az előző sikeres támadásért cserébe igényel-e a Fejedelem szerencsekártyát?

RÁKÓCZI Igen.

JÁTÉKVEZETŐ *(Felolvassa)* A kuruc csapatok elfogták Pálffy levelét, és a szomolányi szorosban megverik Ritschan tábornok ezredeit. A zsákmányból kitelik több kuruc ezred felszerelése, és foglyul ejtik Ritschan tábornokot is. Jutalma egy pont.

* Folytatás előző számunkból.

RÁKÓCZI Köszönöm. Megbízom Károlyit, hogy nyerje meg ügyünk számára a dunántúli rácokat!

I. LIPÓT *(Összecsapnak, Lipót megvágja Rákóczi hasát)*

JÁTÉKVEZETŐ Találat! Egy pont! Lipót császár, igényel-e szerencsekártyát?

I. LIPÓT Persze.

JÁTÉKVEZETŐ Károlyi nem tud időben értesíteni mindenkit a rácokkal kötött megállapodásról. Egy csapat kuruc így Dunaföldvárnál megtámadja a rácokat, akik többé nem akarnak tárgyalni a kurucokkal, sőt a császári sereget erősítik. Újabb pont Lipót császár javára. Egyelőre döntetlen!

I. LIPÓT Ellentámadás! Heisterrel megtámadom Károlyi csapatait! *(Ismét összecsapás, döntetlen, belefeszülnek a kardozásba)* Károlyi menekül a Dunántúlról.

RÁKÓCZI Nem adom a Dunántúlt! *(Elkap egy krétát, és festeni kezd)*

I. LIPÓT *(Szintén)*

(A két ellenfél vadul festi a térképet, lihegnek)

I. LIPÓT Fegyverszünet?

RÁKÓCZI Fegyverszünet. Jöhetnek a béketárgyalások.

12. Béketárgyalások Stepneyvel

STEPNEY *(Be, majd a szöveg közben behoz négy széket)* My name is Lord George Stepney. I am a British diplomat. It´s been a month ceasefire… amm, tűzszünet… and I mediate the peace talks. Now my country is allied with the Habsburg empire… szövetség Habsburgokkal… however, we sympathize with the Hungarians, too. Hajrá madzsarok! You know: many of them are Protestants and then at that time we also won our freedom by sword. Today representing the Emperor baron Seilern was sent instead of archbishop Széchenyi. Have the goodness to step in. *(Bercsényi, Ráday, Seilern bejönnek)* Do you all sincerely want peace?[1]

BERCSÉNYI Mit mond?

RÁDAY Hogy őszintén akarjuk-e a békét. *(Seilernhez németül)* Wollen wir aufrichtig den Frieden?[2] *(Mindenki bólint)*

STEPNEY *(Mindenkivel kezet fog, a nagy lendületben Bercsényi is kezét nyújtja Seilernnek, de az nem fogadja)* Have a seat. Count Bercsényi, what are the conditions now?[3]

RÁDAY Tartjuk magunkat azokhoz a pontokhoz, amelyeket korábban már megvitattunk. *(Németül Seilernhez)* Diese sind Ihnen Baron von Seilern auch bekannt.[4] *(Magyarul)* A legfontosabbak: a császár tartsa tiszteletben a szabadságjogokat, különösen a szabad választás jogát és András király törvényeit, az idegen katonaság hagyja el az országot (Heister már most). A vallásszabadságot biztosító törvényeket hajtsa végre (de a jezsuiták tá-

[1] Angol diplomata vagyok. Már egy hónapja tűzszünet van, és én közvetítek a béketárgyalásokon. Országom jelenleg a Habsburg Birodalom szövetségese, viszont szimpatizálunk a magyarokkal is. Tudják: sokan protestánsok, és hát annak idején mi is karddal vívtuk ki a szabadságunkat. Ma a Császár képviseletében Széchenyi érsek helyett Seilern bárót küldték el. Fáradjanak be.

[2] Hogy őszintén akarjuk-e a békét.

[3] Foglaljanak helyet. Bercsényi gróf, most mik a feltételeik?

[4] Ezeket minden bizonnyal Seilern báró is ismeri.

vozzanak az országból), az idegenek által az országban törvénytelenül szerzett birtokokat vissza kell adni. Et cetera, et cetera.

SEILERN Das ist natürlich unakzeptabel. Unser Vorschlag ist, die sündigen Auständischen sollen allgemeine Amnestie bekommen. Für das unnötig verflossene Blut und die verschuldeten Schaden verlangen wir nur einen Teil von Oberungarn.[5]

RÁDAY Ez furcsa. Azt mondja, hogy elégedjünk meg az amnesztiával, és még a Felvidéket is kérik.

BERCSÉNYI De hát legutóbb Széchenyi érsek úrral ezekről már majdnem megállapodtunk!

RÁDAY In der Verhandlung mit dem Erzbischof Széchenyi wurde über mehr verhandelt.[6]

SEILERN Seitdem haben wir aber die bayrisch-französischen Truppen bei Höchstädt niedergeschlagen. Die Kraftverhältnisse haben sich gerändert, haben Sie es nicht gemerkt?[7]

RÁDAY Hogy azóta tönkreverték a bajor–francia seregeket Höchstadtnál. Megváltoztak az erőviszonyok, nem vettük-e észre?

BERCSÉNYI Már megbocsásson, de miféle stílus ez? Egyáltalán miért maga van itt? Hol van Széchenyi érsek? Wo ist Erzbischof Széchenyi?

SEILERN Der Kaiser hat mich beauftragt, die Friedensverhandlungen fortzuführen. Unser Standpunkt ist höchst einfach: entweder wird die Amnestie angenommen, oder wir haben über nichts mehr zu verhandeln.[8]

RÁDAY Vagy elfogadjuk az amnesztiát, vagy nem folytatják a tárgyalásokat.

BERCSÉNYI Esküszöm, hogy megütöm. Maga nem tartja magát a megállapodásainkhoz. Nein korekt!

SEILERN Das kann mich jetzt gar nicht interessieren.[9]

BERCSÉNYI *(Felpattan)* Te darulábú, szarkaorrú, nyomorult német! *(Heister bekúszik, és krétájával rajzolgatni kezd a Dunántúlon)*

SEILERN *(Hanyagul feláll, és elébe megy Bercsényinek)* Du Schuft![10]

STEPNEY Moderate yourselves, Gentlemen.[11]

SEILERN Du Schuft!

STEPNEY Lets stay on topic. So the kuruc party keeps the 25 points that we, more or less, discussed last time.[12] *(Hesiter beólálkodik, krétával firkál a térképre*)

BERCSÉNYI Emberek! Heister a Dunántúlon folytatja a hadműveleteket! Hogyhogy nem hallott a fegyverszünetről?

[5] Ez természetesen elfogadhatatlan. Mi általános amnesztiát javaslunk a bűnös lázadók számára. A kiontott vér és az okozott károk fejében csupán Felvidék egy részét kérjük.

[6] Széchenyi érsekkel ennél többről tárgyaltunk.

[7] Azóta viszont tönkrevertük a bajor–francia seregeket Höchstadtnál. Megváltoztak az erőviszonyok, nem veszi észre?

[8] A császár engem bízott meg a békatárgyalások folytatásával. Az álláspontunk pedig rém egyszerű: elfogadják az amnesztiát, vagy nincs miről tárgyalnunk.

[9] Ez most nem tud érdekelni.

[10] Tróger.

[11] Mérsékeljék magukat, uraim.

[12] Maradjunk a tárgynál. Tehát a kuruc fél tartja magát ahhoz a 25 ponthoz, amit már a múltkor sikerült félig-meddig megbeszélnünk.

RÁDAY Wie ist es möglich, dass General Heister die Kriegsmanöver noch fortsetzt?[13]

SEILERN Es scheint so, wir haben vergessen, ihm Bescheid zu sagen.[14]

RÁDAY Állítólag elfelejtettek neki szólni a fegyverszünetről.

BERCSÉNYI *(Leköpi Seilernt)*

SEILERN *(Megpofozza Bercsényit, erre Bercsényi kardot ránt, majd Seilern is, egymásnak esnek)*

STEPNEY *(Szétüti a kardjaikat)* Stop it immediately! What kind of behavior is this, please! We came here to have a debate, not to slaughter. Do you know what debate means? Do you know what debate means? How do you want to build democracy, if you do not know how to argue? How?[15] *(Akcentussal)* Hogyan akar demokráciát épít, ha nem tud vitatkoz? Nálunk már száz éve one... you know, Bill of Rights… and trust me… nadzson nehéz. Mikor akarják utolérni Europe-ot?

SEILERN *(Ki, Stepney utána)*

RÁDAY Közép-európaiak vagyunk: az idegrendszerünk elrongyolt, a vécépapírunk kemény. Nem reszketünk, mint a nyárfa; függünk. Mi nem szeretjük magunkat. Van ilyen. Valaki meglát valakit és a fülében egy szőrszálat, és vége! *(Felsóhajt)* Közép-európainak lenni – az pech. Nem is pech, hanem tragédia.

BERCSÉNYI Sőt, még ennél is több: komédia. Megmondom, mire volt jó ez az egész. Amíg mi itt elütöttünk majd három hónapot semmi fejébe, és a 16 ezer fős seregünk ott rostokolt Pozsony alatt tétlenül pusztítva a készleteinket, ezek összevonták a csapataikat Ausztriában. Meg fognak támadni.

RÁDAY Az első nagy csatánkra 1704 karácsonyán került sor Nagyszombatban.

RÁKÓCZI *(Be)* Haditanács! Éjfélkor indulunk.

BERCSÉNYI Éjszaka nehezen mozogna a hadsereg. Ráérünk hajnalban.

RÁKÓCZI Így időt vesztünk.

BERCSÉNYI Pihenjék csak ki magukat a katonák.

RÁKÓCZI Ráday?

RÁDAY Tőlem…

RÁKÓCZI Rendben, akkor legyen hajnal. Szóljanak a katonáknak, hogy aludják ki magukat. Ez véres lesz. *(Katonák be)* Véres vagyok. Ez egy ilyen század. *(Fény lassan le, 5–7,. 10. és 12–17. játszók be)*

13. A katonák álma

A térben levő játszók sorban fekszenek a földön a sötétben, megszólalásaik előtt meggyújtanak egy gyertyát, és arcuk elé emelik.

7. JÁTSZÓ Apám paraszt volt. Bejött két férfi, az egyik köszönt, dicsértessék Allah neve, laudetur, a másik egy nyisszantással levágta apám fejét. Én az ablak-

[13] Hogyan lehetséges, hogy Heister tábornok folytatja a hadműveleteket?
[14] Úgy látszik, elfelejtettünk szólni neki az ügyben.
[15] Azonnal hagyják abba! Miféle viselkedés ez, kérem! Vitázni jöttünk, nem pedig öldökölni! Tudják, mi az a vita? Hogyan akarnak demokráciát építeni, ha nem tudnak vitázni?

róla, rendes ember volt. Szerintem is. Kétszer egy héten kimegyek a temetőbe, nem viszek virágot, még soha senkinek nem vittem virágot, megállok, fejet hajtok, nem sírok, hazamegyek.

10. JÁTSZÓ Apám halála után, amelyről szinte semmit nem tudok (anyám csak az élő – élt – apámról hajlandó szólni), nem tudom, ledöfték-e, agyonlőtték-e vagy agyonverték, anyám többnyire ágyban van. Fáradt vagyok, kisfiam, mondja mindig. És hogy hasonlítok apámra. Ha bort iszunk, azt mondja: a combod hasonlít rá. Nem tudom elképzelni, milyen volt az apám. Láttam a fölnyitott sírt. Ha ő az, tudom, most milyen. Fehér csontok és sötét, maszszás alaktalanság. Nézem a combom.

12. JÁTSZÓ Lefekvés előtt a szüleimért imádkozom. Összekötözték őket, és ledobták a faluszéli szikláról. Az ima végén nem mondom, ámen, hanem azt mondom, mért. Mosni járok házakhoz.

6. JÁTSZÓ Édesanyám, kiáltottam, csönd. Édesapám, kiáltottam, csönd. A nagyanyám vett magához. Savanyú volt a szaga. Megsavanyított a gonosz Úristen, mondta, és én nagyon megijedtem. Az Úristen nem lehet gonosz. Mindennap ellenőrzöm a szagom. Láttam, ahogy bugyborékolt a vér a torkukból. Az Úristent is csak csurom vérben tudom elképzelni. Ez nem jó.

14. JÁTSZÓ Anyám halott. Mondják, megbecstelenítették, és úgy halt meg, lába közt egy idegennel. Apám tömlöcben. Miért, nem tudom. Olykor meglátogatom, de nem kérdem, mit tett. Már kacifántos az esze, ugrál, nincs, ki követné. Ha megyek el, integet, lerántja magáról az inget, és azt kiabálja: Látod? Légy nyugodt, meg vagyok áldva! Sokat imádkozom Istenhez, de nincs kitől tanácsot kérnem.

13. JÁTSZÓ Széthasítalak, kis fekete ördög! De jó apám a kard elé ugrott. Jó apámról mindent az anyámtól tudok, ezt is. Meg hogy a legjobb méhésznek számított a környéken. És ivott. És idegen asszonyokkal dajdajozott. Nem nagyon lehetsz büszke az apádra, mondogatja anyám. Azt hiszem, igaza van, én mégis büszke vagyok jó apámra. Mégis szívesen beszélnék vele, kard, méhek, ital, asszonyok.

15. JÁTSZÓ Anyám velem volt terhes, amikor megerőszakolták. De én erre nem emlékszem. Apámat ugyanakkor legyilkolták. Erre sem emlékszem. Ne akard tudni, hogyan, mondja anyám, aki jámbor lett, szelíd, mint egy állatka.

16. JÁTSZÓ Anyám velem volt terhes, amikor megerőszakolták. Meghalt, amikor születtem. Temetőben van. Pontosan hol, nem tudom. Hogy apámmal mi történt, nem tudom. Mindenkit megöltek, így mondják. Mindenkit nem lehet megölni. Vagyis meg lehet, de azt akkor nem tudja senki. A temetőben kicserélték a sírköveket. Nagy az összevisszaság, én mondom.

9. JÁTSZÓ Nem nagyon jutnak eszembe a szüleim, akiket meggyilkoltak. Mégis, ha látom, hogy másnak van apja és anyja, és a legtöbbnek van, sóvárgó vágyat érzek utánuk. Szeretnék a szemükbe nézni. A szemük, igen, a pillantásuk hiányzik a legfájóbban. Hogy nem néz rám senki. Miként lehetséges az, hogy az egyik ember megsemmisíti a másikat?

17. JÁTSZÓ Apámat megfojtották. A levesbe, belefojtották a leveseskondérba. Anyám meghalt, amikor három voltam. A plébános úr lerajzolta őket. A cseresznyefa előtt ott a képen a kondér is. Ritkán nézem meg a képet, mert elsírom magam. Mindennap imádkozom saját szavaimmal, vasárnap pedig a Miatyánkot, hogy a mennyben viszontlássam őket. Ezért vagyok jó.

14. Nagyszombati csata

RÁKÓCZI Fegyverbe! Indulunk! *(Mikrofonba. A szöveg alatt a zenekar elfoglalja helyét)* 1704 karácsonyának második napja. Mégsem volt jó ötlet a hajnali indulás. Nem maradt időnk felmérni a terepet.

BERCSÉNYI Támadás!

A kurucok megrohanják a labancokat.

A kurucok első támadása után előrenyomul Heister. Egy kuruc sikeresen lever egy labancot, és elkezdi fosztogatni, erre egy másik jól lecsapja.

RÁKÓCZI Azok meg ott mit művelnek? Most ne a pogyászokat fosztogassák!

Egy kuruc átpártol.

RÁKÓCZI A Scharudi-ezred átpártol! Odamegyek! *(Kardot ránt, és neki akar menni a harcnak, Ráday lefogja)*

RÁDAY Nem szabad! Naccságos Fejedelem! Nem mehet a harc sűrűjébe! Megesküdtem, hogy megakadályozom, hogy odamenjen!

RÁKÓCZI Hogy tehetett ilyet? Elmúlt a perc, amikor segíthettem volna!

Folytatódik a vívás, de felülkerekednek a labancok, és egy-két kuruc menekülni próbál, Bercsényi leordítja őket.

BERCSÉNYI *(A menekülőkhöz)* Mi van, a rohadt életbe, örökké akarnak élni?

A labancok leölik a kurucokat, csak Bercsényi marad talpon.

RÁKÓCZI Visszavonulás! *(Bercsényi lejön a csatatérről)*

HEISTER *(A labancok lerázzák a vért kardjaikról, Heister pedig megöli a kúszó-mászó sebesülteket, és lenyalja a vért a kardjáról)*

A jelenet alatt a Zenekar játszsza a dalt:

Heródes király országában
Hasadoz a hajnal, fényes
nap jön, Heródes
király országában
Bárány baktat le az égből…
Alhat a csöppség,
alhat az anyja,
Boldogságos szűz Mária:
Őrzi az álmuk
bölcsességgel
Asztalos-ács szent József.
Szent Karácsonynak
éjszakáján
Vigadozzunk
és örvendezzünk!
Szent Karácsonynak
éjszakáján
Csöndeskedve éljünk…

A dal ismétlődik a jelenet alatt.

15. Rákóczi végigtekint az országon

RÁKÓCZI Ez volt az első igazi nagy csatánk. Mondjuk, nem oly kázus ez, melyet Isten segedelme által rövid napon nem reparálhatnánk. Ha végigtekintek az ország térképén, kuruc fölényt látok. *(Egyensúlyozni kezd a karddal)* De túl sok az intő jel: a Dunántúl még mindig nem a miénk. A nemesek nem hajlandók adót fizetni, ebbe tönkremehetünk.

A höchstadti csatavesztés pedig megfosztott még a reményétől is annak, hogy egyesülhessek a bajor választófejedelemmel. Ez a remény volt egyetlen alapja annak, hogy belefogtam a háborúba. *(Elkomorodik)* Ezt már nem nyerhetjük meg. Értik? *(Feldobja, elkapja a kardot)* 1705 elején kijelentem, hogy nem győzhetünk. Iszonyatos.

4. JÁTSZÓ — Naccságos Fejedelem! Tegnap délután Bécsben meghalt Lipót császár!

LIPÓT — *(Be, lefekszik a földre, magára húzza a kabátját)*

I. JÓZSEF — *(Be, kicsit gyászolja Lipótot, aztán felölti a kabátját)* Deutsch oder Ungarisch? *(feldob egy pénzt)* Ungarisch. Mostantól én vagyok a német-római császár. Enyém a magyar korona is. A hadak egyelőre Magyarországon maradnak. Viszont a csapatok éléről leváltom Heistert. Heister! *(Heister be, kezet fognak, Heister el)* Magát ezennel átvezénylem a nyugati harctérre. Az új magyarországi főkapitány Ludwig Herbeville báró. *(Herbeville be, kezet fognak, Herbeville el)* Ezenkívül új tárgyalásokat kezdeményezek. Én nem vagyok az apám. Békét ajánlok. Magyarország törvényeit meg fogom tartani. Ezért hajlandó vagyok több állami hivatalnokot is kicserélni. A lázadók amnesztiát kapnak. Erdély persze nem lehet független, Rákóczi sem lehet erdélyi fejedelem, de felajánlok neki egy lengyel hercegséget.

RÁKÓCZI — Elfáradtam. *(Átadja kabátját a 4. játszónak)*

RÁKÓCZI — Levél Lajos királynak. Legkeresztényibb király! Kötelességemnek érzem, hogy beszámoljak…

XIV. LAJOS — Mindenről tudok. Nem hátrálhatnak meg, Rákóczi herceg! Folytatniuk kell a háborút. Ha kell, ígérhetek még egy kis aranyat. De hogy biztos támaszuk legyen, követségbe küldöm önökhöz Des Alleurs márkit, aki idős ugyan, de nagyon tapasztalt katona. *(Des Alleurs-t játszik tovább)*

DES ALLEURS — Prince! Je joins votre armée comme attaché du roi Louis, pour que je puisse vous soutenir et donner des nouvelles actuelles au roi Louis.[16]

16. I. József a trónon

RÁKÓCZI — Országgyűlést hívok össze Szécsénybe. Jöjjön el minden főnemes, püspök, a szövetkezett rendek képviselői.

Forgách, Bercsényi, Ráday, Károlyi, Esze Tamás, Pekry, Telekessy be.

RÁKÓCZI — Én magam csak úgy jelenek meg a gyűlésen, mint az ország főurainak egyike. Így hát lemondok minden hatalomról, és követem mindazt, amit a rendek elhatároznak.

RÁDAY — Kezdjük a legfontosabbal: interregnum van.

FORGÁCH — Már hogy lenne interregnum? József császárt még gyermekként megkoronázták!

RÁDAY — Mindannyian tudjuk, hogy az 1687-es királyválasztás törvénytelen.

FORGÁCH — Hogyhogy törvénytelen?

[16] Herceg! XIV. Lajos király küldötteként csatlakozom seregéhez, hogy támogathassam és naprakészen jelenthessek XIV. Lajos királynak.

RÁDAY A választó királyságot örökös királysággá alakító végzését a rendek kijátszásával hozta meg az udvar.

FORGÁCH Nem értem, mit változtat ez a tényen.

ESZE Azt, hogy József császár ígéretei homokra épülnek, és hogy igazi királyt kell választanunk.

FORGÁCH Uraim, önöket nem zavarja, hogy egy felkapaszkodott paraszt is itt tátja a száját?

ESZE Én paraszt? Hát ki harcol itt a kezdet kezdete óta? *(Az alábbiakat Des Alleurs megszólalásáig egyszerre, egymást túlkiabálva sorolják Rákóczinak)* Ha nem lennének jobbágykatonák a seregben, már rég elvert volna minket a labanc! Én paraszt! Bezzeg azzal nem dicsekszik, hogy az erdélyi ezredekkel nem tud szót érteni, mert minden katona utálja a bécsi stílusát.

FORGÁCH *(A többiekhez)* Rendben, benne vagyok, hogy itt üljön Esze brigadéros is, de javaslom, hogy a jegyzőkönyvekben ne maradjon nyoma a nevének. Szégyelleném, ha a jövő históriatudósai azon röhögnének, hogy egy gyűlésen ültem egy paraszttal.

ESZE A protestáns hívek nevében kérem, hogy adják vissza a kilencven templomunkat.

TELEKESSY Miféle templomokat, fiam?

ESZE Azokat, amiket a Ferdinánd császár és I. Rákóczi György közötti béke felsorol.

TELEKESSY Fiam, azóta már több város és falu visszatért egyházunk kebelére. Képtelenség visszaadni a templomokat.

ESZE Más helyeken meg vannak olyan betolakodó plébánosok, akiknek nincs hallgatójuk, de mindenkitől tizedet húznak.

TELEKESSY Osszuk meg a tizedet? Nem is lenne elegendő mindkét vallás papja számára!

RÁDAY Az országgyűlés döntsön a háború folytatásáról, nyilvánítsa független magyar királyságnak az országot, szögezze le a szabad királyválasztás elvét, vegye számításba, hogy a magunk erejéből kell megteremteni a haza szabadságát. Éppen ezért erősítse meg az államhatalmat, rendezze a jobbágykérdést, a gazdasági ügyeket, és orvosolja a vallási sérelmeket.

BERCSÉNYI Ezt csak centralizált államhatalommal érhetnénk el. Márpedig épp ez ellen harcolunk. Naccságos Fejedelem, nem sérülhetnek a rendi jogok! Másrészt: József császár – úgy tűnik – kész orvosolni a nemzet sérelmeit. Királyválasztásról szó sem lehet.

PEKRY Naccságos Fejedelem, de tudjuk, mit ért egység és rend alatt: meg akarja adóztatni a nemességet. Ilyen nincs! Kegyelmed nem érti, hogy egy nemes nem adózhat?

KÁROLYI Naccságos Fejedelem, a legnagyobb tisztelet mellett, de ha nem enné nagy kanállal a franciák békakuruttyal elegy lenge szavát, akkor nyílhatna tér az európai remények közt a baljós csillagzatú hazának. József császár és király mindent ígér, a háború pedig egy-

re kiszámíthatatlanabb. A nemesi kiváltságokat egyfelől a fegyveres jobbágykatonaság fenyegeti, másfelől a hadviselés terhei sértik.

DES ALLEURS Excuser! Roi Louis peut se contracter uniquement si Josephe ne sera pas accepté comme roi.[17]

RÁKÓCZI Lajos király csak akkor tud szerződni, ha nem fogadjuk el Józsefet királyunknak.

KÁROLYI Akkor hát folytassuk a háborút! Hiszen szükségünk van a francia aranyra… meg persze ragaszkodnunk kell elveinkhez is… Továbbá fogadjuk el a béketárgyalások lehetőségét, mert sose lehet tudni… József nem Lipót. Ki ért egyet?

BERCSÉNYI Javaslom, hogy Rákóczi fejedelmet válasszuk meg a konföderált rendek vezérlő fejedelmének!

RÁKÓCZI Mit döntöttünk el mindezzel?

BERCSÉNYI Hogy van egy vezérünk.

RÁKÓCZI Nagyon meghat a nemzetnek ez a szeretete és bizalma.

BERCSÉNYI Emeljük pajzsra!

ESZE Nincs is pajzsunk!

FORGÁCH Akkor vállra!

TELEKESSY Fiaim, készen vagytok? Háromra. Egy, kettő, há-rom! *(Felemelik)*

ÉNEK Felkelt a napunk, Rákóczi az urunk,
Árad a kegyelem fénye ránk.
Hálás a szívünk, zengjen az örömünk,
Szép Magyarország édes hazánk.
(A menet kivonul, csak Des Alleurs marad bent)

DES ALLEURS *(Elpakolja a székeket)* En ce qui concerne la nation hongroise, les hommes sont de taille haute, élancée et fringante. Les femmes sont grosses, blanches et jolies. Ah que vous ne comprenez pas ça?[18] Szóval, ami a magyar nemzetet illeti, a férfiak általában magasak, sudár és daliás termetűek. Az asszonyok kövérek, fehérek és csinosak. A magyarok többségükben elég eszesek, noha szellemüket éppoly kevéssé művelik, mint a legbarbárabb nemzetek. Bár ebben az országban mindennapos, hogy nők és gyermekek latinul beszéljenek, bámulattal kellett tapasztalnom, mennyire elhanyagolják a legnélkülözhetetlenebb tudományokat és művészeteket is. A magyar nyelvnek az a sajátossága, hogy egyetlen más nyelvből sem származik, és nem ismer nyelvjárásokat. Mégis rendelkezik a szép nyelv minden előnyével, minthogy gazdag és könnyed, kifejezései szabatosak, hangzása pedig lágy és természetes.

[17] Lajos király csak akkor tud szerződni, ha nem fogadják el Józsefet királyuknak.
[18] Ami a magyar nemzetet illeti, a férfiak általában magasak, sudár és daliás termetűek. Az asszonyok kövérek, fehérek és csinosak. Ja, ezt így nem értik.

17. A zsibói csatavesztés

I. József — Szóval folytatja a háborút, Rákóczi? Rendben. Megparancsolom Herbeville kapitánynak, hogy foglalja vissza Erdélyt.

Herbeville — *(Be, elkezd rajzolgatni a térképre)*

Rákóczi — *(Be)* Forgách! Pekry! Merre juthat be?

Forgách — Csak a Szamos völgyén keresztül.

Rákóczi — Útját kell állnunk. Mennyi szoros van arra?

Pekry — A karikai és a zsibói.

Rákóczi — Erősítsék meg ezt a két szorost. Építsenek sáncokat! Forgách! Maga a parancsnok! Pekry! Az erdélyi nemesség mindenben legyen Forgách kapitány segítségére.

Pekry — Értettem. *(Pekry grimaszt vág Forgáchra)*

Rákóczi — Károlyi!

Károlyi — *(Be)* Parancsára, Naccságos Fejedelem!

Rákóczi — A kegyelmed feladata az lesz, hogy portyákkal zavarja Herbeville-t. Nekem meg kell őt előznöm. Futok Erdélybe.

Károlyi — *(Firkálni kezdi Herbeville útjait, kicsi sikerrel, Herbeville többször ellöki, össze-összecsapnak a kardokkal)*

Rákóczi — *(Megérkezik)* Jelentést kérek!

Pekry — Ez egy beképzelt, tudálékos alak. Semmi nem elég jó neki, amit intézünk.

Forgách — Nemtörődöm társaság! Ezért vannak félkész állapotban az erődök.

Rákóczi — Nem készültek el az építkezéssel?

Forgách — Nem, mert…

Pekry — Mert Forgách kapitány áruló! Szándékosan szabotálta a munkánkat!

Forgách — Dehogy vagyok áruló.

Rákóczi — Ezt majd megvitatjuk máskor. Des Alleurs márki! Legyen segítségünkre! *(Des Alleurs be, segít „építkezni")* Károlyi! Merre jön Herbeville?

Károlyi — Zsibó felé.

Rákóczi — Futás a zsibói sánchoz! Ezt fejezzük be, amennyire csak lehet! Károlyi! Az ön feladata az lesz, hogy amint megkezdődik az ostrom, üsse meg hátulról Herbevillet!

Károlyi — Parancsára.

Rákóczi — Marquis Des Alleurs! Maga a jobbszárny parancsnoka!

Des Alleurs — Oui!

Rákóczi — Forgách kapitány pedig a balszárnyat vezeti majd.

12. játszó — November 11-én reggel ragyogó verőfényben egy dombtetőről szemlélte Rákóczi az ellenséges hadak csoportosítását. A támadás azonban csak nem akart megindulni. Ekkor a Nagyságos Fejedelem úgy döntött, hogy…

RÁKÓCZI Elugrok ebédelni a szomszéd kastélyba. Itt legalább egy óráig úgy sem történik semmi. *(Asztal be, Rákóczi enni kezd)*

DES ALLEURS *(Be)* Où est-ce que vous êtes, Prince? L´aile gauche est tout-à-fait décomposée,[19] s így a jobbszárnyat sem tudtam megtartani!

FORGÁCH *(Be)* A balszárnyat is bekerítették.

RÁKÓCZI Mi van? Ilyen gyorsan?

FORGÁCH Teljesen szétvertek minket. Pedig katonáink nagyon hősiesen harcoltak.

RÁKÓCZI Hol maradt Károlyi?

KÁROLYI *(Be)* Amikor láttam, mekkora a baj, úgy véltem, jobb nem kockáztatni a seregem.

RÁKÓCZI Kegyelmed tétlenül végignézte a támadást?

KÁROLYI *(Nem hallja ki a számonkérést a kérdésből)* Bizony. Mindent láttam. Szörnyű volt.

RÁKÓCZI Mennyi a veszteségünk?

FORGÁCH Négyszáz halott.

RÁKÓCZI Oroszlánok harcoltak nyulak vezetése alatt. Ezt nagyon elrontottuk. Erdély elveszett. Lelépni. *(Mindenki kimegy, csak Des Alleurs marad bent)*

DES ALLEURS A magyarok a világ legnagyobb tolvajai. Ráadásul iszákosok, hetvenkedők, hazugok, állhatatlanok és mértéktelenül gyávák. Ha hadba szállnak, azt csupán a préda reményében teszik. Minthogy Erdélyben több nemzet van, erkölcseik és szokásaik is különbözők. De egy dologban valamennyien megegyeznek, s ez a részegeskedés. Udvariasabbak, ám éppoly nagy tolvajok, mint a magyarok.

18. Lehmann és Rákóczi a börtönben (Rákóczíné feltűnik)

LEHMANN *(Már javában vitázhattak, amikor meglátjuk őket, kínál, csak egyedül iszik)* Lófarát! Nincs „és”! Magyar az, aki annak gondolja magát. Pont. Magyar, magyar! Tele a császári udvar magyarokkal. Ők akkor maga szerint nem magyarok? Pontosabban nem jó magyarok? Illetve – bocsánat – ők a labancok? Maguk meg a jófajta kurucok? Kurucigazolvánnyal a zsebükben? Hát épp így számolják fel a saját nemzetüket! Nem veszi észre? Így aztán előbb-utóbb tényleg nem marad már magyar, csak kuruc meg labanc!

RÁKÓCZI Akkor is hatékonyabban működne egy független magyar állam, mint ez. Diktatúrában élünk! Nem veszi észre, ember?

LEHMANN Naná, hogy diktatúrában élünk. Abszolutizmus – ismerős fogalom? És akkor mit tudunk csinálni? Élni. A nép dolga, hogy túléljen. Ha diktatúra, hát diktatúra. Ez van. Akkor itt fogunk élni. Csinosítsuk szépen kertjeinket.

[19] Hova a fenébe tűnt, Herceg? A balszárny teljesen felbomlott…

RÁKÓCZI Nem tudjuk, mert eltorzít a rendszer! Annyi az öngyilkos az országban, mint még soha. Ne mondja már, hogy ez az élet magának annyira jó! Akkor minek iszik itt minden nap? Miért hozat ide esténként jobbágylányokat a falvakból? Ez élet? Csinosítsuk szépen kertjeinket, ccc!

LEHMANN Be is lehet épülni. Elfogadni a játékszabályokat, és belülről hajlítani a rendszert. Maga is mennyivel jobban járt velem igazgatóként, mint ha egy szemellenzős vadállat lennék.

RÁKÓCZI Lehmann kapitány, ön holnap kap egy levelet, hogy végezzen ki engem. Mit tesz? Vagy kivégeztet, vagy megtagadja a parancsot, és akkor önt végzik ki. Akkor meg miről beszél? Ön már most egy szemellenzős vadállat, még ha nem is tud róla.

LEHMANN Ezt kikérem magamnak.

RÁKÓCZI Maga csak ne kérjen ki semmit. Mindig a rendszer torzítja el az embert, és nem fordítva. Magából is milyen alkoholista senkiházi lett. Nézzen magára.

LEHMANN Miért rólam beszélünk? Hagyjon már engem békén. Mindig kitekeri a szavaimat.

RÁKÓCZI Nem tekerek én ki semmit. Maga szaladt bele ebbe a pofonba. Lehmann, maga egy állatorvosi ló, az összes hülye felvetésének a két lábon járó cáfolata.

LEHMANN Még egyet szól, megütöm.

RÁKÓCZI Tessék? *(Lehmann lekever neki egyet, elkezdik tépni egymást, fény, bejön két fiú: 5. és 14. játszó)*

14. JÁTSZÓ Jaj, lányok, nem így kell egy vitát eldönteni! Gyere, Tomi, mutassuk meg! *(14. játszó átveszi Lehmann, 5. játszó pedig Rákóczi figuráját. Szkanderezni kezdenek nagy erőlködések közepette.)*

LEHMANN Egyébként itt a felesége.

RÁKÓCZI Kicsoda? *(Meglepetésében kienged, és Lehmann leteszi őt szkanderben)*

LEHMANN Sarolta-Amália hessen–wanfriedi hercegnő.

RÁKÓCZI Mit keres ő itt?

LEHMANN Látogatóba jött.

RÁKÓCZI Magához.

LEHMANN Már egy ideje levelezünk. Képzelje, készíttetett egy portrét, és elküldte. Mi tagadás, Rákóczi, jó ízlése van magának, nagyon szemrevaló a felesége.

RÁKÓCZI Magának még csak gondolni sem szabad a feleségemre, maga disznó! Hogy merészeli? *(Nekiugrik Lehmann-nak)*

LEHMANN Héhéhé, higgadjon le, ember! Persze, hogy magához jött, minek kapja itt fel az iszapot? Idehozom magának. *(Kimegy Rákóczinéért)* Hercegnéasszony! Elnézését kell kérnem a pórias álruha miatt, de nyilván megérti, hogy ebbe az erődbe másképp nem juthatott volna be. Meg

kell jegyeznem, hogy az ön szépsége messze átragyog ezeken a gúnyákon. Megtiszteltetés önnel megismerkednem. *(Odavezeti Rákóczihoz)* Hamarosan jövök.

RÁKÓCZINÉ *(Egymás szavába vágva beszélnek)* Istenem! Hogy vagy? Nem bántottak? Mindened megvan? Mutasd magad!

RÁKÓCZI Mi ez a dolog Lehmann-nal? Miféle festményről fecseg ez itt nekem össze-vissza? Hallod? Figyelj rám, légy szíves. Milyen portré, milyen levelezés?

RÁKÓCZINÉ Figyelj, fontos. Meg fogunk innen szöktetni. Lehmann öccse nyitva hagyja majd a zárkaajtót, hozunk császári huszáregyenruhát. Te majd tettesd magad részeg katonának a városkapuig, tudni fogod a jelszót, kiengednek, és aztán menekülj Lengyelországba. Keresd meg Bercsényit, ő már ott vár.

RÁKÓCZI Megbocsáss, miről beszélsz te itt?

RÁKÓCZINÉ Meg fogunk szöktetni.

RÁKÓCZI Lehmann-nal?

RÁKÓCZINÉ Igen, vele, de jaj, hagyd már ezt a Lehmannt, ne aggódj, nincs közöttünk semmi, és nem is lesz. Érted csinálom az egészet. Lehmann bőségesen meg fogja kapni a maga jutalmát. Pénzben.

RÁKÓCZI Tényleg ki fogsz innen hozni? Édes jó Istenem, a drága kicsi feleségem fog megszöktetni a hírhedt Wiener Neustadt-i erődből. Hát… ilyen nincs… ez… ez…

PLAYBACK I'm singing in the rain, just singing in the rain… *(Rákóczi kalapot kap, Rákócziné esernyőt, táncra perdülnek)*

LEHMANN *(Be)* Látom, jól elvannak. Édesek. Sajnos idő van. Jöjjön, asszonyom. Rákóczi, maga pedig tűnődjön el azon, hogyan szerzi meg nekem a konyakot. *(Rákócziné elindul Lehmann felé, de még hátrapillant Rákóczira)* Jöjjön, drága.

RÁKÓCZI *(Lehmann után szól)* Lehmann! Maga nekem a múltkor blöffölt azzal a fogadással!

LEHMANN De a konyak akkor is jár majd…

RÁKÓCZI Arra mérget vehet… *(Morfondírozva tölt Lehmann pálinkájából, lehúz egy pohárral, és gondterhelten maga elé mered)*

19. I. József békeajánlata

I. JÓZSEF *(Két karddal jön Rákóczihoz, az egyiket az asztalra dobja Rákóczi elé)* Deutsch oder Ungarisch?

RÁKÓCZI Ungarisch. *(Vívni kezdenek)*

I. JÓZSEF Rákóczi, nekem már nagyon elegem van magából. Ez a háború nekem túl költséges. Tirolban parasztfelkelés, az itáliai hadszíntéren vereségek… Maguk is fáradtak, nem?

RÁKÓCZI Most nyertük vissza a Dunántúlt.

I. JÓZSEF Mintha nem tudná, hogy idő kérdése, és újra a miénk lesz. Mint ahogy az egész ország. *(Higgadtabban)* Én békülni akarok. Béke akkor van, ha mindenki akarja. A háborúhoz elég egyetlen agresszor. Ennek a felelősségét akarja magára venni?

RÁKÓCZI Mit ajánl? *(Leeresztik a kardokat)*

I. JÓZSEF Az 1687-es országgyűlés törvényeiből egy jottányit sem engedhetek. De nem igénylek magamnak korlátlan hatalmat. Az ország törvényeit és végzéseit meg fogom tartani. Erdély ugyan nem lehet független – de ha maga leteszi a fegyvert, kap egy hercegséget a birodalomban. A többiek amnesztiát.

RÁKÓCZI Elfogadhatatlan. *(Újra vívnak)*

I. JÓZSEF Jó, akkor állapodjunk meg a tűzszünetben, amíg mindannyian átgondoljuk a helyzetet. És hogy lássa, kivel van dolga, megengedem, hogy a felesége Bécsből meglátogathassa.

RÁKÓCZI Tessék? *(Abbahagyják a vívást)*

I. JÓZSEF Mióta is nem látta? Öt-hat éve? Szóval? Elfogadja a fegyverszünetet?

RÁKÓCZI Persze. Természetesen.

I. JÓZSEF Okos. A maga helyében kicsit rendbe szedném magam… *(Ki)*

RÁKÓCZI *(Kapkodva elpakolja a pálinkás poharakat, üveget, asztalt, a mikrofonhoz lép)*

20. Rákóczíné a fegyverszünet alatt

RÁKÓCZI Korbácsolj fel! Kényeztess el!
+ 16. JÁTSZÓ Jöjjön, aminek jönnie kell,
+ ZENEKAR Ami most van, elmúlt rég,
Rombold le lágyan az emlékét,
Alattunk morajlik a város,
Kicsi és jelentéktelen,
Nem tudom, hogy mire várok,
De ha meglátom, felismerem.
(Rákóczíné be)
Romolj meg, ostromolj meg,
Szelíden, szépen és halkan,
Romolj meg, ostromolj meg,
Nagyon durván és nagyon lassan…
(Rákóczi és Rákóczíné szeretkezik egyet)

16. JÁTSZÓ Hiába élni a szakadék szélén,
Kezdjük a végén! Kezdjük a végén!
Sikíts, karmolj, remeg a testem.
Repülni szeretnék, de az ágyamon fekszem.

Romolj meg, ostromolj meg,
Szelíden, szépen és halkan,
Romolj meg, ostromolj meg,
Nagyon durván és nagyon lassan…

RÁKÓCZINÉ Kérsz? *(Nyújtja a ropit)* Együtt kellene maradunk.

RÁKÓCZI Nem lehet.

RÁKÓCZINÉ Vissza kellene szereznünk a gyerekeket. Bécsi nevelést kapnak, nem is ismernek téged. A kis Györgyöt még nem is láttad. Már hatéves. Jaj, mindent itt kéne hagynod.

RÁKÓCZI Esküt tettem.

RÁKÓCZINÉ Kaphatnál egy szuverén hercegséget a római birodalomban, szavazati és állandó részvételi joggal a birodalmi diétákon, bármit, ami mind előnyösebb lenne számunkra, mint ez. Fölöslegesen bízol Franciaország ígéreteiben. Ez az ország azoknak a fejedelmeknek a kórháza, akiket ő maga tett szerencsétlenné.

RÁKÓCZI Te honnan tudsz erről? Hogy hercegség meg francia kapcsolat. Honnan tudsz erről?

RÁKÓCZINÉ Csak úgy mondtam.

RÁKÓCZI Nézz rám. Téged iderendeltek. *(Rákóczíné hallgat)* Téged iderendeltek.

RÁKÓCZINÉ Téged jöttelek meglátogatni, ennyi.

RÁKÓCZI Nem vagy elég kétszínű, hogy leplezd. A jóságos József császár rendelt ide, hogy rábeszélj a békére.

RÁKÓCZINÉ Jó, iderendeltek.

RÁKÓCZI Hogy volt bőr az arcodon áthazudni ezt a két hónapot?

RÁKÓCZINÉ Miattunk tettem, nem érted? Hogy fejezd be ezt az esztelenséget! Nem győzhetsz, nem érted? Hagyd az egészet annyiban, köss békét. Teljes körű amnesztiát kaptok, csak tegyétek le a fegyvert. Fogadd el József ajánlatát, és kezdjük újra! Először is szerezzük vissza a fiúkat – talán megengednék –, és neveljük fel őket tisztességesen. Így csak el fognak zülleni, apátlan-anyátlan kalandorokká válnak, hamiskártyásokká. Fogadd el a lengyel hercegséget, aztán éljünk nyugodtan! Nem az a feladata egy nőnek, hogy politizáljon és konspiráljon. Egy nőnek a családi fészket kell őriznie. De így nem lehet. Évek óta nem láttalak, most is csak a börtönben. Csoda, hogy az ember más…

RÁKÓCZI Más mi?

RÁKÓCZINÉ Nem lényeges, hagyjuk.

RÁKÓCZI Dehogynem lényeges, ne hagyjuk. Más férfiak után nézzen. Így akartad folytatni, igaz? Szeretőd van.

RÁKÓCZINÉ Miért, te Lengyelországban kártyázni jártál Sieniawska hercegnéhez? Terhes vagyok.

RÁKÓCZI Üzenem a császárnak: mindaz, amit felajánlott, teljesen megfelel családom érdekeinek. De a háborút kizárólag hazám szabadságáért kezdtem. Ami pedig kettőnket illeti: úgy látszik, minden szerelem annyit veszít a súlyából, amennyit az általa kiszorított történelmi tömeg súlya nyom. Nem hiszem, hogy a jövőben fogunk tudni még együtt élni mi ketten. A születendő gyermeket természetesen nevemre veszem – bárki is az apja. Feleségemnek, a fejedelemasszonynak pedig 16 000 forint éves járadékot folyósítok. Isten áldjon! *(Odalép a mikrofonhoz, beleordítja az utolsó versszakot)*

Választani túl késő,
Már semmire nincs idő,
A jövő előttünk romokban hever,
És ha nem akarjuk, nem jön el,
Van, aki félig, és van, aki végig,
Jól tudom, hogy ez nem álom,
Van, aki félig, és van, aki végig,
Annyi életem van, ahány halálom…

Romolj meg, ostromolj meg,
Szelíden, szépen és halkan,
Romolj meg, ostromolj meg,
Nagyon durván és nagyon lassan…

RÁKÓCZINÉ *(A dal alatt sikít, összeomlik, I. József bejön, és ölben kiviszi)*

21. A háború folytatása és az új hadsereg

RÁKÓCZI Folytatjuk a háborút.
(Zongorazene, a többiek bejönnek, „bejárják a teret”)

6. JÁTSZÓ A falvak népe lázong.

PEKRY A nemesek is elégedetlenkednek.

FORGÁCH Vállalom a nemesi összeesküvés vezetését.

KÁROLYI Forgách Simon áruló.

RÁKÓCZI Forgách Simont lecsukatom.

KÁROLYI Pekry Lőrinc szétlopta Erdélyt.

RÁKÓCZI Maga pedig rosszul portyázik, Károlyi.

6. JÁTSZÓ Nem jól mennek a harcok.

I. JÓZSEF Rákóczi, nem fél?

RÁKÓCZI Összehívom az ónodi országgyűlést.

3. JÁTSZÓ A turóci nemesség nevében kérem, mentesítsenek minket a közteherviselés alól.

4. JÁTSZÓ Bercsényiék megölik a turóci követeket.
3. játszó összeesik, 13. játszó elkapja, lefekteti a földre, zene és mozgás leáll.

RÁKÓCZI Gyalázat! Nem ezt akartam!

I. József — Európa! Íme, a barbár magyarok!

14. játszó — Mutassuk meg! Csak azért is!

Bercsényi — Eb ura fakó! József császár nem királyunk többé!

I. József — Rendben. Akkor visszahelyezem Heistert a nyakukra.

Pekry — Egy tábori csetepatéban véletlenül agyonlőjük Esze Tamást. *(Esze kabátja berepül a takarásból)*

Rákóczi — 1708 tavasza. Új hadsereget toborzok. Jusson el a híre a legutolsó faluba is. *(Leteszi a megafont, tapskoncertet indít, a többiek fokozatosan csatlakoznak a ritmushoz)*

11. játszó mazsorettként végigvonul a téren, mire Rákóczihoz ér, már sötét van.

Heister — Ipiapacs, kurucok, Heister papa viszajött! Trencsén alatt találkozunk!

Egy primitív tapsolás-dobogás fokozatosan elnyomja a korábbi ritmust. Mikrofonok gerjedése. Fény fel, tele van hullákkal a szín.

22. A trencséni csata

Heistert kivéve minden játszó, aki az előző jelenetben szerepelt, a földön fekszik. 8. játszó egy széket rak a tér peremére.

8. játszó — Ez a jelenet nincs megírva. Inkább elmesélem. Így is jó lesz, nyugi. Képzeljék, az utolsók között még raboskodtam a Héttoronyban. Tudják: *Egri csillagok*, Török Bálint… Meséljek a börtönről? Mit művelnének egy cellában? Elképzelték már? Nyilván írnának. Aha. Ha engednék. Na és, ha engednék, mit írnának? Nyilván az igazat. Pompás! Ezt tettem én is. Naponta egy-egy verset, egy-egy jelenetet, és aztán el is égettem, naponta egy-egy verset, egy-egy jelenetet. Gondoltak arra, hogy el kellene égetniük, amit írtak? Pedig egyszerű. Felhasználhatnák ellened. Nyilván elterveznék, hogy majd sétálni fognak a cellában, mi? Nehogy elsorvadjanak az izmaik. Okos ötlet. Na és, hogyan sétálnának?

15. játszó — Fel és alá.

8. játszó — Pontosabban.

15. játszó — Hogyhogy pontosabban?

8. játszó — Milyen irányban? *(Szünet)* Diagonálisan, barátaim, diagonálisan, mert úgy hét egész lépést lehet megtenni a fordulóig. *(15. játszóhoz)* Öregem, én két év alatt fél hüvelyk mély nyomot sétáltam ki a földben. Na és, mivel játszanának, ha az égvilágon mindent elszedtek maguktól?

15. játszó — Mondjam vagy mutassam?

8. játszó — Nem lehet! Szigorúan büntetik! De például ott vannak a patkányok, szép, hatalmas példányok, azokat szemlélni felettébb mulatságos. Na, mivel játszanának még? Engem a labda mentett meg. Egész nap labdáztam. Összegyűjtöttem a kihullott hajamat és szakállamat, abból gyúrtam labdát. Na, ez eszükbe jutott? Akkor mesélek egy kis törté-

nelmet. Szóval a trencséni csata. A fejedelem seregei 1708. augusztus 2-án szállták meg a trencséni vár alatt húzódó árkos-bokros területet. Másnap hajnalban heves fegyverropogás jelezte Heister hadainak érkezését. Rákóczi azonnal riadót veretett. Tizennégy-tizenötezer jól felfegyverzett katona állt a vezetése alatt. Heister, akinek csupán nyolcezer lovasa volt, Trencsén falainak irányába kanyarodott. Rákóczi parancsot adott a tüzelésre, Pekry Lőrincet a jobbszárnyon pedig arra utasította, hogy támadja oldalba a császáriakat. A hülye Pekry az előtte fekvő két tó közt húzódó, keskeny töltésen kezdte egyesével átvezetni embereit. Figyelmeztették, hogy két tó és a süppedő töltés nagyon rossz hátvéd a lovasságnak visszavonulás esetén. Visszavonulásra még semmi szükség nem volt, de a hülye Pekry mégis hátat fordított, és visszavezette huszárjait a tó másik oldalára. Pálffy észrevette a zavart, és erős lovastámadást intézett Pekry ellen. Rákóczi csak azt látta, hogy az ellenség első rohamára felborul minden rend s az egész jobbszárny. Vágtatva száguldott a jobbszárny felé. Paripája könnyedén ugrott át egy árkot, majd még egyet… de a harmadiknál megbotlott, felbukott, elterült a földön, maga alá temetve lovasát is. A ló nyakát szegte, és az a hír terjedt el, hogy a fejedelem is meghalt. A csata fejvesztett menekülésbe bomlott. Már nem volt hadrend, csatasor, nem voltak tisztek, akik parancsoljanak, de katonák sem, akik engedelmeskedtek volna a parancsnak. Bercsényi is lelépett. Aztán vége is lett. Csúnyán kikaptunk. Erre elkezdtünk fáraózni. Tudják, mi az a fáraó? Nem? Szóval, halálba kártyáztunk. Aki már nem tud tenni, félrevonul, és főbe lövi magát. Fáraózunk szépen egész éjjel, öten vagy hatan már főbe lőtték magukat, rajtam a sor, felteszem az utolsó fityingemet is, ha nyerek, istenkém, pechem van, ha vesztek, úgy is jó, a fejedelem meghalt, Magyarország elveszett, minek éljek tovább. Na és, mit tesz isten, nyertem. Így aztán sikerült még egypárszor elveszítenem az országot. E szerencsétlen nap után már semmi sem sikerült. Nem jó jelenet?

23. Az utolsó harcok

A földön fekvők fokozatosan felkelnek, és megszólalásaik után elhagyják a teret

I. József — I. József különbékét kötött a pápával. *(El)*

Telekessy — Fiaim, ha a táborban maradunk, kiátkoz az egyház. *(El)*

Pekry — A jó katolikus követi a pápa parancsát! *(El)*

Heister — *(Megkezdi a padló felmosását, Pálffy hamarosan csatlakozik)*

3., 6., 17. játszó — Jön a pestis! Jön a pestis! Jön a pestis! *(Fokozva)*

16. játszó — Alig maradtunk Esze Tamás ezredéből.

4. játszó — Esze is meghalt. Fázunk. Nyűgösek vagyunk.

16. játszó — Hazamegyünk. *(El)*

3., 6., 17. JÁTSZÓ — Itt a pestis! *(Kirohannak)*

BERCSÉNYI — Naccságos Fejedelem! Itt a pestis!

RÁKÓCZI — Megijedt, grófom?

BERCSÉNYI — Nem akarok meghalni!

RÁKÓCZI — Elfáradtak az idegei, Bercsényi gróf! Menjen Lengyelországba, keressen szövetségeseket.

BERCSÉNYI — Tényleg?

RÁKÓCZI — No, szaporán. Ott tegye magát hasznossá. Talán meg is nyugszik kicsit.

BERCSÉNYI — Köszönöm. *(El)*

RÁKÓCZI — *(Forgáchhoz)* Forgách?

FORGÁCH — Be vagyok börtönözve, nem dereng?

RÁKÓCZI — Persze, persze. Fölszabadítom. Azt csinál, amit akar.

FORGÁCH — Ezek után nem mehetek vissza Bécsbe…

RÁKÓCZI — Akkor menjen maga is Lengyelországba. Olyan mindegy. *(Forgách el)* Károlyi?

KÁROLYI — Maradnék.

RÁKÓCZI — Rendben. Le kellett ráznom a nyakamról fölösleges generálisaimat. Oroszországba megyek tárgyalni Péter cárral. Károlyi, magára bízom a főparancsnokságot. Legalább az általános európai békéig húzzák ki!

24. Békekötés

A jelenet alatt a béketárgyalás és I. József állapotának romlása párhuzamosan zajlik.

25. Lehmann és Rákóczi a börtönben (szökés)

A zenekar Nina Simone Feeling good *című dalát játssza. Ez alatt Rákóczi és Lehmann némán leülnek az asztalukhoz, isznak egy felest, Lehmann Rákóczi elé veti a börtön kulcsait. Rákóczi rövid töprengés után elveszi a kulcsokat, és kimegy a színről. Lehmann még tölt egy felest, feláll, tesz egy-két lépést, gondolkodik. Kintről dübögés, beront két labanc katona, és Lehmannra emeli a kardját. Lehmann szembefordul a katonákkal, egészségükre emeli a poharát, iszik, kiejti a kezéből a poharat, lassan letérdel, és tarkóra teszi a kezét. Az egyik katona eloltja a gyertyát.*
Sötét.

A játszók listája: Baráth Szidónia (I. József), Cilling Gabriella (Lipót, Rákóczi 3), Dobai Kinga (Rákóczi 2, Rákócziné, zongora), Fialka Anna (Pekry Lőrinc, Forgáchné), Hamran György (Forgách Simon, gitár), Hraboš Viktória (Ráday Pál), Kantár Máté (XIV. Lajos, zongora, citera), Kocsis Kincső (Rákóczi a börtönben), Murányi Attila (Heister, gitár), Nagy Csaba (Lehmann 2, Széchenyi Pál, Rákóczi 5, basszus), Németh Tamás (Esze Tamás, Rákóczi 4), Nothart Viktória (Bercsényi Miklós), Papp Attila (Károlyi Sándor), Reczai Bettina (Rákóczi 1, Des Alleurs márki), Sárai Sára (Gottfried Lehmann), Stégmár Kristóf (az egri püspök, Pálffy János), Vida Andrea (ének, brezáni és turóci követ, Lord Stepney)

SOÓKY LÁSZLÓ

A KASSAI THÁLIA SZÍNHÁZ KÉT ELŐADÁSÁRÓL

„VISSZAFELÉ AZ ÚT JÁRHATATLAN"*

A Kassai Thália Színház *Rükverc – Egy (lecsúszott) polgár vallomásai* című előadásáról

Kerékgyártó István regénye, a *Rükverc* érdekes kísérlet, mint ahogy annak tekinthetjük a Katona József Színházban évek óta műsoron tartott színpadi átiratot is, Radnai Annamária munkáját. Maga a gondolat szokatlan – ha nem is eredeti –, tételesen az, hogy egy ember élettörténetét nem a születésétől a halálig, hanem fordítva: a halálától a születéséig ismerhetjük meg.

A kassai vállalkozás az adaptációt – a gyengébbek kedvéért – még egy csipetnyi geopolitikai didaktikával is megfűszerezi, ami jelentős dramaturgiai és stílusbéli zavart okoz a maratoni előadás legtürelmesebb nézőiben is.

Bár az előzetes hírek alapján hazai színháztörténeti előadásra számítottunk, ez az esemény még várat magára; a Komáromi Jókai Színház általam sokat szapult csapata az elmúlt évadban legalább két (*Bányavirág*, *Álszentek összeesküvése*) mérföldekkel jobb előadást produkált. A *Rükverc*ben a gondot nem a színészek okozták.

A nem régen elhunyt kitűnő Koltai Tamás ezt írta egy színházi jegyzetében: „A magas művészetet mégsem hasonlíthatjuk a libatöméshez, amikor a szellemi táplálékot megpróbáljuk legyömöszölni az áldozat torkán, akár akarja, akár nem."

Innen csévélve az aranyfonalat, kezdjük a legelején: adott egy drámainak mondható szöveg, amit Kerékgyártó István írt, adott tizennégy narrátori szöveg, amely minden drámaiságot nélkülöz, és adott sok-sok (szlovmagy) betétszöveg, amelyeknek mind a drámai, mind az irodalmi értéke megkérdőjelezhető. Ezáltal mindhárom összetevő jelenetről jelenetre veszít a feszességéből, s ami még lehangolóbb, egyre öncélúbbá teszi a következő jelenetet, mert:

1) Kerékgyártó profán drámai szövege viszonylag tudatosan megkomponált, a spirói sablonok alapján megírt történet odafigyelve követhető,

2) Kerékgyártó drámai szövege geográfiailag felvidékiesített változatának irodalmi értéke mélyen az eredeti szöveg árnyékában foglal helyet, mert:

* A Kassai Thália Színház fellépése az 5. Kútfeszten, Komáromban, 2015. szeptember 9-én. Szereplők. Gál Tamás, Varga Lívia, Latócky Katalin, Rab Henrietta, Dégner Lilla, Szoták Andrea, Benkő Géza, Petrik Szilárd, Bocsárszky Attila, Madarász Máté, Ollé Erik, Richtarcsík Mihály. Dramaturg: Forgács Miklós. Díszlet: Fodor Viola. Jelmez: Őry Katalin. Zene: Lakatos Róbert. Mozgás: Bocsárszky Attila, Richtarcsík Mihály. Konzultáns: Szászi Zoltán. Rendező. Czajlik József. Bemutató: Kassa, 2015. március 5.

2/1) geopolitikai és időrendiségi kényszerűségekkel hozakodik elő, ami egyetlen egyszer keresztezi a főhős (Vidra Zsolt, Gál Tamás megformálásában) életútját, tételesen a szpartakiádos jelenetben. Az összes többi, időrendbe sorolt megszólalás (pártalapítások, konszolidációs folyamat, dunai árvíz etc.) mind olyan, amelyek megtörténtek ugyan, de ebben a tragikomédiában ennek a Vidra Zsoltnak a sorsát csak nagy-nagy-nagy áttételekkel befolyásol(hat)ták. Az említett szpartakiádos jelenet viszont kulcsfontosságú: itt szembesül a gyerek Vidra először a fiskális és kivédhetetlen emberi igazságtalansággal; ezt meg a dramaturg nem vette észre, és elsikkadt egy varietévarázslatban.

3) A drámai cselekményen kívül (hol kívül, hol belül) álló szereplő, a narrátor (Misi, a néptáncos, biodíszlet, kutya, Richtarcsík Mihály) szövege pedig nem több (inkább kevesebb), mint tizennégy darab ismeretterjesztő szösszenet a járatlan (vidéki) nézők számára, nehogy félreértsenek valamit, vagy ne adj´ Isten, azt higgyék, a színész trágár, mert nem az. A színész egyébként szemérmes, csak most itt, mert az író így írta meg, tetszik tudni…

Kerékgyártó a *Rükverc*ben nem tér le a kor- és pályatársak (Spiró, Tasnádi) által kitaposott, egyre mélyülő útról: lándzsahegyre tűzi és felmutatja a mai magyar valóságot, mely az ő tapasztalatai szerint is méltó a száz évvel ezelőtti Ady-szimbolikára, miszerint a magyar ember rühes, koszos, buta, céltalan, primitív, kulturálatlan, sodródó, trágár, azaz nem európai.

Amikor viszont ez vagy az ilyen más drámai szöveg lovas futárral átkerül egy másik közegbe, tételesen a határon túli magyar színházak valamelyikébe, akkor az aktérok elbizonytalanodnak, és jobb híján úgy döntenek, hogy nem színházi helyzeteket létrehozó dramaturgiai megoldásokat fognak keresni, hanem illusztrálni fognak. Mert a helyi színházcsinálók szerint a szlovákiai magyar embert másként kell „tömni", hiszen ő kisebbségileg sérültebb.

A színpadon felmutatott illusztráció viszont nem több, mint a drámai helyzetek filmszerű snittekkel való helyettesítése, azaz dramaturgiai tehetetlenség.

Esetünkben ennek első áldozata a stílus, amely a szecskásított szöveg minősége miatt eleve nem lehet egységes: a színészek ösztönösen másként viselkednek az eredeti Kerékgyártó által megírt figurák megszemélyesítésekor, mint a Kerékgyártóhoz (Forgács Miklós, Szászi Zoltán által) hozzáadott „szlovmagyar" helyzetek megformálásának idején.

Ebből a sablonból az összes fellépő színész közül egyedül a nyolc személyt megformáló Benkő Géza képes kilépni, s Petrik Szilárd, amikor épp az Apa szerepét alakítja.

Itt léphetünk rá arra az útra, amelyen Vidra Zsolt végigvándorol halálától a születéséig, s amelynek mi Isten kegyelméből a részesei lehetünk.

LEZÁRT ÜGY – VIDRA 60 ÉVES (VOLT) (1/1, 1/2, 1/3, 1/4 JELENET)

A nézőt nyitott színpad várja, a díszlet komor, sötétszürke kassai sarokházak, ide érkezik Misi, a néptáncos (parasztingben és farmerben), akitől értesülünk arról, ami a színházi időben ránk vár, majd, hogy elhajolhassunk a totális színház irá-

nyába, jegyzeteit zsebre vágva eltáncol egy legényest; a néptáncos ott néptáncol, ahol a népzene felhangzik. Tekintsük ezt keretjátéknak, annál is inkább, mert az előadás végén következetesen újra megvalósul.

Kitárul a tér, „a Fő téren a Dóm és a Színház közötti parkban" két rendőr (parkőr) épp rátalál egy ismeretlen hullára. Mindkét rendőr magyar, tehát hülyére kell venni a figurát (annyira hülyére, hogy 2013-ban mindkét rendőr otthon felejti mind a mobiltelefonját, mind az URH-adóját, ezért Rendőr 2.: „Átmegyek a kórházba az ügyeletesért. Itt várjál!"), megható, hogy nem részegek, mint később kiderül, az alkoholizmus a százados kiváltsága.

A játszókhoz viszonyítva előnyben vagyunk, mi ugyanis tudjuk, ki a hulla, ők meg nem. Kicsit szándékosan ügyetlenkedő közjáték után hullánk a boncterem boncasztalára kerül, fordítva, a játszók hamarjában átrendezik a jelenetet, alig feltűnő esendő pillanat. A jelen lévő Boncmester, Patológus, Jegyzőkönyvvezető elmókáznak a hulla fölött, megemlítve beleit, hangsúlyosabban „az ürge faszát"; „a halál oka: kihűlés".

Annak érdekében, hogy a későbbiekben ne kelljen külön foglalkoznunk a kérdéssel, szögezzük le itt azt, hogy: a hatvanhat megjelenő figura kettő (Német turista, Gyuri) kivételével mind (cseh-)szlovákiai magyar. Közülük a mai emberi értékrend szerint mindössze a Szocmunkás, Anya, Boltvezetőnő (mind Varga Lívia) normális, az összes többi szellemileg vagy testileg korcs. Ez a színházcsinálók fényképe (véleménye) az itt élő nemzetrészről. Akik közülük balgán úgy vélekednek, hogy művükben tükröt állítanak a közönség elé, „mert az nagyon fontos", tévednek, a közönség önérzetes.

Foncsorral bevont üveg csak az előadás létrehozói előtt díszeleg, jó nagy, belenézhetnek mindannyian.

Az előadás egyik legpontosabban megformált jelenete.
Nem a dramaturgia, hanem a színészek (Százados, Szocmunkás, Lecsós) jelenléte miatt. Valami – számomra érthetetlen – okból a Századost itt is rákényszerítik a közönséggel való kínos bratyizásra, narrációra.

Pedig engem, a nézőt egyáltalán nem érdekel az a cinkoskodó mese, hogy korábban hol, merre járt a Százados, hol osztottak a hajléktalanoknak levest, mint ahogy az sem, hogy Gadó zászlósnak ez a hányadik bevetése; az érdekel, hogy az épp aktuális jelenetében, színészi (nem versmondói) eszközeivel hogyan oldja meg a szituációt. Amennyiben a levesosztás drámatörténési helyzet, látni akarom. Ha a helyzet átmentése, nem akarok hallani sem róla.

SZÁRAZ TÁP (2/1 JELENET)
Hősünk életútjának legmegalázóbb szakasza játszódik le ebben a jelenetben egy újgazdag szlovákiai magyar portán, amely valami Las Vegas-i hasonlóság silány utánzata.

Ollé Erik nagyon jó színész, sokkal jobb annál, mintsem hogy ebben a szerepben (Pólós) hagyná magát megvezetni, szerző, rendező vagy dramaturg által.

Ezért szenved, dacol és gegez.

Ugyan mi mást csinálhatna, ha például ilyen drámai szöveg papírzsákról való felolvasására kérik meg: „Száraz táp! Nagyon jó fajta. Black Angus! Tizenkét százalék szárított marhahús, tíz százalék kacsahús és hat százalék hering. (*Leguggol az egyik zsák elé, onnan olvassa*) Köles, friss zöldfűszerek, algakeverék, lazacolaj (*nyomatékkal a vendégére néz*), de hidegen sajtolt ám, cukornádmelasz, növényolajkeverék, yucca schidigera-kivonat, ez, nem tudom, mi a faszom, aztán édesköménymag, áfonya, tojássárgája, hidegen pergetett virágméz, kovaföld, kagylókivonat, nyomelemek meg vitaminok. Ezek aztán tudnak, bazdmeg." A színész Ollé Erik úgy röhögi ki önmagát, hogy befelé zokog.

A következő pillanat valóban drámai és megrázó, amint Pólós Vidra Zsoltot arra kényszeríti, hogy megegye a felsorolt összetételű gazdag, ám romlott száraz tápot. Itt mutatkozik meg, hogy Gál Tamás nagyformátumú színész.

Megj.: A háttérben megjelenő Néptáncos azonosult a Millford nevű tibeti masztiffal, Pólós pedig ezt mondja Kalaposnak: „Már megbocsáss!"

REGGELI LÁTOGATÓ (3. JELENET)

A néptáncos ki, elmondja.

A néző nagy tételben fogad önmagával, hogy Joli (Rab Henrietta) is elmondja. A néző nyer, mert Joli ezt mondja: „Mikor a férjem elment dolgozni, meg a lányomat is elindítottam az iskolába, nekiláttam az álláshirdetéseket karikázni. Piros filctollal (sic!) jelöltem meg, ami szóba jöhet. […] Egyszer csak valami furcsa csoszogást hallottam a lépcsőház felől. Az ajtóhoz mentem, kilestem a kukucskálón, egy férfi kapaszkodott a korlátba, lépcsőről lépcsőre húzta fölfelé magát. Sántított. […] És becsöngetett." És megszólal a csengő. Például itt is kezdődhetett volna a jelenet: megszólal a csengő, Joli vonakodva ajtót nyit, s találkozik rég nem látott, toprongyos apjával. Megrázó pillanat, amit muszáj elrontani. Az elrontási kísérlet sikeres, Joli újra a proszcéniumra libben, s elmondja a járatlan nézőnek, hogy: „Hát hiába az apám, én már semmit nem tehetek érte. Tizennégy éves voltam, amikor otthagyott bennünket." Stb.

Pedig ez a jelenet, amikor később színházi nyelven szólal meg, valóban bensőséges, valóban megható és valóban dráma.

Nem csupán a helyzet miatt, hanem azért, mert Rab és Gál színészileg is egymásra talál. Fontos pillanat. És milyen nagyszerű lett volna parasztvakítás nélkül!

KISBOLT A SARKON (4. JELENET)

Néptáncos be, ki (lejjebb is, minden jelenetben).

Ez a jelenet kiegészít valamit, miközben nem szól semmiről. Moralizál. De hát valahogyan, akár nyögvenyelősen is, csak el kell jutni a múltba. Esetünkben olyan rafinált módon, hogy a Kisbolt Tulajdonosa (Bocsárszky Attila) és Vidra egymásra ismernek. Közös a múltjuk. A sorsuk nem. Ahogy színházi pillanat sem volt. Fél sem. Fellengzős duma a semmiről. Volt egy helyiség, emberek, egy mérleg, amin nem volt mit megmérni.

EGYNAPOS MELÓ (5. JELENET)
– Vidra 44 éves. (Cseh-)szlovákiai magyar Bergman, rükvercben. Fecsegés, agyonverés, péppé vert fej: meghalt? Vagy mégsem? Nem fontos, tévedés. Bazdmeg.

DODI ÉS CICUS (6/1, 6/2 JELENET)
Vidra – a nézőkhöz beszél, farmerzakóban és farmernadrágban van, frissen borotvált. Megtudjuk, hogyan halt meg az apja, hogy nyár eleje volt, hogy anyja már jó ideje vidéken él a Dodi nevű kutyájával, ki, mikor, hol, kivel, hogy milyen jó, hogy az anyjának nincs macskája. Váratlan örkényi fordulat: van.

Aztán persze színházszerű jelenettel is találkozhatunk, melyben a fia elidegenedik az anyjától. Ezek után Vidra újra Rémusz bácsi szerepét veszi át, mesél a nézőknek arról, hogy mit lehetett volna megcsinálni egy színházban, színházzal.

ÉJJELI SZOLGÁLAT, TELEREGÉNY (7. JELENET)
Csehszlovákiai magyar vadprivatizáció híján a magyarországi magyar vadprivatizáció verbális átmentése, terepismereti előzményekkel: *Guldenburgok öröksége*.

Vidra: „Másnap elmentünk az ügyvédhez az Ezredév utcába, a Rezsőhöz. Egy csomó papírt aláírattak velem." Stb.

Nem érdekel, hogy mi történt másnap. Az sem, hogy mi történt tegnap. Az érdekelt volna, ami színházi eszközökkel megvalósult a színpadon. Kétségbeejtően kevés. Ha a cselekmény mesélőgép alkalmazása nélkül nem jut el az agyamig, akkor nem drámát, nem tragikomédiát kínáltak fel műélvezetre, hanem színházi szakmai tehetetlenséget.

Váltsunk szót a színpadi direktségről vagy a szándékos polgárpukkasztás színpadi megvalósításairól, mint célról, lehetőségről, mint izgalmas jelenségről, mint eszközről.

Böffentés. A közönség derül. Tökvakarás: az úrihölgyek lesütik a szemüket, de éberen figyelnek. Orrpiszkálás: hányinger. Színpadi hangos szellentés: nagyfokú művészeti odafigyelés a végkifejlet kockázatossága miatt, művileg snassz, a közönség röhög. Hölgyeknek a szexuális gyönyör utáni nyúlós váladéknak (ondó) rendezői utasítás szerinti, a szeméremszőrzetről való kényelmetlen eltávolítása először talán poén, másodszor erőltetetten kínos geg.

Amikor a törlés hangsúlyozottan az Új Szó című szlovákiai magyar napilappal történik, akár a Vysoké Tatryban, akár a Zemplínska šíraván, s nem a Východňarral vagy a Hutnícke novinyval, akkor a néző gusztustalan politikai spekulációt sejt a dramaturgiai szándék mögött, aminek megértéséhez, értékeléséhez ő (a néző) sem nem elég érett, sem nem elég járatos, sem nem elég befogadóképes.

Váltsunk néhány szót a színpadi beszédben fel-felvillanó káromkodásokról, trágárságokról, közönségességekről.

Tudott, hogy a múlt század 60-as, 70-es éveiben a francia, de különösen a nyugat-német drámaírók és „drámaírók" előszeretettel fordultak a trágár nyelvezetű drámai szövegek irányába, nagy ívben felfedezve és rögzítve a csövesektől egészen a nagypolitikáig terjedő társadalmi rétegek emberi egyedeit.

A magyar drámairodalomban Spiró György a nagyváros elesettjeit (bűnözők, melós, hivatalnok, diák, tanár, nyugdíjas), Egressy Zoltán a magyar vidéki lakosság és a nagyvárosi értelmiség egyedeit, míg Tasnádi István ezek egyvelegét helyezi nagyító alá. Kerékgyártó István összevonja az ő sablonjaikat. De!

Spiró fenomenális dramaturg, Egressy kreatív, Tasnádi pedig egy időben jó dramaturg és jó író.

Amennyiben a típusdrámákat összevetjük Kerékgyártó és a társszerzők felvidékiesített *Rükverc*ével, néhány apróságot meg kell említenünk, mint: a korismeret hiányát, a terepismeret feltűnő hiányosságait, a korabeli tolvaj- vagy zsiványnyelvhasználat számukra ismeretlen mivoltát; folyamatosan vibrál a lerágott csont fehérsége. Ötletek sokasága látszik, ami megrekedt az ötlet szintjén.

Ahhoz, hogy a cselekmény hősei más közegből érkezzenek, mint például a felvidéki magyar politikából, közéletből, a korabeli érdemes kommunisták, besúgók és jednotás elvtársak világából (akik egyébként ugyanúgy ittak, dorbézoltak, káromkodtak, dőzsöltek, kurváztak, öltek, ölettek és haltak meg), nem volt meg a kellő alkotói bátorság. A kézenfekvő alja réteg káromkodása elítélendőbb, mint a kulturáltan előadott trágárságok. Nem így van? Bazdmeg! Így van, bazdmeg.

Az említett társadalmi réteg ritkán öltözik ünneplőbe és még ritkábban vásárol színházjegyet. Nem is sejti, hogy drámát írtak róla.

MAJOM LILA SZMOKINGBAN (11/1, 11/2 JELENET)

Vidra: (eredeti dramaturgiai ötlet) a nézőkhöz beszél. „Második hete melóztam Zemplínska šíraván, a Šírava presszóban (a Grand Hotel bárjában a Vysoké Tatryban), mindjárt a víztorony mögött. […] ahol a csóringer vonatra várók meg a rossz kurvák dekkoltak, akiken folyton horzsolások vöröslöttek, mert kefélés után gyakran kilökték őket az autóból." Stb.

1972-ben vagyunk. Mujzer úr, a főpincér lila szmokingban, karján lila kendővel, a haja leolajozott, nadrágja élével borotválkozni lehetne. Az éjszakai bárban minden lila. Lila süppedős szőnyeg, lila bársonnyal leborított asztalok, lila bársony politúrozású székek. Pazar bárpult, előtte lila kakasülők, meghitt félhomály, az asztalokon gyertya. A háttérben diszkréten meghúzódva Kovács XII. József, hóna alatt a hegedű, a pianínónál Kislecsó, a billentyűs zseni. Tosko, a pincér és Erzsi, a pultos, skatulyából kihúzva. Vendégek érkeznek, öltöny, nyakkendő, a hölgyeken kisestélyi. Aki nyakkendő nélkül érkezik, ahhoz Mujzer úr természetesen szolgálatkészen viszonyul, kinek milyen színű illik a ruhájához. A (minden) bár előtt ügyelet, a belépés szelektált. A kurvák (Mujzer úr diszkréten csettint) csak megrendelésre léphetnek be a bárba. A hangulat később természetesen oldódik, amikor már zártkörű a rendezvény. 1972-ben az éjszakai bárba nem léphetett be se Fröccsös Gyuri, se Kiscsibém. Beléphetett a deutsch, a szrb, a siptar, a hazaiak közül pedig a benzinkutastól felfelé.

Ehhez képest a Šírava presszó (Grand Hotel bár) lepusztult helynek tűnik, az már szinte említést sem érdemel, hogy Zemplínska šírava felé nem jár vonat, a csóringerek a nagymihályi vonatra rossz helyen várnak. A lepusztult bárban lepusztult egzisztenciák, pitiáner sztorik, pitiáner megalázások, ehhez mért pitiáner megaláztatottságok, pia, nők, hangzavar, dőzsölés, magyarországi kisiparos, ostoba német. De Vidra megaláztatásai jutalmául ajándékba kap egy nőt, aki később összegyűri az Új Szó egy oldalát, s alulról megtörölközik. A Mester valamiért kirúgja Vidrát. 1972-ben csak úgy nem lehetett kirúgni senkit. Még Vidrát se. 1972-ben Siófok annyira volt a Zemplínska šíravától (Štrbské plesótól), mint Makó Jeruzsálemtől.

A LOVECKÁ ILLATA (12/1, 12/2, 12/3, 12/4 JELENET)

Misi, a Néptáncos, elmondja. Fárad, lelkesedése a Cserehát lankáira telepedő ködbe hanyatlik. Vidra: (a nézőkhöz beszél) „Akkor voltam a legboldogabb…"

Amennyiben megfeledkezünk a narrációról – miért ne tennénk –, ez az előadás dramaturgiai szempontból legerősebb, legösszefogottabb s technikailag is legkidolgozottabb jelenetsora.

A regényben is erős, s mivel a párbeszédek szinte szóról szóra átemelődtek a színműbe, a színészi játék által ez az élmény még felerősödik. Oka van, kettős.

Az egyik, hogy Vidra tiszta érzelmekkel kötődik valakihez, a másik pedig, a döntő, hogy életében egyedül itt áll ki önmagáért, másokkal szemben.

Pedig az előítélet, a szegregációra való késztetés elhatalmasodik a környezetében, mégis vállalja a cigánylány iránti vonzalmat. Az utolsó jelenet, a bicska megvillanása, valamint a biciklinyereg leszerelése oldja a drámát, mert suta és valótlan.

1971-ben a nagyidai cigányok kezelhetők voltak: vagy visszahúzódtak, vagy öltek. Ha előkerült a bicska, nem biciklizett el a szerető, és nem volt szükség orvosra.

BOLDOGSÁG… TOJÁSLIKŐR (8/1–13 JELENET)

Vidráék házassági évfordulója vizuálisan és érzelmileg is szuggesztív: az egymás iránt érzett szeretet megszűnésének a mélybe vezető lépcsői. S persze az ellenpont, Vidra spontán szabadságérzete: „Viszont ezután lelkiismeret-furdalás nélkül kúrhatok meg bárkit. Egy ilyen feleség megérdemli." Egy „ilyen" feleség, Erzsi (Latócky Katalin) nőiességében megsértve, természetesen visszaüt, ő is kúrhat bárkivel. Az irodalmi sztereotípia megvalósul a színpadon, a tettenérés lehangoló eseteinek egyike minden feszültség nélkül. Szerencsére Vidra elmeséli, hogy mit tett korábban, s mit tett később, tehát képben maradhattunk.

Ez a szerzett kép néhány kitérővel később, a Tojáslikőr címmel jegyzett jelenetben újra felvillan, sőt visszainteget a távoli múlt egyik jelenetének. (*Philadelphia, nincs más út*, r. Léner András).

Itt Erzsi már (még) Anya, (Varga Lívia) a szakítás után szeretőt tart, de ez szimplán nem drámai helyzet, foglalkoztatni kell a tinédzser Zsoltit is, készülőd-

jön vehemensen az önkielégítésre, hogy létrejöhessen a nagy drámai szituáció. Nem jön össze. Létrejön viszont egy szánalmas dramaturgiai lecsó.

A látszatkonfliktus után, amikor Zsolti és Anya érzelmileg, lelkileg, egy emlék felidézése által összekuporodva egymásra talál a szoba valamely zugában, ragyogó színház.

A szexualitás, a nemi érintkezés, az önkielégítés színpadi eszköztára kevés választási lehetőséget ad mind a rendezőnek, mind a színésznek: vagy, vagy. A köztes megjelenítési kísérlet kudarc, mint esetünkben is.

De: figyelmet érdemel Varga Lívia asszony-anya alakítása: elbűvölő színészi tett.

KARÁCSONYI BESZÉLŐ (14/1 JELENET)

A Nagy Felvidéki Magyar Összeesküvés. „Utca, Vidra iskolatáskával megy hazafelé. Tél van, egy elegáns bundás Hölgy Vidra után kiált. Kisgyerek, elvesztetted a tollad!" Agatha Christie meghasonul önmagával, és feladja. Ilyen szövevényes bűntényt, ha megfeszül, sem képes kiagyalni. Ugyanis: az elegáns bundás Hölgy azért ad egy tollat Vidrának, hogy később, sokkal később (tehát korábban), az elegáns bundás Hölgy lánya lopással vádolhassa az akkor tízéves Vidrát, a Szpartakiád-jelenetben, amiről már szóltunk. Kínosan, sekélyesen lapos.

Ugyanakkor Vidra fontos értesülésekhez jut, tételesen megtudja, hogy az anyja szeretőket tart, az apja pedig a börtönben meleg lett, szeretője a Laci. Lehet, hogy nem igaz.

TOVÁBBI JELENETEK

A világ, de különösen Anya nem akarja, hogy Vidra Zsolt megszülessen. Ő viszont meg akar születni, ebben következetes. Az elcsináló asszony, Kustyánné (Szoták Andrea) meg is mondja: „Ez a gyerek meg akar születni. Fogadd el! Ha ennyire élni akar, biztosan jó élete lesz." Anya kitartó szaunázása és gimnasztikázása nem jár eredménnyel, Vidra Zsolt az orvos negatív véleménye ellenére világra jön.

És megvalósul a színház.

Nem kell hozzá semmi más, csak az, hogy a színész lehetőséghez jusson. Amikor ezt a lehetőséget megkapták, mind Varga Lívia (Anya), mind Petrik Szilárd (Apa) elemi erővel teremti meg azt a színházat, amire eddig vártunk. Nem kellett hozzá semmi más, csak emberi kapcsolat. Kalapot le a színészek előtt.

ÖSSZEGZÉS

Kerékgyártó István *Rükverc* című regénye mai magyar közhelyekből összerakott történet, amin az sem jobbít, hogy megfordítja egy ember életét. A sorsát nem fordítja meg: a születéstől kezdve élet, a haláltól kezdve visszaemlékezés. A mese nem változik.

A közhelyekből felépített regény színpadi adaptációja egy közhelyekből felépített regény dramatizált változata. Nem dráma, nem tragédia, nem tragikomédia.

A dramaturg (Forgács Miklós) ebben a helyzetben nem tehetett mást, mint a film felé fordult, szkeccsesített, pótolt, pótcselekedett, és színpadi lehetőségek híján illusztrációs formát kínált a rendezőnek (Czajlik József), akinek ezáltal két lehetősége maradt: vagy elvállalja, vagy nem. Az eseményekből tudjuk, hogy az első lehetőség mellett döntött.

Czajliknak viszont a színészvezetés nem erénye, ő inkább a szuggesztív, drámai pillanatok kidolgozását helyezi előtérbe. Amikor e színmű erre lehetőséget ad, maradéktalanul teljesít. De a stroboszkóp vibrálású jelenet- és színváltozások ezt a fajta lehetőséget korlátozzák, a minimumra csökkentik.

Értem, hogyne érteném a Néptáncos narrátor szerepeltetését mint kényszermegoldást, hiszen a számos helyszín- és színhelyváltoztatás időt igényel, amit meg kell oldani, ám ez bizony nem minden esetben sikerült.

Az egyes jelenetek előtt megafonból értesülhetünk arról, hogy a stációk idején éppen mi történt a (cseh-)szlovák és szlovákiai magyar politikai életben. Kedves figyelmesség, de esetünkben a drámai feszültséget nem erősíti, kacagásra nem ingerel, ha kimarad, nem hiányzik.

A színház egyik fontos (olykor nélkülözhetetlen) tényezője a színész. Esetünkben hatvanhat szerep jut tizenkét színészre, átlagolva: 5,5 figura/1 színész; ne várjunk tőlük sem elmélyülést, sem csodát. Ezek nélkül pedig a színház fabatkát sem ér. De meghajlok minden színész előtt, aki ebből a fércdrámából nem menekült el, mert erején felül kiszolgált egy felfoghatatlan színházteremtői akaratot. Külön kell szólni Varga Líviáról, Petrik Szilárdról, Benkő Gézáról, akik játékukkal vállukon vitték az előadást. És külön kell szólni Gál Tamásról, aki a legnagyobb színészi alázatról tett tanúbizonyságot.

MARGÓRA:

1. Misi, a Néptáncos mától a barátom.
2. Rab Heni nem a csallóközi, hanem a mátyusföldi Muzsláról származik.

EGY MEGREFORMÁLT TÖRTÉNELMI DRÁMA

Márai Sándor: *A kassai polgárok* – a Kassai Thália Színház másodpremiere a Komáromi Jókai Színházban*

A kritikusok véleménye megoszlik a drámáról; van, aki „a mai magyar drámaírás legnagyobb koncepciójú alkotásá"-nak nevezi (Schöpflin Aladár), más meglátás szerint (értékelve ugyan a dráma monumentalitását) „a nehézkes, statikus jelenetek azonban egy elbeszélő költemény lírájára és epikájára emlékeztetnek" (Tarján Tamás). Ne keressük az igazságot, főként azért ne, mert Márai csak megírta a drámát, a színpad pedig megmutatja, hogy mennyit ér.

A vonatkozó olvasmányélményem nem maradéktalan, mert bár a szerző megbízhatóan tartja kézben mind a történeti, mind pedig az érzelmi meghatározó vonalakat, a kívülről beáramló információk nem kellőképpen fajsúlyosak (inkább filozofikusak) ahhoz, hogy egyensúlyban tartsák az esetenként túlbonyolított szerkezetet. A polgári, a családi, a politikai és a nemzeti elemek több jelenetben is sérülnek, egyik a másik kárára.

A stílus, amely annyira meghatározó Márai prózai munkásságában, itt, a drámában nem a sajátja, érződik a szorongás, a magabiztosság hiánya, (nem titkoltan) idegen segítségre szorul. Az sem véletlen, hogy a drámában épp Albertus, a krónikás figurája a legvitathatóbb, mert bár mindenről tud, mindent felülnézetből szemlél, de – mert kívülállóként viselkedik – nem jut el a megoldásig: homályos utalásokat tesz csupán a lehetőségek irányába; nem jellem, nem kulcs, ha nincs, nem hiányzik.

Albertus viszont nem más, mint Márai. Albertus és Márai viszonya ugyanaz, mint például Szentkuthy Miklós és Atheosz atya viszonya a *Megszabadított Jeruzsálem*ben: egymáshoz nagyon közeli a két mű általános történelemszemlélete. Kérdés, mennyire időszerű egy középkori tárgyú mű 1941–42-ben (1963-ban)? Másik kérdés: mi a műfaja? „Regény? Nem regény? Bimbójából éppen kipattanni akaró dráma vagy nem dráma?"

A kassai polgárok Márai megfogalmazásában nem színpadi dráma. Egy nagy ívű regény, amely drámai szövegekre épül. Ahhoz, hogy történeti színpadi drámává váljon, számos szakmai beavatkozásra volt (lesz) szükség, s még így is soksok nyitott kérdés marad.

---

* Játszók: János mester: Petrik Szilárd, Ágnes: Varga Lívia, Kristóf: Havasi Péter, Genovéva: Dégner Lilla m. v., Albertus: Gál Tamás, Gergely páter: Nádasdi Péter, Jakab polgár: Benkő Géza, Leonardus: Illés Oszkár, Dyles: Bocsárszky Attila, Timót: Pólos Árpád, Szabina: Kövesdi Szabó Mária, Fertályos kapitány: Madarász Máté, Első fejszés: Szpisák Gyula m. v., Második fejszés: Komjáty Péter m. v. Dramaturgok: Pásztó András m. v., Forgács Miklós. Díszlet: Bényei Miklós m. v. Jelmez: Molnár Gabriella m. v. Mozgás: Kántor Kata. Zenei vezető: Lakatos Róbert. Átdolgozta és rendezte: Beke Sándor. Bemutató Komáromban: 2015. október 2.

Mert a tragédia lezárja ugyan a polgári-politikai helyzetet, s Ágnes halála elmetszi a családon belüli függőségek szálait is, de dramaturgiailag megoldatlan marad a fiú, Kristóf szerepe, máig bolyong a világban.

Beke Sándor másodízben veszi kézbe a szöveget. 1992-ben (más körülmények között), még túlságosan tisztelve Márai tekintélyét, csak a legszükségesebb dramaturgiai beavatkozásokat eszközölte. A mostani, kamaraként jegyzett átirat már szikárabb, feszesebb és követhetőbb. Erőssége: a belső térben, a szemünk előtt zajló cselekmény, főként annak érzelmi kisugárzása, gyengéje a színfalakon kívüli történés szóbeli információkat hordozó, többször illusztratív jellege.

Ebből adódhat, hogy míg János mester, Ágnes, Jakab polgár s talán Genovéva is (az ő küldetésére még külön kitérek) egy erkölcsi árulás tragikus megélői, addig Gergely páter, Leonardus, a szűcs, Dyles, a molnár, Timót, a fürmender egy külső történeti fejlemény polgári öntudattal bíró hírhozói. Verbálisan mindannyian megélik ugyan a történeti önkény és a zsarnok okozta tragédiát, de az általuk közölt hírek nem bírnak akkora szuggesztív erővel, hogy a nézőt kétsíkú gondolkodásra késztessék. Azért nem, mert az emberi mivoltukról, érzelmi világukról, egyéniségükről, viszonyaikról nem tudunk meg semmit: megíratlan jellemű autonómiát váró polgári lények, de nem individuumok.

Ezért nem működik az eredeti műben a shakespeare-i szerkezet, a Márai-féle Coriolanus, ezért vált szükségessé Beke szakmai beavatkozása.

A két csapat között ólálkodik nem kellőképpen megfogalmazott küldetéssel (hol krónikás, hol meg János mester őrzőangyala) Albertus, egy író.

S ami eleve szokatlan Máraitól: a történeti romantika lebegtetése. Beke ezen a téren (is) jó ízléssel gyomlál, de az első jelenet moralizálón magasztos csapdáját ő sem képes kikerülni. Kizárólag Petrik Szilárd odafigyelésén múlott, hogy nem vált érzelgőssé a jelenet.

II.

Most, hogy megfutottam kötelező tiszteletköreimet Márai és drámája körül, rátérnék a látott előadásra, előtte pedig csak annyit, hogy a kortársak közül Molnár Ferenc, Illyés Gyula, Németh László, Herczeg Ferenc és Heltai is írt jobb drámát *A kassai polgárok* eredetijénél. De! A Kassai Thália Színház közreműködői által színre vitt kamaraváltozat odafigyelést érdemel.

A látható tér mindvégig változatlan marad, többfunkciójú hely. Az első jelenetben erdei tisztást jelez, és a másodikban is, amikor János mester a városkapuig kíséri vándorlásra induló fiát, még mohafüggönyök takarják a falakat s a térben található alakzatokat.

A későbbi, készülő szobrot is belepte az idő, Kristóf távozása után mögüle lép ki Albertus, olyanformán, mint egy rendőrspicli, s ezt mondja: „Akárhova megy, a város és a titok itt marad és visszahúzza." Kulcsmondat lehetne, mégsem az, mert a titok ekkor már nem titok, Márai pedig nem volt kellőképpen ihletett ahhoz, hogy Kristóf és a város viszonyát megfogalmazza: Kristóf nem tér vissza soha többé.

A tér funkciója a harmadik jelenetben változik meg, a mohafüggöny eltávolítása által, a végsőkig puritán, mindössze két mozdítható berendezési tárggyal, itt él János mester és háza népe, itt alkot a kőfaragó, s itt gyülekezik Kassa város polgársága, ha baj van. Bényei Miklós díszlete alázattal szolgálja az előadást, ahogy Molnár Gabriella jelmezei is. Mindkettő egyszerű, gyakorlatias és ízléses.

Lakatos Róbert kísérőzenei vízióját elfogadtam mindaddig, amíg Genovéva koloratur szopránban el nem dúdolja az „Én az éjjel nem aludtam egy órát…" kezdetű mezőségi népdalt. Nem csupán azért, mert korban nem odaillő, hanem elsősorban azért, mert a lány cinikusan hivalkodó viselkedése azt sejteti, hogy nem volt hűséges sem Kristófhoz, sem János mester elfojtott szerelméhez, sem Ágnes hitéhez, de még Jakab polgár vágyaihoz sem: belevisz bennünket abba a dramaturgiai labirintusba, amelynek útvesztőiben hiábavaló kísérleteket tehetünk csupán Genovéva jellemének kikutatására.

Elbizonytalanodásunknak persze nem csupán a lány karakterének szerzői kialakítatlansága az oka, hanem elsősorban az, hogy Dégner Lilla nem színésznő. Mégcsak nem is reményteljes. Genovéva jellemének megformálásához a fiatalos üdeség kevés, különösen akkor, ha olyan partnerek mellett kell(ene) helytállnia, mint esetünkben Varga Lívia, Petrik Szilárd vagy Benkő Géza.

Az előadás javát szolgálja, hogy Genovéva csak a második részben jut szóhoz, így is biztatóak azirányú kísérletei, hogy magával rántsa a partnereit. Az, hogy mit mondhat ki, szerzői és dramaturgiai kérdés. Az, hogy ezt hogyan teszi, a rendező dolga. Márai nagyvonalúan kezelte a történeti időben eltelt hét évszázad erkölcsi változásait; Genovéva képviseli a XX. századi európai nő szabadelvűségét a XIV. századi eseményekben. Ezt az előadás egyébként egységes stílusa is megsínyli.

Leonardus, Timót, Szabina, és Gergely páter kialakítatlan karakterek. Dyles, a molnár egészen más lehetőség, hiszen az ő személyes tragédiája megjelenik előttünk, de a prózai felháborodásán túl a lelki fájdalmát nem tapasztaljuk meg, ezzel Bocsárszky Attila most adós maradt. Kristóf megkezdett, de befejezetlen történetében Havasi Péter tisztességgel helyt állt. Gál Tamás Albertusa súlytalan volt, nem találta a helyét sem a városban, sem a polgárok között. Akár egy visszsza-visszatérő bolyongó lélek, akár minden titkok tudója; figurájában szemernyi őszinteséget sem fedeztem fel, kimondott igazságai: utalások.

Fertályos kapitány mondandó és dramaturgiai megfogalmazás híján nem helyettesíthette az ítélőszéket, számon kérő körbejárása színházi üresjárat.

Jakab polgárt szerepátvétellel vállalta Benkő Géza. Teljesítménye lenyűgöző.

Ágnes szerepe *A kassai polgárok*ban közelít a klasszikus magyar nagyasszonyi jellemhez. Kialakításához Beke nagyon ért, s vonatkozó igényét Varga Lívia most a legmesszebbmenőkig kielégítette. Asszonyi tartása, viselkedése, titkot hordozó megalázottsága, visszafogottsága, intimitása, erkölcsi megközelíthetetlensége, lelki mártíromsága a színészi alázat és a színészi átszellemültség ritka példája.

János mester megjelenítéséből kiderül (nem először), hogy Petrik Szilárd nagyformátumú színész. Jellemábrázolása megrendítő.

Ki kell hangsúlyozni azt is: a kassai színészek még nem felejtettek el magyarul beszélni. Tisztán, pontosan szólaltatták meg a magyar nyelvet.

Örvendetes, hogy Beke Sándor ismét szakított időt arra, hogy Márai drámáját, annak vontatottságát, patetikus jellegét jó érzékkel megreformálja. Gyomtalaníthatott volna még, de ez a kamaraátirat már lehetőséget biztosít arra, hogy valaki a Márai-szövegből valódi drámát csináljon. Ami ettől az előadástól (is) elvitathatatlan, az Beke mesterségbeli tudása: élmény, ahogy a színészeket vezeti. A történelmi dráma hiányzik színházaink repertoárjából, pedig akiket felsoroltam, mindannyian írtak nemzeti indíttatású történelmi drámát. S amint azt *A kassai polgárok* bemutatása jelzi, van rá befogadói igény, vannak azonosulni tudó színészek. És van nagyszerű rendező.

Zuhanás

BÍRÓ TÍMEA

FELKÉSZÜLETLEN

elteltem
a kifáradt izzadságszaggal
ez mindkettőnk ebédje
balkáni rákleves
a teste végterméke
a köldökzsinór után
most az infúziócső
köt össze vele
a változatosság
gyönyörködtet
a szerbet még mindig
nem beszélem rendesen
az orvosnak nem tudtam
megmondani,
gyógyítsa meg

ADOMÁNY

Az Isten azért
adott a nőnek mellet,
hogy a férfit kényeztesse,
az újszülöttet táplálja,
és a nőt végül megölje vele.
A ráksejtek rajonganak
a kebel melegségéért.
Mint a férfiak és az újszülöttek.
A nő boldogságforrás,
majd belehal az alárendeltségbe.

ÉLETSZÜNET

most lekapcsolom
a villanyt
halálomig énekelek
a városban nincsenek
kakasok
hogy felébresszenek
kulcslyukba szorult
szavak és fény

szembogárban a csillag
szürke kővé dermed
vasárnap délben
mesterséges áramszünet

LÁTOGATÁS

Amióta anyám meghalt,
nem tudom, hogy
hellyel kínáljam-e,
amikor meglátogat.
Merjek-e szólni,
hogy nyugodtan
az esernyőm mellé teheti
az infúziós állványt,
ne legyen neki útban.
Főzzek-e neki kávét,
régen nagyon szerette,
de vajon a túlvilágon
kávéznak-e, vagy már
leszokott róla?
Tiltom a dohányzást a lakásban,
de neki megengedem.
De nem zavarja, ha
a haja telemegy füsttel,
ami úgy megnőtt
a koporsóban?
A nővérem vízipálmáját nézi,
arra gondol, miért nem locsolom
gyakrabban.
Kiszárad, és ő pont a
hervadást vitte a sírba,
hogy mi bátran
az eső alá álljunk.
Tekintetével a képét keresi,
amivel őrzöm az emlékét,
és akkor most hozakodjak
elő azzal, hogy
a szívemben hordom,
naponta letörlöm
róla a port,
amikor az ő szívét
már szétrágták a férgek?

Mezítláb jön,
a vendégpapucs pedig
mindig pont akkor van kimosva,
amikor meglátogat,
és a mosógépen szárad.
Megkönnyebbül a fehér
masina láttán,
hogy van lehetőségem
tiszta ruhában járni,
és nem görnyedezek lavór fölé.
Nem tudom,
mikor evett utoljára,
a kulcscsontjából ítélve régen.
De mindig akkor látogat meg,
amikor az új levegőt is
alig tudom befogadni,
nemhogy főzni…
A múltkor a mellemre
pillantott,
utalva rá, hogy egészséges vagyok,
hogy nincs nekem senkim?
A tükör elé vezettem,
szembeálltunk vele,
mondom:
Látod, senki nem fér már a képbe,
tele vagyunk emlékekkel.
Gazdagok vagyunk,
és élettelenek.

C´ EST LA VIE

Éljen a háború!,
rikoltotta ujjongva
a csallóközcsütörtöki Vass Ignác
1914. július huszonkilencedikén
a széna tetején, és leszökkenve
a szekérről, eltörte a lábát.

A kisbíró tovább dobolt,
telekiabálva a falut:
Kitört a háború!

Vass Ignácot így elkerülte a szerencse,
hogy a postástól átvehesse
a meghívót az isonzói keringőre,
mert törött lábbal táncolni nehézkes.

Vass Ignác nem soká lábadozott,
pár hét múlva vígan masírozott
a halálba, és a neve felkerült
a márványtáblára a többi mellé.

Ki tudja, mire gondol a tábla?
Gondol-e Vass Ignácra?
S gondol-e rá a csallóközi búzamező,
az illatozó széna, a szekérkerék,
vagy az is felejt, akár az ember?

Esemesek, mailek, lájkok
milliói kavarognak a légben
a varjak között, de egyik sem viszi
Vass Ignác nevét sem a túlsó partra,
sem a faluvégi akácok felé, amelyek
arról álmodoztak, hogy belőlük
készül majd a kisbíró dobverője.

ANYÁM SZAVAI

Odavezettük az előszobaablakhoz,
roskadtan állt, sokáig nézett kifelé, majd
egyszerűen így szólt: minden szép, ami van.

Pedig odakint semmi szépség,
csak a megroggyant, önmagába fordult idő,
a szomszéd ház düledező tornácoszlopai,
a megroppant pincelejáró,
a salétromos, ótvaros falak,
a süppedt tető mohos cserepei
és a leprás almafa alatt egy rozsdás traktor,
mintha a fáraók idejéből vetette volna
partra a Murány patak, amely egy őrült
pillanatában Nílusnak álmodta magát.

Azelőtt sosem mondott ilyeneket,
pedig egy indulatos költő lakott benne,
aki a szaros, rohadt élettel viaskodott,
attól nem tudott aludni, csak forgott
az álmatlanságtól izzó éjszakában,
szidta apámat, mert magára hagyta
huszonnégy éve már.

Emlékszem, egyszer hóbikákat emlegetett,
pedig sosem olvasott Nagy Lászlót,
s nem sejthette, mily jeges fuvallat tépázza
a költészet zöld pagonyát, mily vastag
jégtömb tartja szorításban a szíveket.

Minden szép, ami van.
Egy pillanatra minden felragyogott
körülötte, vagy csak én képzeltem így.
Mintha a halál simította volna meg gyöngéden
ismét a vállát, megborzongott, hideg van,
suttogta, menjünk be a szobába.

Szerettem volna felkapni, a tenyerembe zárni,
mint egy kis madarat, én, a tékozló fiú,
aki csak késeket szúrtam bele, és mázsás
súlyokat raktam arra a cinege-vállra,
amely egyre görnyedtebben hajlott a föld felé.
Csak nyeltem a könnyeimet, és dadogtam,
mint egy csecsemő, most sem találtam
a szavakat, az én fájó, édes szavaimat,
amelyek réges-rég elgurultak valahová.
És anyám, egyre távozóban, elnéző mosollyal
egyszer csak visszaadta őket.

KASSAI ZSIGMOND

BAJTÁRSAK
(REGÉNYRÉSZLET)

Mind nagyobb számban csalja ki a verőfényes napsugár a budai hegyekbe fővárosunk dolgozóit. A természetbarátok kedves portyázóhelye a Pál-völgyi cseppkőbarlang, ahova van szerencsénk elkísérni a nyári barlangtúrák első hírnökeit, mindenekelőtt Kovács Ábel betanított munkást és Flórián Micike üzemi gépírónőt, a Weiss Manfréd-féle gyár két büszke dolgozóját. A kora nyári kirándulásra azért nyílik lehetőség, mert az üzemi titkár két másik elvtárs mellett Ábelt és Micikét választotta arra a megtisztelő feladatra, hogy a brigádot képviseljék a szombat délutáni tömeggyűlésen. A gyülekező reggel fél hatkor lesz a gyártelepen, az üzemegység kiválasztott dolgozói pedig a mai napra ideiglenesen mentesülnek a munkavégzés alól.

Amíg Micike és Ábel a cseppkőbarlang szépségeiben gyönyörködik, mi is megcsodálhatjuk az őstenger üledékéből képződött, mészkőből kialakult barlangjáratok szebbnél szebb alakzatait. A járatokat a víz vegyi hatása, sodrása alakította és díszítette. Az őstengeri kagylók teljes épségben maradtak a mészkőbe ágyazva, a mészkövön átszivárgó talajvíz viszont erősen oldja a kőzetet. Az oldott kőzet ilyen módon cseppenként lerakódva álló, valamint függő oszlopokat alkot. A Pál-völgyi cseppkőbarlangban ma még karbidlámpával világítanak, de a hároméves terv végére villanyvilágítás mellett lehet majd gyönyörködni a barlang csodáiban.

Az üzemi tájékoztatás szerint szombaton az eligazítás után a dolgozó tömegek gyalogszerrel, motorkerékpárral – ki-ki ahogy tud – a központi ünnepség felvonulásaira sorakoznak fel. A délutáni tömeggyűlésen már Bárdos elvtárs is ott lesz, hiszen az illegális mozgalomban szerzett érdemei elismeréseképpen az elmúlt hónapban őt választották a megújuló üzemi pártszervezet titkárává.

Micike és Ábel a látogatócsoport végén haladnak, és nagyjából húsz perce tartózkodnak a cseppkőbarlang csodálatos képződményei között. A szombati események alkalmával nem ilyen és ezekhez hasonló oszlopokat fognak látni, hanem egészen másmilyeneket. Sok más budapesti dolgozóval együtt abban az örömben lesz részük, hogy szabadon biztosíthatják forró szeretetükről népünk kipróbált, messzire tekintő vezetőit, mindenekelőtt a nagy Rákosi elvtársat.

A gépírónő most magasabbra emeli a karbidlámpát, hogy a sötétben kirajzolódjon egy nagyobbacska álló cseppkő víztől sikamlós, fénylő felszíne.

Ez egy fasz, állapítja meg az indokoltnál valamivel hangosabban Ábel.

Ugyan már, ne beszéljen így!

Hát akkor hogy beszéljek? Aki ilyet csinál, nem lehet rá mást mondani.

Ábel, maga is tudja, nem lehet rá haragudni, válaszol békülékenyen Micike.

Haragudni nem lehet. De attól még nagy fasz.

Az üzemi gépírónő óvatosan körbepillant, hogy felmérje, ki hallotta ezt a rövid párbeszédet. Ábel szemébe néz, elnézően sóhajt, aztán leereszti a karbidlámpát. Az álló cseppkövek helyett most az útra vetül a fény.

A fiúnak igaza van, Micike legalábbis igazat ad neki. Hogy miben van igaza, azt ebben a percben persze csak ő tudhatja. Amit mi tudunk, hogy a frivol hangvételű párbeszédet Micike elbeszélése előzte meg. Bárdos elvtárs a válás óta legkevesebb tucatszor szakította meg végleg Micikével a kapcsolatot. Ezen már kár fennakadni, Micike sem akad fenn. De jogosan akadhat fenn bárki a minap történt újabb végleges szakítás indokain.

Hogy világos legyen: Bárdos elvtárs és Ábel éppen olyan jó barátok, amennyire csak két azonos üzemben dolgozó csepeli munkás egymás barátja lehet. Ábelnek semmi oka, hogy Bárdos elvtársat olyan szóval illesse távollétében, amivel nemcsak hogy a mi nagy vezérünket, de még egy darab követ sem szabad. Azt is jó tudni, hogy Bárdos elvtárs a betanított munkást nemcsak jó kartársnak és ígéretes kádernek tartja, de ő maga is viszonozza baráti érzelmeit. Semmi sem igazolja ezt jobban, mint hogy gyakran adóznak együtt két közös szenvedélyüknek, a gombfocinak és a pacalpörköltnek. Nem beszélve a különböző kártyajátékokról. És ez a szempont – ne tagadjuk el – a szombati tömeggyűlésre való kiválasztásban is szerepet játszott.

Bárdos elvtárs a jelenlegi beosztása szerint nemcsak üzemi párttitkár, hanem megmaradt betoló- és lenyomómunkásnak is, és ilyenformán pontosan tudja, hogy ki milyen mértékben helyettesíthető. Ábel, a betanított munkás például nehezen, hiszen csővégtörlőként dolgozik, és erre a feladatra műszakonként mindössze egy fő áll rendelkezésre. Megengedhetetlen viszont, hogy emiatt Ábel hátrányt szenvedjen, amikor a tömeges ünneplés euforikus örömén túl a külön szabadnap öröme is kilátásba kerül. Az önkéntesen kirendelt résztvevők listájának összeállítása közben Micike szigorú tekintetét vizsgálva Bárdos elvtárs arra is hamar rájött, hogy Ábel családi kapcsolatai nagyon meggyőzőek. A földosztást követően a csővégtörlő munkás öreg szülei immár nem kisemmizett zsellérként, hanem újgazdaként, termelőszövetkezetbe tömörülve művelhetik a zsíros, jó magyar földet. Ábel, a nehézipari munkás így kitűnően jeleníti meg a munkás-paraszt szövetség magasabb rendű értékeit.

Nem lehet rá haragudni, ismétli meg Micike.

De hát akkor is fasz, ismétli Ábel, és cinkosan Micikére pillant. A látogatócsoport végén többen riadtan néznek körbe, a sötétben pisszent valaki. Most már nem tudják visszafojtani a nevetést.

Micike szerint egyébként Ilona csoportvezetőre sem lehet haragudni. Még akkor sem, ha néha úgyszólván kellemetlenkedik. Ugyan mi kifogásolható van egy öregedő férfi pajkosságában? Néha a lányok seggére csap az üzemben. Na és? A népgazdasági mutatókhoz ennek aztán tényleg semmi köze, hiába akarná idekeverni bárki.

Hogy rövidre fogjuk: Micike az imént arról számolt be üzembéli jó barátjának, Ábelnek, hogy Bárdos elvtárssal, akivel válás ide vagy oda, gyakran töltik együtt a szabadidőt, egyik este átugrottak az öreg Ilonához egy apróság miatt. A piros-

pozsgás csoportvezető, ki tudja, miért, még mindig az anyjával lakik Kispesten. Ez a sanda tekintetű öregasszony, Ica néni a rövidre tervezett látogatás ellenére addig marasztalta őket, míg a kerti asztalkára került a szóda, a vörösboros demizson meg a somogyi pálinka. És zsíros kenyér is került valahonnan, sőt, hogy egészen pontosak legyünk, nem is valahonnan, hanem valahová került. Egy közepes méretű alumínium tálcán, bele az egyik karosszékbe. Ilona csoportvezető és Mihály addig folytatták a beszélgetést arról az apróságról, hogy végül is le kellett ülni. Akkor történt az első baj. Micike ugyanis észrevette a tálcát a karosszékben, és felkiáltott, hogy jaj, Mihály, oda ne ülj le. Bárdos elvtárs viszont ezt elengedte a füle mellett, és csak azért is leült. Hogy neki miért akarja megmondani a Micike, hogy hova ne üljön le?

Aztán észrevette, hogy mi történt, és már inkább az volt a baj, hogy miért volt ott az a tálca a karosszékben. Biztos szándékosan tette oda valaki. Az öregasszony, aki csak első látásra tűnt sandának, ekkor már pukkadozott a nevetéstől. Letette a gombolyagot a kötőtűkkel együtt, és kerített egy tiszta nadrágot Mihálynak. Mégse abban a zsíros fenekűben kelljen hazamenni. Bárdos elvtárs aztán hátrament a sufni mögé átöltözni, Ilona csoportvezető meg töltött még egy pohár bort, egy utolsót. Bárdos elvtárs, amikor visszajött, belekortyolt a borba, és azzal a mozdulattal elégedetten le is ült. Ugyanabba a karosszékbe, ugyanúgy rá a tálcára és a kilapított kenyérszeletekre.

Hát, most mondják meg, lehet az ilyenre haragudni?

Épp úgy nem lehet, ahogy népünk tartóoszlopaira, Rákosi, Révai és Farkas elvtársakra sem lehet. Vagy mondjuk, egy darab kőre.

Fontos még megemlíteni, hogy Bárdos elvtárs idén tölti be a harminc esztendőt. Micsoda játéka a véletlennek, mondhatnánk, hogy éppen most, harminceszztendős szakadás után egyesülnek újra a munkásság pártjai. Megalakul a Magyar Dolgozók Pártja, és ez minden bizonnyal megsokszorozza a két munkáspárt erejét. Bárdos elvtárs is ilyen megsokszorozott erővel ordította bele a kispesti éjszakába, hogy Micike nyilvánvalóan szándékosan hagyta ott másodszor is a karosszékben azt a tálcát. Aki pedig ilyen aljasságra képes, azzal ő semmiféle közösséget nem tud vállalni a továbbiakban. Őt, Bárdos Mihályt nem lehet ilyen rútul megtréfálni. Botrány, árulás, összeesküvés. És azon sem lenne meglepve, tette hozzá, ha kiderülne, hogy Ilona csoportvezető kedves mamája és Micike együtt eszelték volna ki ezt az ő lejáratására. Így történt hát, hogy az újdonsült üzemi titkár sokadszor és immár utoljára, de feltétlenül véglegesen megszabadult a volt feleségétől.

Ami viszont a titkári megbízatást illeti: a körzeti és üzemi pártvezetőségek főhibája általában, hogy a vezetőségi tagoknak csak kisebbik része kapcsolódik be a termelőmunkába. Ehhez a kisebbik részhez tartozik maga Bárdos elvtárs is. Keményen dolgozik, és talán ezért van, hogy akkora népszerűségnek örvend az üzemegységben. A pártvezetőségek másik hibája, hogy a tagok politikai színvonala még ma sem mindig kielégítő. Sokan közülük például nem eléggé önállóak, és a kapott irányvonalat sem mindig tudják helyesen alkalmazni. Bárdos Mihály ebben a tekintetben szintén a kivételek közé tartozik. Ideológiailag jól képzett,

a földalatti mozgalomban edzett erős idegei alkalmassá teszik a konspiratív munkára. Jó szervező. Kitűnően működik együtt az üzemi propagandistákkal, ugyanakkor kielégítő kapcsolatot ápol a Weiss Manfréd-féle gyár területén dolgozó értelmiségiekkel. Bárdos elvtárs maga a megtestesült nyugalom. Szilárd, komoly és kiegyensúlyozott jelleme legendás üzemi körökben.

Szóval ne tévesszen meg senkit a fenti anekdotikus részlet. Nem állítjuk, hogy Micike hazudott vagy csak kieszelte a történetet, de amit mondott, végül is nehezen ellenőrizhető. Ha netán mindebből azt a következtetést vonjuk le, hogy Bárdos elvtárs ideggyenge, akkor messzire kerülnénk az igazságtól. Az igazság ugyanis sohasem az egyes ember benyomásai és értékítéletei mentén fogalmazódik meg. Igazság az, ami a nép érdekeinek megfelel. A nép érdekei pedig azt kívánják, hogy Bárdos elvtársat erős, hazafias, szorgalmasan dolgozó, s mi több, kiegyensúlyozott, derűs férfiként lássuk.

Aki járt már a Pál-völgyi cseppkőbarlangban, meggyőződhetett arról, hogy ez a hatalmas földbéli üreg micsoda gazdagságát kínálja a látnivalóknak. Egyes cseppkövek állatokra emlékeztetnek, például elefántra és krokodilra, de vannak képződmények, amelyekben a nemzetközi munkásmozgalom legnagyobbjaira ismerhetünk rá. Az ilyen képződményeket álló cseppköveknek, azaz sztalagmitoknak nevezzük. A barlang legérdekesebb látványosságai azonban mégis a változatos, csillogó kalcitkristályok és kagylólenyomatok. A kijárathoz közeledve a nagy-budapesti dolgozó jól láthatja a felszínről beszüremkedő fényt. Alig néhány évvel korábban, amikor a bitang úri rend aljasul felforgatta a világ népeinek békéjét, ezt a csodálatos természeti képződményt is légvédelmi óvóhelyként kellett használatba venni. Letörött cseppkövek, a világításhoz használt eszközök maradványai, az itt-ott bekormozott barlangfalak még mindig őrzik a régi világ szégyenletes emlékét, amit most Micikével és Ábellel együtt magunk mögött hagyunk. És amiképpen a látogatócsoport tagjaival együtt hamarosan ők is kiléphetnek a nappali világosságra, úgy teszi majd meg félmillió dolgozó másnap az első öles lépteket egyesítő kongresszusunk napján a mi nagy fényes jövőnk felé.

DEMÉNY PÉTER

HÍD ÉS SZAKADÉK

EGRESSY ZOLTÁN *LILA CSÍK, FEHÉR CSÍK* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

„Nekem speciel fontos volt, bár túlértékelni sem akarom, időben eléggé behatárolt ez az erős odaadás. A *Lila csík, fehér csík* ennél tágabb érzelemben szól a gyerekkoromról, már-már magamat is zavarba ejtően személyesen. A felnövésem van benne, egyfajta kimerevített pillanat, az, amikor az ember leveszi szobája faláról a posztereket. Íróilag Törőcsiktől függetlenül is érdekes, ahogy évtizedekkel később, felnőttként reflektál egykori önmagára az ember. Emiatt tartottam irodalmi alapanyagnak a témát" – nyilatkozta Egressy Zoltán a *Lila csík, fehér csík* kapcsán Jánossy Lajosnak (Litera.hu, 2015. április 25.). Jómagam úgy fogalmaznék, hogy akkor érdekes, ha Törőcsiktől mégse függetlenül, miközben igen. A feszültséget csak valamilyen személyes érintettség hozhatja ki abból az emberből, aki a könyvet írja; az olvasó számára viszont esetleg másvalaki Törőcsik – úgy értem, máshoz kapcsolja a saját szurkolói élményeit, például, mint én, Balacihoz, Hagihoz vagy Bölönihez.

Mint ugyanebből az interjúból megtudjuk, a kötetet „M. Nagy Miki", az Európa Könyvkiadó igazgatója hegedülte ki a szerzőből, aki, mint a fülszövegből is kiderül, szintén nagy drukker, a Wikipédia azt is elárulja, „játszik a Magyar Íróválogatottban". Reméljük, *az* a válogatott jobb…

És ezzel a reménnyel máris a probléma legközepében járunk. Mindenki tudja, milyen együtt remegni egy csellel. Mindenki? Mégiscsak leginkább a fiúk. Én bolhás képernyőkön nézhettem volna Törőt, de nem láttam semmit. A magyar bajnokság bugyrai pedig igazán el sem jutottak hozzám.

Azt akarom mondani, hogy a feszültség, melyről írásom elején beszéltem, nehezen fenntartható. „Nekem Ebedli, az ikertestvér", mondja zárójelben Jánossy Lajos, mármint, hogy neki Ebedli Törőcsik, holott ő is pesti. „Aki látta játszani, főleg 1976 és 1979 között, az tudja, mitől volt más, mint a többiek, aki nem, annak nemigen lehet elmagyarázni. Egyfajta nemtörődöm, de közben dehogyisnemtörődöm lazaság, mindentudás, lefegyverző kreativitás jellemezte a játékát, szívvel, érzelemmel focizott, indult előre, és mindig letaglózták. A szeretnivalóságához számomra erősen hozzátartozott az örökös fájdalom ezzel kapcsolatban, ez a folyamatos nemsikerülés" – mondja Egressy, és ezzel is teremt egy hidat is, meg egy szakadékot is. Egyrészt: „nemigen lehet", másrészt: az a nagyon magyarnak vélt „folyamatos nemsikerülés".

De hát nem minden nemzedéki regény, minden múltregény ilyen? Dehogynem, csakhogy Törőcsik – élt. Ez nagy baj. Az író kikavar egy szereplőt, aki a valóságból származik, de a képzeletünkben forgattuk meg. Dean Moriarty vagy Holden Caulfield. Van-e, ki őket ismeri? Van-e, ki őket nem ismeri?

Törőcsik sem *az* a Törőcsik, nyilván, hiszen az Egressy Törőcsike. Meg az M. Nagy Miklósé, aki nem mindenre úgy emlékszik, de van legalább füve, lába, pályája, stadionja az emlékezéshez. Én azt sem tudom, ki az az Ebedli.

Tudom viszont, hogy a *Lila csík, fehér csík*ban nagyon szép mondatok vannak: „Lejt az út, kanyarog, veszélyes, figyelek, nehogy túlságosan felgyorsuljak" (5.); „…most ez a pillanat van csak a világon, ez az egy mozdulat, a tétova intés valaki részéről, akit pillanatokkal ezelőtt szólított a hangosbemondó, azt mondta: *kilencesben Törőcsik András, a világ legjobb játékosa*" (229.). Az első és az utolsó mondat között kanyarog minden: Törőcsik sorsa a felíveléstől a balesetig, a balesettől a lesérülésig, a szegény rokon élete, a szurkolások és a követések, a szerelmek és a család. „Egyetlen dolog fontosabb nekem, egyvalaki, rajongás az is, szerelmes szeretés, egyévesen egyszer már elvesztettem a világot, amikor eltűnt, veszélyeztetett terhesként kórházba került hónapokra, még látogatási tilalom is volt akkoriban, megborult a világ, aztán visszakaptam, a szépség talán távolság kérdése…" (83.) Anya és Törő, de míg az egyiket nem találom a történelemben, a másik ott van, és ettől nehéz eltekinteni.

A szerkezetben Törőcsik egyfajta rezonőr, mindenféle történik, és közben mindig ott van ő is valahol valamiképpen, balesetezik, iszik, duhajkodik, megdicsér valakit, pályára vonul, olyan, mint a csíkok az Újpest mezén, folyton feltűnik valahol ebben a szép regényben, melytől én mégis távol kerülök, és nemcsak a szépségét érzem a távolság miatt, hanem a folyamatos nemsikerülését is. Arra gondolok, jobb lett volna másvalakit választani, de belátom, nem lehet akárkit választani, ez mégsem ennyire nemtörődöm módon működik, az író nagyon nem tehet meg akármit.

Szeretném a közt, de nem találom, vagy kevéssé találom. Ezért a *Lila csík, fehér csík* számomra olyan jó élmény, mely furcsa módon mégsem tud a sajátommá válni.

(Egressy Zoltán: Lila csík, fehér csík. Európa, Budapest, 2015, 232 oldal, 2990 Ft)

STEINMACHER KORNÉLIA

MÁGIÁBA OLTOTT TÖRTÉNELEM

DRAGOMÁN GYÖRGY *MÁGLYA* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Dragomán György *Máglya* című regénye a közelmúltban, valahol Kelet-Európában játszódik, nem sokkal egy diktatórikus rendszer megbukása után. A környezet, a politikai viszonyok leírása, a tér és idő kezelése elnagyolt, nem oldódik fel a regényben, ahogy a képzelt s a valódi dolgok közötti határvonal sem: és éppen ebben a feloldatlanságban, a nagyon is jellemző huszadik századi helyzetben válik a regény egy határokon túli, kollektív, közép-európai tapasztalat, helyzet tükörképévé.

E feszült légkör, a régi rendszer okozta személyes tragédiák és életkörülmények szorításából szabadulni nem tudó egyének és közösségek sorsában mindnyájan önmagunk vagy közvetlen hozzátartozóink által megélt érzésekre, helyzetekre bukkanhatunk. Az egyre élesebb helyzetekben, a konfliktusok erdejében mindig az a kettős, egymástól nem függetleníthető kérdés áll, hogy ebben a nagyon is jellemző tapasztalatot megélő, huszadik századi fiktív – „alternatív" világban az embereknek sikerül-e megbirkózniuk a múlttal, és élni tudnak-e a jövőjük adta lehetőséggel: képesek-e helyretenni magukban a régi eseményeket, rendezni a viszonyaikat, megbocsátani egymásnak és önmaguknak, meg tudnak-e bízni egymásban?

E nagy változások küszöbén a regény főhőse, a tizenhárom éves Emma élete is gyökeresen átalakul, látszólag az országos eseményektől függetlenül: szülei autóbalesetben meghalnak, néhány hónapig árvaházban él, ahonnan magával viszi őt a nagymamája, akiről a szülei azt állították, hogy meghalt. Új lakóhelyén Emma egyrészt a kamaszlányok mindennapjait – fájdalmait és örömeit éli meg az iskolában; első barátok, első szerelmek, csínytevések, rágalmak, pletykák, kínos helyzetek és sikerek rengetegébe kalauzol el minket Dragomán György remek érzékkel: a legemlékezetesebb és legbravúrosabb regényrészletek az „iskola falain" belül játszódnak. A nagymama otthonában egy egészen másik világba jutunk: a nagymama az önmaga számára gyógyírt jelentő, különös mágikus rítusokon keresztül próbálja Emmát magához kötni s az életre nevelni.

Emma elbeszélésén keresztül tekinthetünk bele régi életébe, az árvaházi viszonyokba, új lakhelyének mindennapjaiba. Emma többszörös kívülállóként, „különcként" szemléli ezeket az embereket: egyszerre igaz rá, hogy megérti a nézőpontjukat, együtt tud érezni mindegyikkel, ugyanakkor egyik álláspontt sem akar azonosulni, így válva igazán alkalmassá ennek a világnak

a közvetítőjének, ha tetszik, médiumának szerepére. Azonban a történet „médiumaként" Emma nem mindentudó. A történet töredékessége Emma gyermeki mivoltából, természetéből s abból adódik, hogy ezekbe a sajátos viszonyokba csak úgy belecsöppen – hiszen mintegy burokban nevelkedett fel, noha a szülei érintettségét valamilyen módon ő is megtapasztalta. A töredékességet nemcsak a mindentudás vagy az objektív tudósítás lehetetlensége adja, hanem a múlt rekonstruálásának lehetetlensége, az „igazság" viszonylagosságának érzékeltetésére való törekvés is. A történetek befejezetlensége, az információk hiánya hozzájárul a regény sajátos atmoszférájának kialakulásához, olykor ez azonban már zavaró, logikai bukfencekkel párosulva néhol kizökkent a regény világából.

A regény másodlagos narrátora a nagymama, a hozzá köthető elbeszélői részeknél Dragomán György egy sajátos elbeszélői technikát alkalmaz, az asszony ugyanis egyes szám második személyben meséli el történetét. Ennek a szokatlan elbeszélői formának az érvényesítését a nagymamával történt traumák s a múltjához való viszony teszi indokolttá: az elmesélt történetből kiderül, hogy a nagymama családját agyonlőtték a németek, mert a terhes, zsidó származású barátnőjét rejtegette a fáskamrában. Ennek következtében az asszony megőrült, mindent elfelejtett. Hosszú időn át élt az erdőben, majd egy elmegyógyintézetben, ahol megismerkedett egy férfival, s noha mindkettőjüket azért engedték el, mert bezárták az intézetet, ez által az ismeretség által a nagymama visszanyerte az emlékezetét és újra képes lett az „önálló" életre. Ennek fényében az egyes szám második személyű elbeszélés használata értelmezhető egyfajta védekező mechanizmusként, eltávolító gesztusként is, amiben ott az emlékezés fájdalma és félelme, de egyben az újrakezdés feltétele is.

A múltbéli események „hátrahagyása" csak félig sikeres kísérlet – főként a megértő férj erőszakos halála után –, másfajta védekezési mechanizmust is igényel az életben maradás: ekként lehet tekinteni arra is, hogy a nagymama mindennapjainak a keretét, rendszerét a mágikus rítusok határozzák meg. Ezek a mágikus rítusok, melyek által Emma is beavatódik, egyrészt olyan bűbájok alkalmazását jelentik, melyeknek a gyakorlása népi hiedelem-elbeszélésekben nem kötődik kizárólagosan a boszorkány alakjához. Egyaránt jelentős szerepet töltenek be a mindennapokban és az emberi élet nagy fordulópontjain, s legfeljebb a róluk való tudás származik a boszorkánytól, de az is gyakran benne van a kollektív köztudatban: ilyen a rémálmok „elűzése" a kiterített ágyneművel elvégzett rítus esetében vagy a megétetés általi szerelmi kötésre tett javaslat a süteménysütés körüli „bűbáj" után.

Csak egy részük tekinthető a boszorkány „kiváltságának", tehető függővé képességeitől. Ezeknek a rítusoknak vagy eseményeknek a leírása típusukból eredően is gyakran túlléphet a befogadó ingerküszöbén, talán nem minden szándékoltság nélkül. Ebben az abszurditásban „találkoznak", mosódnak össze mágikus események, rítusok és történelmi jelentőségű események, s azok következményeinek sorozata: amikor a nagymama átélte, ahogy

a náci katonák mindenkit megölnek körülötte, saját elbeszélése szerint egyfajta mitikus átalakuláson ment keresztül, „szörnyeteggé", „sáremberré" vált, aki arra vágyott, hogy újra eggyé legyen a földdel – amit értelmezhetünk úgyis, hogy mintegy így beszéli el azt a zsigeri halálvágyat, ami eltöltötte. Egy másik jelenetben, amikor a nagymama és Emma nagytakarítást végeznek, majd a nagymama egy háromfogásos lakomát készít az éjféli látogatónak, a könyv olvasója könnyen gondolhat arra, hogy a pompás étel esetleg a környékbeli „kísértetnek" vagy az eleve kísértetként megjelenő nagyapának készül, valójában azonban a „múlt egy kísértete", egy zsaroló érkezik meg az egyik ilyen éjszakán. A sárember egy különös rítus során megelevenedő alakja vagy a kutya tudatába beférkőző Emma vallomása előtt ugyanúgy hitetlenkedve állhatunk, mint az összeverekedő, a másik szüleit besúgással vádoló kamasz fiúk, Emmát eleinte felmenői bűneiért gyűlölő iskolatársak reakciói vagy a fokozódó feszültség végpontjaként a lány nagymamáját spiclinek kikiáltó, megvadult, önbíráskodásra készülő tömegjelenet előtt. A nagymamából nemcsak a mágikus rítusok által lesz boszorkány, hanem abban a tekintetben is, ahogy a környezete vele szemben fellép, amilyen viszonyt ápol vele: alapvetően periférikus helyzetben lévő személy, akit mindenki bolondnak tart, a történet végén pedig a bűnbak funkcióját tölti be.

Ezen a ponton pedig kibukik a szomorú igazság: alapvetően nem vagyunk képesek a túllépésre, a múlt helyénvaló kezelésére, a megbocsátásra. Persze kivételek azért akadnak: ilyen különleges kivétel Emma is, aki szabaddá tudja magát tenni a múlt keresztje alól, ám ezzel más módon válik kívülállóvá, és nagymamájával együtt neki sincs egyéb választása, mint hogy elhagyja azt a közösséget, amely meg akarta határozni a gondolkodásmódját.

A nagymama és Emma kapcsolata is csupa ellentmondás: a lázadás, az ellenszenv, a ragaszkodás és a vonzalom egyszerre megvan Emmában a nagymama iránt is. Az Emmához egyre erőteljesebben ragaszkodó nagymama bűbájos-bogaras természetébe vegyül egy jó adag zsarnokság is, és a kislányt sok sérelem éri. Az, ahogy apróbb lázadásokkal megpróbálja kivonni magát a nagymama mindenre kiterjedő irányítása alól, jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy a regény folyamán kislányból szinte felnőtt nővé érik.

Dragomán György *Máglya* című regényében hatásosan szövődik egybe a boszorkányság hiedelemköre, a mágikus rítusok világa a történelmi traumák feldolgozhatatlanságával és a generációs különbségek problematikájával. A szerző kétségtelenül alkalmaz olyan megoldásokat, amelyek érdekesebbé, egyedibbé teszik a regényt – mint például az egyes szám második személyű elbeszélés –, de ugyanakkor nem működnek hibátlanul. Helyenként pedig a mágikus rítusok leírásának vagy a motívumok számának és gyakoriságának a súlya alatt a történet megmegrogyik. A *Máglya*, bár izgalmasan megírt, elgondolkodtató és figyelemre méltó regény, nem nyújt olyan elsöprő erejű, lebilincselő élményt, mint amilyenben *A pusztítás könyve* vagy *A fehér király* esetében lehetett részünk.

(Dragomán György: Máglya. Magvető, Budapest, 2014, 448 oldal, 3990 Ft)

GYÜRKY KATALIN

KÉTARCÚ HÁBORÚ

CURZIO MALAPARTE *KAPUTT* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Curzio Malaparténak, a fasiszta Olaszország diplomatájának és haditudósítójának dokumentumregényében a II. világháború olyasfajta kettőssége, kétarcúsága uralkodik, amelyre már a mű címéül választott szó, a „kaputt" kétféle jelentése is rámutat. A kaputt ugyanis – tudjuk meg a regény előszavából – egyfelől a héber *koppâroth* szóból ered, melynek jelentése áldozat, másfelől a francia *capot* (fuccs) szóból, amelyet a tönkretett, szétrombolt kifejezésekkel adhatunk vissza. A címben megbúvó áldozat szó mögött az 1941 és 1943 között a háború keleti frontján: Lengyelországban, Ukrajnában, Finnországban és Svédországban szolgáló Malaparte által megtapasztalt, a világháborúval együtt járó, széles néprétegeket sújtó nyomor, fájdalom, halál húzódik meg: az, hogy a nagyhatalmak „kényének-kedvének", politikai „játszadozásainak" hogyan esik áldozatul több millió ártatlan, szegény ember, s nemcsak katonák, hanem nők, gyermekek, öregemberek is. Ha Curzio Malaparte a könyvében a háborúnak csak ezt az oldalát mutatná be, regénye semmiben sem tűnne ki más, ezt a korszakot láttató írásokhoz képest. Ám itt lép életbe a kaputt szó másik értelme, a tönkretett, szétrombolt, amelyet persze szintén értelmezhetnénk a Malaparte bejárta frontvonalakra és hátországokra is, de a kötetet olvasva rájövünk: a szónak ez a jelentése sokkal inkább a háborút kirobbantó, a háborúhoz foggal-körömmel ragaszkodó elit, a német vezetés és a csatlós államok vezetőinek erkölcsi romlottságára, ideológiavezérelt személyiségtorzulásaira utal. A könyv zsenialitása, hogy a katonák és a hátországban élők, valamint a gettókba zárt zsidók nyomorát, áldozathozatalát, pusztulását a vezető réteg erkölcsi züllöttségének tükrében, ennek eredményeképp láttatja az E/1. személyben fogalmazó szerző. Vagyis a koppârothot és a capotot együtt, egyszerre jeleníti meg.

Curzio Malaparte diplomataként és haditudósítóként három évig, 1941 és 1943 között írta a feljegyzéseit. A regény először Olaszországban jelent meg, 1944-ben, olasz nyelven. Azóta számos európai nyelvre – többek között finnre, svédre, lengyelre is – lefordították. Magyarországon először 1962-ben az Európa Kiadó adta ki, Gellért Gábor és Lontay László fordításában, hogy azután most, jó néhány évtized elteltével, 2015-ben a Partvonal Kiadó jóvoltából már egy új nemzedék is találkozhasson ezzel a megdöbbentő történettel. A fordítás minőségét mutatja, hogy a mostani kiadás során az eredeti Gellért–Lontay alkotta magyar szövegen semmit sem kellett módosítani.

Malaparte a foglalkozásából kifolyólag szintén kettős pozíciót foglal el a saját művében: miközben diplomataként a németek és a csatlós államaik legfőbb

vezetőivel tárgyal, piknikezik, villásreggelizik, azaz olyan helyekre is bejut, ahová más „földi halandó" soha, haditudósítóként egyáltalán nem azonosul az SS-vezető Himmlernek, Mussolini vejének, Ciano grófnak vagy épp Vilmos császár unokájának a nézeteivel, hiszen látja, hogy azok egyfelől a felsőbbrendűség-érzetükből, a mindenáron győzni akarásukból, másfelől a pórnép iránti nemtörődömségükből adódóan mennyire nem akarnak tudomást venni arról, hogy mi folyik a fronton, vagy ha tudomást vesznek róla, lekicsinylik a problémát. Ezért a diplomata Malaparte, mintegy ellenpontozásképp, a vezetőkkel folytatott beszélgetés témájához haditudósítóként mindig hozzáfűz egy ezzel kapcsolatos, a hátországban – a román vagy ukrán falvakban – megtapasztalt, siralmas élményt. Mintegy a maga megnyugtatására: hogy ő – feletteseivel ellentétben – tudja, látja, mit okoz a háború. Miközben éppen ebből a kettős pozíciójából és látásmódjából adódóan tisztában van vele, hogy semmi nem fog változni, amíg a háború kirobbantóját, Németországot, s természetesen a vezetőjét, Hitlert Európa, véleménye szerint, ki nem gyógyítja a sajátos betegségéből.

Ennek a német betegségnek a lényegét Jenő svéd hercegnél és az ő vendégénél, Axel Munthénél járva fejti ki:

„Igaz-e, hogy a németek olyan rettentően kegyetlenek?

– Kegyetlenségük félelmükből fakad – feleltem –, belebetegedtek a félelembe. *Krankes Volk,* beteg nép.

– Igen, *krankes Volk* – szólt Munthe, és botja végével rávert a padlóra, majd hosszú hallgatás után azt kérdezte, vajon valóban olyan vérszomjasak-e a németek, vajon valóban úgy dühöng-e bennük a pusztítási vágy.

– Félnek – válaszoltam –, félnek mindentől és mindenkitől, azért öldökölnek, ezért pusztítanak. De nem a halált félik: férfi vagy nő, öreg vagy kölyökkorú, egy sem a haláltól fél. És nem is a szenvedéstől. Mondhatni, hogy bizonyos értelemben még szeretik is a fájdalmat. De mindentől félnek, ami él, ami rajtuk kívül él, és mindentől és mindenkitől, ami vagy aki más, mint ők. Titokzatos nyavalya rágja őket. Főként a gyenge lényektől, a tehetetlenektől, a betegektől, a nőktől, a gyerekektől félnek. Meg az öregektől. Bennem mindig mély részvétet keltett ez az ő félelmük. Talán ha Európa megkönyörülne rajtuk, kigyógyulnának borzalmas betegségükből" (19–20.).

Az élőktől és a máshogy élőktől való félelem pedig – s a világháború legnagyobb borzalmát ez okozta – a zsidók másságától való rettegésben ölt leginkább testet. S hogy a németek árjakultusza a saját maguk számára könnyebben emészthető és elfogadható legyen, a zsidókat – a Malapartéval folytatott beszélgetéseikben is – nem emberekként, hanem állatokként, kiirtandó patkányokként aposztrofálják. S bár a gettókörülményeket ők maguk alakították ki, azok milyenségéért mégis a zsidókat teszik felelőssé, patkányjellemzőket tulajdonítva nekik: „A zsidók alapjában véve szeretnek piszokban élni. A piszok életük természetes fűszere" (134.). És nemcsak a zsidó felnőttek, hanem a zsidó gyerekek másságától is tartanak: úgy döntenek, hogy azok nem is gyerekek, legalábbis semmiképp sem olyanok, mint a német gyerekek, mert véleményük szerint a német gyerekek, akik a magas kultúrába nőnek bele, soha nem választanának maguknak olyan „szórakozási formát", mint a zsidó gyerekek: „Egyetlen mulatságuk, ha ott lépkedhet-

nek a hullahalmok alatt nyekergő kocsik nyomában, és még csak nem is sírnak; vagy azzal szórakoznak, hogy végignézik a szüleik meg a testvéreik kivégzését az Erőd háta mögött. A saját édesanyjuk agyonlövésén mulatnak" (136.).

Mindezt hallva Malaparte – miután kimondja talán könyve legcinikusabb, ugyanakkor legkiábrándultabb mondatát: „Patkánymérget nekik, és kész. Sokkal gyorsabban menne a dolog" (135.) – a következő részben, *A iaşi-i patkányok*ban, ellenpontként azt mutatja meg, hogy mi is történik valójában ezekkel a patkánynak titulált zsidókkal. Ebben a moldvai kisvárosban ugyanis pogrom készül, s a pogrom közeledtével az egyik zsidó öregember épp arra jön rá a nácikkal kapcsolatban, amire Malaparte már korábban: „Azért akarnak lemészárolni minket, mert félnek tőlünk" (171.). S félelmükből adódóan a város teljes zsidó lakosságát kiirtják: „Szétvetett végtagokkal emberi alakok hevertek mindenütt. A járdákon hulla hulla hátán. A temetőben holttestek százainak halmaza. Kutyafalkák szaglásztak körülöttük. Ijedten és megbántottan keresték a gazdájukat: mindegyik állat csupa tisztelet és könyörület, vigyázva szedegették a lábukat a nyomorúságos tetemek közt, szinte féltek, hogy rálépnek valamelyik véres arcra, összezsugorodott kézfejre. Csendőrök meg géppisztolyos katonák őrizte zsidók csapatai vonszolták el az úttestről a hullákat, s rakták halomba őket a falak mentén, hogy ne akadályozzák a forgalmat. Német meg román teherautók holttestek tömegét szállították. A Lustrageria mellett, hátát a falnak támasztva, fejét vállára ejtve, halott kisfiú üldögélt a járdán" (191.). Az idézet azonban nemcsak a rengeteg, utcán heverő halott bemutatása miatt fontos, hanem ismét a hatalom közelében lévő réteg férfi- és nőtagjai, valamint a háború áldozatainak óriási kontrasztja miatt is. A „iaşi-i patkányok" közé Sturdza hercegnő a férjével a hintaján úgy érkezik meg, s úgy száguld tova, mintha körülötte minden békés és nyugodt lenne: „És íme, az Unirei tér felől, a Lăpusneanu utca végéről felhangzik Sturdza hercegnő *landau*jának vidám, éles csengettyűszava. Zöld hintajának bakján ott feszített az eunuch, Grigore, cicázott ostorával szép, fehér szőrű moldvai lovainak hátán, trappolás közben az állatok megmegrázták hosszú sörényüket magasra tartott nyakukon. Ridegen és peckesen ült magas és széles párnáin a hercegnő, az eget nézte, jobbjában csipkés szegélyű piros napernyője. Mellette, büszkén és szórakozottan a herceg, talpig fehérben, szürke nemezkalapjának szegélye árnyékot vetett a homlokára" (192–193.). Tehát még a kutyákat is jobban megviseli a halottak tömegének látványa, mint a hercegi párt.

A zsidókkal azonban nemcsak ebben a moldvai faluban bánnak állatként, hanem a besszarábiai Szorokában is, ahol a Tizenegyedik Hadsereg egészségügyi részlege úgy határozott, hogy katonai bordélyt nyit. Az ide zárt, prostituálttá tett zsidó lányok története Malaparte művében – a kötet zseniális megszerkesztettségének köszönhetően – ismét nem önmagában érdekes, hanem egy vezetői lakomán történtek tükrében, ahol Malaparténak szintén volt alkalma jelen lenni.

Ezt a vezetői lakomát egy rituális szertartás, a „kés tisztessége" (137.) zárja, melynek során egy szarvas húsát ősi lengyel szokás szerint karóra húzva tálalják fel a pincérek. A feltálalt állat porciózását Frank főkormányzó feleségére, Frau Brigitte Frankra bízzák, aki kimért

eleganciával kezdi vágni a vad hátát, combját, mellét. Malapartéban a látvány a következőképp csapódik le: „A kés ott meredezett az állat hátában, a horogkeresztes zászló mellett, és megvallom, hogy a nemes vad hátába szúrt kés és a zászló látványa kellemetlenül érintett; s viszolygásomba enyhe borzadályt kevertek asztaltársaim, akik nemsokára megint a gettókról és a zsidókról kezdtek beszélni" (138.). Ezt látva és hallva jut eszébe Malaparténak a szorokai lányok esete, akikhez a német katonák ehhez a vadhoz hasonlóan „nyúltak hozzá". A prostitúcióra kényszerített lányok ugyanis nem a németek arcától, borzalmas, rekedt hangjától, kék szemüktől, otromba, súlyos lábuktól féltek, hanem a kezüktől. Attól rettegtek, ahogy a német „vasujjak a húsuk titkaiba" (408.) hatolnak. Azaz a vezetői lakomán a feltálalt szarvas húsába ugyanolyan élvezettel hatol be a kés, ahogy a szorokai lányok húsába a német tisztek vasujja.

Az állattá tevés, az állatként kezelés azonban ezekre a lányokra, mintha vágóhídon volnának, a húsuk „felhasználása" után is érvényes. A szerzőtől arról is értesülünk, hogy húsznaponként cserélik őket, mert húsz nap alatt a húsuk teljesen „fogyaszthatatlanná" válik, már nem jók semmire. Egy-egy rongycsomó lesz belőlük, ami nem is csoda, hisz Malaparte az egyik prostituálttól azt is megtudja, hogy volt olyan napja, amikor negyvenhárom katonát és hat tisztet kellett kiszolgálnia.

A németek élőktől való félelme azonban odáig terjed, hogy még ezeket az állattá, majd ronggyá változtatott lányokat sem hagyják életben. Húsz nap elteltével elhitetik velük, hogy hazamehetnek, ám amikor teherautóra rakják őket, nem a falujuk, hanem a folyó felé veszik az irányt, ahol agyonlövik őket.

Hogy Malaparte a háború és az öldöklés fő okaként miért az élőktől való félelmet jelöli meg, annak cáfolhatatlan bizonyítéka még egy jelenet, amikor az élőktől való félelem már olyan rettegésig menő őrületbe csap át, hogy már a halottakat is élőknek, ellenük bosszút álló élőknek tekintik. Az eset Podul Iloaeiben, a iaşi-i olasz konzullal, Sartorival esik meg, de a kötet kohéziós ereje folytán úgy érezzük, hogy bármely más náci vezetővel is megtörténhetne. A marhavagonokból Sartorira hulló halott zsidók jelenete annyira megdöbbentő, annyira adekvátan tükrözi a nácik ellenségeikkel szembeni felfogását, hogy azt gondolom, különösebb kommentárt már nem is igényel. A sorok önmagukért beszélnek: „A halottak féltékenyek és bosszúállók. Senkitől és semmitől nem félnek, sem a veréstől, sem a sebektől, sem az ellenségeik túlsúlyától. Még a haláltól sem. Foggal és körömmel verekszenek, csendben, egy lépést sem tágítanak, zsákmányukat vaskézzel tartják, és soha nem adják fel a harcot. A végsőkig verekszenek, hideg és nyakas bátorsággal: röhögve vagy vigyorogva, sápadtan és némán, azzal a tágra nyílt, torz, őrült szemükkel. […] Volt, amelyik teljes súlyával rávetette magát Sartorira, szét akarta lapítani, mások csak hidegen, mereven, tehetetlenül rázuhantak, és a mellét verték a fejükkel, belekönyököltek, beletérdeltek. Sartori meg hajon ragadta őket, a ruhájuk szélét cibálta, a karjukat rángatta, vagy torkon ragadta őket, öklözte az arcukat. Vad és csendes harcot vívott velük" (232.).

(Curzio Malaparte: Kaputt. Gellért Gábor és Lontay László fordítása. Partvonal Könyvkiadó, Budapest, 2015, 576 oldal, 3990 Ft)

SZERZŐINK

Bíró Tímea (1989): költő (Szabadka, Szerbia); **Demény Péter** (1972): költő, író, kritikus, szerkesztő (Kolozsvár, Románia); **Gyürky Katalin** (1976): kritikus, irodalomtörténész, műfordító (Debrecen, Magyarország); **Hâşim, Ahmet** (1883–1933): török költő; **Hedāyat, Ṣādeq** (1903–1951): iráni prózaíró; **Karakoç, Sezai** (1933): török költő; **Kassai Zsigmond** (1981): író (Budapest, Magyarország); **Kosztrabszky Réka** (1987): irodalomtörténész, kritikus (Budapest, Magyarország); **Kövesdi Károly** (1953): költő, szerkesztő (Pozsony); **Kövi Franciska** (1988): műfordító, egyiptológus, vallástörténész (Budapest, Magyarország); **Ondrejcsák Eszter** (1985): irodalomtörténész (Budapest, Magyarország); **Pachóm** (287 vagy 292–346): egyiptomi remete; **Sárközy Miklós** (1976): iranista (Budapest, Magyarország); **Soóky László** (1952): költő, író, kritikus (Marcelháza); **Spät Eszter** (1971): vallástörténész (Budapest, Magyarország); Steinmacher Kornélia (1987): kritikus (Zánka, Magyarország); **Tanpınar, Ahmet Hamdi** (1901–1962): török író, költő; **Veres Erika** (1986): irodalomtörténész, műfordító (Kéménd/Isztambul, Törökország)

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

Dunaszerdahely – Molnár-Könyv (Galántai út [Hypernova])
Komárom – Madách-könyvesbolt (Jókai utca / Jókaiho)
Érsekújvár – Kultúra Könyvesbolt (Mihály bástya 4. / Michalská bašta 4.)
Galánta – Molnár-Könyv (Fő utca 918/2. / Hlavná 918/2. [Univerzál])
Királyhelmec – Gerenyi Könyvesbolt (Fő utca 49. / Hlavná 49.)
Nagykapos – Magyar Könyvesbolt (Fő utca 21. / Hlavná 21.)
Nyitra – Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék – Közép-európai Tanulmányok Kara. Konstantin Filozófus Egyetem (Drážovská 4.)
Pozsony – Pozsonyi Magyar Intézet (Védcölöp út 54. / Palisády 54.)
Somorja – Molnár-Könyv (Fő út 62. / Hlavná 62. [VÚB mellett])
Tornalja – Tompa Mihály Könyvesbolt (Béke utca 17. / Mierová 17.)

MAGYARORSZÁGON

Budapest – Írók Boltja (Andrássy út 45., 1061)

E SZÁMUNKBAN

„Fiam, kérlek téged, hogy légy éber és józan úgy, hogy ismered azokat, akik lesben állnak rád. A gyávaság és a hitetlenség lelke együtt járnak. A hazugság és a köpönyegforgatás lelke együtt tartanak. A pénzéhség és a kereskedés lelke, és a hamisan esküvő lelke, a gonoszságé és a rossz tekinteté együtt járnak.”

Pachóm: *Tanítás a haragos szerzeteshez*
(Kövi Franciska fordítása)

„Néha egy mosoly, megkövült
tengeri csillag,
Vérvirágként álmodik a mélyben,
S a hajszálak reménytelenül úsznak
Érett esték nehézkes fényében.”

Ahmet Hamdi Tanpınar: *Tükör*
(Veres Erika fordítása)

Menekülés

Kezek

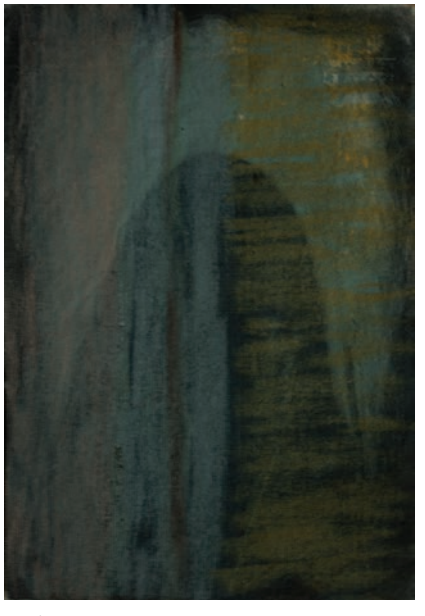

Tájkép

A címlapon: *Bedoiun Sinai*

9 771556 508005 12

MEGJELENT!

BALÁZS IMRE JÓZSEF
BARLOG KÁROLY
BARTÓK IMRE
BENCSIK ORSOLYA
CZINKI FERENC
CSANDA MÁTÉ
CSERNA-SZABÓ ANDRÁS
CSILLAG LAJOS
FORGÁCS MIKLÓS
GYÖRGY NORBERT
HIZSNYAI ANDRÁS
KRUSOVSZKY DÉNES
SZÉCSI NOÉMI
VERES ISTVÁN
VIDA GERGELY

Rendelje meg a Zsemle antológiát Madách Egyesülettől a következő címen:
Madách Egyesület, P. O. BOX 7, 820 11 Bratislava vagy
madach.asist@gmail.com.
Amennyiben új előfizetőként megrendeli az Irodalmi Szemle 2016-os évfolyamát, a Zsemle antológiát ajándékba adjuk Önnek!
Fizesse elő lapunkat a **madach.asist@gmail.com** címen.

KÖVETKEZŐ SZÁMUNKBAN

„Minden játék az életben, ami jó: a szerelem, a természet, a művészet, az otthoni viccelődések. És amikor tényleg játszunk – borsószemmel szétlőjük az ólomkatonák seregét vagy összejövünk az esti tenisznél a háló mellett –, olyankor még izmainkban is annak a játéknak a lényegét érezzük, amelybe az a csodálatos zsonglőr merül, aki egy sziporkázó parabolapályán szünet nélkül egyik kezéből a másikba dobálgatja a világmindenség bolygóit.”

Vladimir Nabokov: *Breitensträter–Paolino*
(Hetényi Zsuzsa fordítása)